2001
يىل
26 ـ ماي
شەنبە
№ 5
(4141)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي گېزىت. 1970 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەر قىلىدۇ

لاۋازىمىدىن ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىن

قىرغىزستان پارلامېنتى قانۇنچىلىق بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئازىمبېك بېكنازاروۋ يېقىندا «ئازاتلىق» رادىئوسىنىڭ مۇخبىرىغا پارلامېنت پات ئارىدا پرېزىدېنت ئاسقار ئاقايېۋقا قارشى ئىمپىچمېنت (لاۋازىمىدىن ئېلىپ تاشلاش) رەسمىيىتىنى باشلىشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. پارلامېنتنىڭ ئىسمائىل ئىساكوۋ رەھبەرلىك قىلىدىغان بىخەتەرلىك ۋە مۇداپىئە مەسىلىلىرى بويىچە كومىتېتى يېقىندا خىتاي بىلەن قىرغىزستان ئوتتۇرىسىدىكى شەرتنامىنى مۇھاكىمە قىلىشقا باشلايدۇ. مەزكۇر شەرتنامىغا مۇۋاپىق قىرغىزستان خىتايغا ئۆز تەۋەسىنىڭ 90 مىڭ گېكتارغا يېقىن يېرىنى بېرىدۇ. شەرتنامە 1999 ـ يىلى قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ۋە خ خ ج رەئىسى جياڭزېمىن تەرىپىدىن ئىمزالانغان ئىدى. ئىساكوۋ ۋە بېكنازاروۋنىڭ پىكرىگە قارىغاندا،بۇ شەرتنامە قىرغىز كونستىتۇتسىيەسىگە زىت كېلىدۇ، چۈنكى پەقەتلا پارلامېنتلا مەملىكەتنىڭ دۆلەت چېگرىسىنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقىغا ئىگە.

ئەمگەك ھەققى بوھران بىلەن بىللە ئۆسمەكتە

جۇمھۇرىيەت بويىچە ئوتتۇرا ھېساپتىكى ئەمگەك ھەققى 2001 ـ يىلى فېۋرالدا 15516 تەڭگىنى ياكى ئۆتكەن يىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 118 پائىزنى تەشكىل قىلدى، دەپ بىلدۈردى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئەمگەك ۋە ئاھالىنى ئىجتىمائىي ھىمايە قىلىش مىنىسترلىكىنىڭ مەتبۇئات خىزمىتى.

نەتىجىدە ئەمگەك ھەققى دەرىجىسى ھايات كەچۈرۈش مىنىمۇمىدىن 3,4 ھەسسە، ئەڭ تۆۋەن ئەمگەك ھەققىدىن ـ 4,5 ھەسسە ئېشىپ كەتكەن. مالىيە ساھاسىدا ۋە سانائەت تارماقلىرىدا بەنت ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك ھەققى ئۈزۈقورى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرا ھېساپتىكى ئەمگەك ھەققى، نىسبەتەن 39739 تەڭگىنى (ئۆتكەن يىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 112,2 پائىز) ۋە 21650 تەڭگىنى (113,7 پائىز) تەشكىل قىلغان. سالامەتلىكنى ساقلاش، مائارىپ ۋە ئىجتىمائىي خىزمەت كۆرسىتىش ساھاسى خادىملىرىنىڭ ئەمگەك ھەققى نىسبەتەن 9463 تەڭگىنى (117,4 پائىز) ۋە 7675 تەڭگىنى (114,2 پائىز) تەشكىل قىلغان.

خىتايدا سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش كۆلەمى ئۆسمەكتە

بېيىل ئاپرېلدا خىتايدا سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش كۆلەمى 2000 ـ يىلى ئاپرېلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 11,5 پائىز ئۆستى ۋە 226,6 مىللىارد يۈەننى (27,4 مىللىارد دوللارنى) تەشكىل قىلغان. 2001 ـ يىلى مارتتا بۇ كۆرسەتكۈچ 12,1 پائىزنى تەشكىل قىلغان. 2001 ـ يىلنىڭ بىرىنچى مەۋسۇمىنىڭ يەكۇنلىرى بويىچە ئىختىسادىي ئۆسۈم 8,1 پائىزنى تەشكىل قىلغان. 2001 ـ يىلنىڭ يەكۇنلىرى بويىچە ئېكسپېرتلار مەملىكەتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشىنىڭ ئۆسۈشىنى 7,5 پائىز دەرىجىسىدە تەخمىن قىلماقتا. بۇ 2000 ـ يىلدىكىدىن ئاز، ئۇ چاغدا ئومۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش كۆلەمى 8 پائىزغا ئۆسكەن ئىدى.

ئامېرىكا گېنېرالىنىڭ سەپىرى

يېقىندا ئاستانادا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇداپىئە مىنىسترى گېنېرال ـ پولكوۋنىك سات توقپاقبايېۋنىڭ ئا ق ش مەركىزىي قوماندانلىقىنىڭ باش قوماندانى گېنېرال توم فرېنكس بىلەن ئۇچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى. ئىككى مەملىكەتنىڭ قۇراللىق كۈچلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنى داۋاملاشتۇرۇش، ئومۇمىي بىخەتەرلىك، تېررورىزمغا قارشى كۈرەش مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى. ت. فرېنكس قۇراللىق كۈچلەرنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قازاقىستان رەھبىرى ۋە مۇداپىئە مىنىسترى تەرىپىدىن قىلىنىۋاتقان يېڭى ئىشلار بىلەن تونۇشتى.

ئاخىرقى قېتىم ئامېرىكا گېنېرالى قازاقىستاندا ئۆتكەن يىلى سېنتەبىردە بولغان ئىدى. ئۇ مەركىزىي ئاسىيەگە قىلغان بۇ قېتىمقى سەپىرىدە شۇنداقلا قىرغىزستان، تۈركمەنىستان، تاجىكىستان ۋە ئۆزبېكىستاننى زىيارەت قىلىدۇ. قوشما شتاتلار بىلەن قازاقىستان ئىككى تەرەپلىمىلىك ئۆز ئارا پايدىلىق مۇناسىۋەتلەرگە قانائەتلىنىدۇ، ئۇلاردا رېگىونال تۇراقلىقلىقنى تەمىنلەش مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئا ق ش ۋە قازاقىستان ھەربىي خىزمەتچىلىرىنىڭ ھەمكارلىقى رېگىوندا ئۇزاق مۇددەتلىك تېچلىقنى ساقلاش ئىشىدا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

ب م ت ۋە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى دېموكراتىيە

جەنۋەدە ب م ت ئادەملەرنى قىيناشقا قارشى كومىتېتىنىڭ نۆۋەتتىكى سېسسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭدا قازاقىستان دېلېگاتسىيەسىنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىش مەسىلىلىرى بويىچە ھېساۋىتى تىڭشالدى. ب م ت كونۋېنسىيەسىنىڭ ھەر بىر ئىشتىراكچىسى (قازاقىستان ئۇنىڭغا 1997 ـ يىلى كىرگەن) تۆرت يىلدىن كېيىن مۇنداق تىڭشاشتىن ئۆتىدۇ.

سېسسىيەدە سۆزگە چىققان قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پارلامېنت سېناتىنىڭ دېپۇتاتى ژابايقان ئەبدىلدىن بىلەن ئەدلىيە مىنىسترى ئىگور روگوۋ ب م ت دا ئىنسان ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىش مۇئامىلىسى جىنائىي ئىشلار جەريانىدا تەرگەۋ تۇرمىسىدىكى دېرىزە كۆزنىكىنىڭ كەڭلىكى ۋە مەھبۇس بىلەن تۇتقانلىرىنىڭ كۆرۈشۈش ۋاقتىغىچە بولغان ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلىش قىسمىدا قارىلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى.

ب م ت كومىتېتىغا كىرىدىغان دۇنيانىڭ ئاتاقلىق يۇرىستلىرى بىلەن ھوقۇقشۇناسلىرى قازاقىستانلىقلارنىڭ ھېساۋاتلىرى ۋە دوكلادلىرىنى ئۆگىنىپ چىقىپ، قازاقىستان دۆلەت رەھبىرىنى يارقىن سىياسىي ئەرباپ سۈپىتىدە خاراكتېرلەپ، پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋنىڭ جۇمھۇرىيەت كۈچ تارماقلىرىنى يېقىندا تەنقىتلىگەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. قازاقىستان رەھبەرلىكىنىڭ ئادەملەرنى قىيناشقا يول قويماسلىققا بولغان قەتئىي ئىرادىسىنى تەكىتلەپ، ب م ت كومىتېتى باشقا دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا خېلە پەرىق قىلىدىغان مەملىكەتتىكى دېموكراتىيەلەشتۈرۈش جەريانىغا قانائەتلىنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. ئۇلار شۇنداقلا: جىنائىي ئىشلار قانۇنلىرىغا «قىيناش» ئاتالغۇسىنى كىرگۈزۈش، ھىمايىچىلارنىڭ مۇستەقىللىقىنى ئاشۇرۇش، پروكۇرورنىڭ رۇخسىتىسىز ئادەملەرنى تۇتۇش مۇددىتىنى قىسقارتىش، زىيانغا ئۇچرىغانلارنى ھىمايە قىلىش ئۇختىشاش ۋە باشقا تەۋسىيەلەرنىمۇ بەرگەن.

بىز خۇشال بولۇپ شاتلىنىشتىن يىراق، لېكىن قازاقىستاننىڭ ھوقۇق سىستېمىسىغا ئىجابىي باھا بەرگەن ب م ت نىڭ ئوبيېكتىۋ باھاسىنى ھۆرمەتلەيمىز، دەپ بىلدۈردى ئى. روگوۋ ئاستانادا بولۇپ ئۆتكەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە.

خ خ ج تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگى ئۆز مەۋقەسىدە تۇرماقتا

خ خ ج تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگى ئۆز مەۋقەسىنى ھىمايە قىلىشنى داۋاملاشتۇرماقتا. بېجىن ئا ق ش نىڭ ئۇزىنىڭ راكېتىغا قارشى مۇداپىئە سىستېمىسىنى ئۆزۈچ ئالدۇرۇشتىن ۋاز كېچىشىنى تەلەپ قىلماقتا. بۇ توغرىلىق يېقىندا خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ رەسمىي ۋەكىلى خەۋەر قىلدى. خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ ۋەكىلى شۇنداقلا راكېتىغا قارشى مۇداپىئە سىستېمىسىنى ئۆزۈچ ئالدۇرۇش، راكېتىغا قارشى مۇداپىئەنىڭ ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى مەيدانى توغرىلىق مەسىلە ئاسىيە ئۈچۈن ھازىر بېجىندا ئا ق ش دۆلەت كاتىبىنىڭ ياردەمچىسى جېمس كېللى بىلەن ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان مەسلىھەتلەردە ئەڭ مۇھىم مۇئاملارنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ، ـ دەپ بىلدۈردى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، خ خ ج پايتەختىدە يېقىندا باشلانغان خىتاي ـ ئامېرىكا مەسلىھەتلىرىدە تەرەپلەر شۇنداقلا رېگىوندىكى بىخەتەرلىك ۋە تۇراقلىقلىق ماۋزۇسىدىكى مەسىلەرنى، خەينەن ئارالدا تۇرىۋاتقان ئامېرىكا سامولىيوتىنىڭ تەغدىرىنى ۋە باشقا مەسىلەرنى مۇھاكىمە قىلماقتا.

پەيزۇللا ئەخمەتوۋ
چۈشەرگەن سورەت..

قىسقا خەۋەرلەر

* قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئىلگىرى قوبۇل قىلىنغان «پۇلنى قانۇنلاشتۇرۇش مۇناسىۋىتى بىلەن پۇخرانى كەچۈرۈم قىلىش توغرىلىق» قانۇنغا مۇۋاپىق پۇلنى قانۇنلاشتۇرۇش بويىچە ھەرىكەتنى ژۈرگۈزۈش توغرىلىق پەرماننى ئىمزالىدى. بۇ ھەرىكەتنى باشلاش 14 ـ ئىيۇنغا بەلگۈلەنگەن. قانۇن بويىچە كاپىتالنى قانۇنلاشتۇرۇش جەريانى 20 كۈن داۋاملىشىدۇ.

* تەيۋەن پرېزىدېنتى تەختكە ئولتارغانلىغىنىڭ بىر يىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن شەنبىلىك ئويۇشتۇردى. پرېزىدېنت چېن شۈيبەن مەخسۇس كىيىم كىيىپ تايبەينىڭ مەركىزىي كوچىلىرىدا ئەخلەت يىغقان. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، شۈيبەن ئاۋتوموبىل يۇيىدىغان جايدا ماشىنىلارنى يۇيۇشقا ياردەم قىلغان. بۇ ئاۋتوموبىل يۇيۇش ئورنى ئۇ شەھەر باشلىغى بولغان ۋاقىتدا سېلىنغان.

* قىرغىزستان ھۆكۈمىتى ئىيۇلدىن باشلاپ ئا ق ش، كانادا، ياپونىيە ۋە ياۋروپا ئىتتىپاقى پۇخرالىرى ئۈچۈن ۋىزا تۈزۈمىنى بىكار قىلىدىغانلىغىنى جاكالىدى. بۇ ئەللەرنىڭ ھەممىسى جۇمھۇرىيەتكە مالىيەۋىي ياردەم بەرمەكتە. پرېزىدېنت ئاسقار ئاقايېۋ جۇمھۇرىيەت ئىختىسادىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا تۆرتكە بېرىش ئۈچۈن قىرغىزستاننى ئوتتۇرا ئاسىيە شۋېيتسارىيەسىگە ئايلاندۇرۇشنى نىيەت قىلىۋاتقانلىغىنى تەكىتلىگەن.

* ئۆزبەك تېررورىستى جۇمە نەمەنگەنى «فېز ب ـ ئى ـ ئىسلامى تۈركىستان» ناملىق يېڭى فۇندامېنتالىستىك پارتىيەسىنى قۇرغان، ئۇنىڭ مەخسىتى پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيەنى، شۇنداقلا خ خ ج ـ نىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنى ئىسلاملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت.

* ئەرەپ دۆلەتلىرى ئىتتىپاقى كومىتېتى ئىسرائىل بىلەن بارلىق سىياسىي ۋە ئىختىسادىي ئالاقىلارنى توختىتىشنى قارار قىلغان.

* ستالىنگراد جېڭى ۋولگوگراد سېكسىيەسىنىڭ ۋېتېرانلىرى ۋولگوگرادقا ئىلگەركى «ستالىنگراد» نامىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلماقتا. ۋېتېرانلار شەھەرنىڭ ئىلگەركى نامىنى ستالىنگراد جېڭى غالىبىيىتىنىڭ 60 يىللىغىغا ـ 2003 ـ يىلى 2 ـ فېۋرالغا توغرا كەلتۈرۈشنى تەكلىپ قىلماقتا.

* مەملىكەتنىڭ ئەمگەككە قابىلىيەتلىك ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىگى 1998 ـ يىلى يانۋاردىن باشلاپ جارىي قىلىنغان ئەمەلدىكى مەبلەغ توپلاش پېنسىيە سىستېمىسى توغرىلىق بىلىدۇ. لېكىن ھازىرقى ۋاقىتتا ئەمگەككە قابىلىيەتلىك پۇخرانىڭ يېرىمىغا يېقىنى پېنسىيە فوندلىرىنىڭ چوپقات ئەزالىرى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ، دەپ تەكىتلىدى پېنسىيە فوندلىرىنىڭ پائالىيىتىنى تەڭشەپ باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئالتىنبېك ئۆمبېتوۋ. پۇخرانىڭ يېڭى پېنسىيە سىستېمىسىغا قاتناشماسلىغىنىڭ سەۋەپلىرىنىڭ بىرى ـ ئاھالىنىڭ مەبلەغ توپلاش سىستېمىسىنىڭ ئەۋزەللىكلىرى توغرىلىق يېتەرلىك دەرىجىدە خەۋەردار ئەمەسلىگى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ، دەپ تەكىتلىدى ئۇ.

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي ياردەم قولىنى
سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:
p/c 406467897 ТОО "Висал"
РНН600400099802 МФО 190501719,
код 719 АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىقىغا 10 يىل

«ئانىلار كۈنى» ھەقىقىي مەنادا دوستلۇق، قېرىنداشلىق بايرىمىدۇر

بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى، يەنى 1998 - يىلىنىڭ ئوكتەبىر ئېيىدا، ئەمگەكچىقازاق ناھىيىسىنىڭ كوكتوبە يېزىسىدا (شىلگەركى ئۇيغۇر يېزىسى) ئۇيغۇر يۇرتلىرى ئارىسىدا دەسلەپكى قېتىم «ئۇيغۇر ئۆيى» جەمئىيەتلىك فوندىنىڭ پرېزىدېنتى مەھەممەتجان جانىباقىيېۋنىڭ تەشەببۇسى ۋە يېزا ئاھالىسىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى بىلەن «ئانىلار كۈنى» ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى.

ئەندى يېقىندا بولسا، مەھەممەتجان جانىباقىيېۋ نۆۋەتتىكى «ئانىلار كۈنىنى» ئەمگەكچىقازاق ناھىيىسىنىڭ ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان ئون يېزىسىدا ئۆتكۈزدى.

دەسلەپ يېڭىشەر يېزىسىنىڭ ئاھالىسى «ئانىلار كۈنىنى» 1 - ماي - قازاقستان خەلقلىرى بىرلىكى بايرىمى كۈنى ئۆتكۈزۈپ، ئۇنى ھەقىقىي مەناسىدا دوستلۇق ھەم قېرىنداشلىق بايرىمىغا ئايلاندۇردى. ئارىدىن بىر كۈن ئۆتۈپ، 2 - مايدا بۇ بايرەم ئاۋات يېزىسىدا ئۆتتى. بۇ يۇرتمۇ ئانىلارغا ئاتاپ يېيىلغان كەڭ دەستىخان، ئەشۇ نۇرانىي مومىلار بىلەن ئانىلارنىڭ ئەۋرە - چەۋرىلىرى تەييارلىغان ئەستە قالارلىق ئويۇن - بەزمىلەر، مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئانىلارغا سوغا قىلغان گۈلدەستىلىرى، ساز - نەغمە ۋە ناخشا ئۇسسۇللىرى يۇرت ئادەملىرىنى مەھلىيا قىلدى.

تويغا - توي ئۇلىشىپ، خوشاللىق دەملەر 10 - ماي كۈنى ئەمگەك، ئورنەك، بىرلىك، ئاقتوغاي يېزىلىرىغىمۇ يەتتى. بۇ يۇرتلارنىڭ ئاھالىسى بىرلىشىپ «ئانىلار كۈنىنى» ئالمۇتا ۋىلايىتىدىكى ئەڭ گوزەل جايلارنىڭ بىرى، مۆجىزىلىك ھەم مەنزىرىلىك دەرەقلەر، ھەر خىل ئوسۇملۇك، گۈللەر ئوستۇرۇلىدىغان «دېندرارىي» ئېكىلىك بېغىدا ئۆتكۈزدى. باھار پەسلى - ماي ئېيىدا چېچەك چېچەكلىگەن شۇ باغدا ئانىلار تويى بولەكچىلا تۈس ئالدى.

ئانىلار بايرىمى 12 - ماي كۈنى تاشكەنسازدا داۋاملاشتى. بەرىكەتلىك دەستىخاندا ئاق ياغلىق تېگىپ ئولتارغان نۇرانىي ئانىلارنىڭ چىرايىدا تەبەسسۇم. بىر دەقىقە ئۇلار ئۆزلىرى تارتقان قىيىنچىلىقلارنى، ئېغىرچىلىقلارنى ئۇنتۇغاندەك، ھەممىسىنىڭ قەلبىدە بايرەملىك كەيپىيات ھوكۈم سۈردى. مۇبارەك تويغا يۈزلىگەن ئادەملەر قاتناشتى. يۈزدىن ئوشۇق ئانىغا سوغىلار بېرىلدى.

ئانىلار تويى 13 - ماي كۈنى تاشتىقارا يېزىسىدا ئۆتتى. تاشتىقارلىقلارمۇ باشقىلاردىن قېلىشمىدى. ئانىلار ئۈچۈن بارىنى توكۈپ تاشلىدى. بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، موشۇ يۇرتنىڭ پەرزەندى، قازاقستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستى مارات مەمەتباقىيېۋ ئانىلارغا بېغىشلاپ ناخشا ئېيتىپ، ئانىلارنى ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلدى.

يەكۈنلەپ ئېيتقاندا، ئون يېزىدا ئۆتكۈزۈلگەن «ئانىلار بايرىمىغا» ئون مىڭدىن ئوشۇق ئادەم قاتناشتى. 1600 ئانىغا ئاق ياغلىق تېگىلگەندە، ئەتراپ ئاقلىققا، پاكلىققا پۈركەنگەندەك بولدى. بۇ كۆرۈنۈشنى، گوزەللىكنى، پەرزەنتلەرنىڭ ئانىلارغا بولغان مېھىر - شەپقىتىنى تىل بىلەن ئېيتىپ يەتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس. ئانىلارغا بېرىلگەن ھەر خىل سوغىلار، ئالقىشلار، تەبرىكلەرمۇ ئاز بولمىدى.

«ئۇيغۇر ئۆيى» فوندى بىلەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتى ئۇيۇشتۇرغان بۇ يۇرتلاردا «ئانىلار كۈنىنى» ئۆتكۈزۈشكە ئاكتىپ قاتناشقان، تەشكىللىگەن ئانىلارغا ياردەم بەرگەن «يالتۇراق» ئاكسىيونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى كېرىم خۇداييېردىيېۋ، ئاۋات يېزا ئوكرۇگىنىڭ ھاكىمى غاسىمالى تېمىرغالىيېۋ، تەشكەنساز يېزا ئوكرۇگىنىڭ ھاكىمى سۇيىتلان نىيازوۋا، پالتىۋاي يېزا ئوكرۇگىنىڭ ھاكىمى سەكىن بالاشالوۋ، سايبالمىي يېزا ئوكرۇگىنىڭ ھاكىمى بېرىنار ماقاشوۋلارغا، تاشتىقارا يېزىسىنىڭ كېنت بېشى رېھىمجان ئىبدىمنوۋ، ئاۋات يېزىسىنىڭ كېنت بېشى مەھمەتيار مەگۈروۋ، تەشكەنساز يېزىسىنىڭ كېنت بېشى رەخمەتجان ئازنىباقىيېۋ، بىرلىك يېزىسىنىڭ كېنت بېشى تاپىرجان ئىسمايىلوۋ، ئەمگەك يېزىسىنىڭ كېنت بېشى ئۆزۈنجان ئىلياقىيېۋلارغا، ئانىلارغا ئاق ياغلىق، سوغىلارنى ئېلىپ كەلگەن «ھاجىم ئانىلار» فوندىنىڭ پرېزىدېنتى ئۆرغۇنباي ھاجىمىغا، شۇنداقلا رىسالەت ھاجىم، پەزىلەت ھاجىم، زوراۋىيۇي مەسۇموۋا، سانىيەم ھاكىمجان داۋۇتوۋلارغا ئۆز مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ.

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ قازاقستان خەلقىگە يوللىغان «بىرلىك كۈنى» مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكىدە: [illegible] بىز ئۇيغۇرلارمۇ قازاقستاننىڭ تەرەققىي [illegible] «ئانىلار كۈنى» بايرىمى [illegible]

مۇختەر ئابدۇراخمانوۋ.
ئەمگەكچىقازاق ناھىيىسى.

ئۇيغۇرلاردىكى ئىسىملىكلەر

ئۇيغۇرلاردا قېدىمىي زاماندىن تارتىپ، ئادەمگە ئىسىم قويۇش بىر خىل مەراسىم تۈسىنى ئالغان بولۇپ، مەزكۇر مەراسىم قېدىمىي دەۋرلەردە «كوددىن» دەپ ئاتىلىپ، (بالىغا ئات قويۇش زىياپىتى) دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئومۇملاشقان ئىسىم قويۇش ئادىتى بويىچە بالا تۇغۇلۇپ، ئۈچ كۈنگىچە (ھازىر بەزى يەرلەردە يەتتە كۈنگىچە) ئىسىم قويۇش رەسمىيىتىنى بەجىرىدۇ، ئىسىم قويۇشتا ئومۇمەن، بالىنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۆيگە يۇرت، مەھەللە ئاقساقاللىرىنى، ئىمام، مەزىنلەرنى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى تەكلىپ قىلىدۇ. ئىسىم قويۇشقا بەلگۈلەنگەن ئادەم (ئاتا - ئانىنىڭ رازىلىقى بويىچە) بالىنىڭ قۇلىقىغا ئەزەن چاقىرىپ «ئىسمىڭىز ... بولسۇن» دەپ، بۇۋاقنى جەينامازنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، دۈگىلىتىپ، ئاندىن يەنە قولىغا ئېلىپ، ئىسمىنى تەكرارلاپ، مۇبارەك بولسۇن دەپ بالىنى دادىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزىدۇ. ئىسىم قويۇش رەسمىيىتىگە قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى مۇبارەك بولسۇن دەپ، بالىنىڭ ئىسمىنى تەكرار مۇبارەكلەيدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى ھەر قايسى تارىخىي دەۋرلەردە ئوخشىمىغان ئىسىم - فامىلەرنى قوللانغان. پۇتكۇل دۇنيادىكى مىللەتلەر ھازىر 2796 تىلدا سوزلىشىدۇ. بۇ مىللەتلەرنىڭ ئىسىم - فامىلە قوللىنىش ئادەتلىرىدە ئوخشاشلىقلار ۋە ئوخشىماسلىقلار مەۋجۇت. ئادەم ئىسىملىرى تىلىمىز بايلىقىنىڭ بىر تەركىۋى قىسمىدۇر. ھەر قايسى مىللەتلەر ئۆز تارىخىدا ھەر خىل ئىسىملەرنى قوللىنىپ كەلگەن. ئادەملەر ئىسىملىرى ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدا ئادەملەرنى بىر - بىرىدىن پەرىقلەندۈرىدىغان ۋاستە بولۇشى بىلەن بىرگە ھەر بىر مىللەت ئۆز تىلىدا مەلۇم بىر مەنانى بىلدۈرىدۇ. شۇنداقلا ئادەم ئىسىملىرى دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. مەسىلەن: ئىسلام دىنىدىن ئىلگىرى ئۇيغۇرلار شامانىزم دىنىغا ئېتىقات قىلغان دەۋردە ئادەم ئىسىملىرى ئۇيغۇر تىلىنىڭ لۇغەت، پېئىل ناملىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا، بەلگۈلۈك مەناغا ئىگە بولغان. مىسال، «ئەردەن بۆكۈ»، كولتېكىن، پانتېكىن، ئارسلان، تاش، تومۇر، كوك، ئاسمان، يەر ۋە باشقىلار.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىدىن بۇرۇنقى دەۋردە ئىسىم قويۇش ئەنئەنىسىگە ئاساسەن ئادەم ئىسىملىرى تېخىمۇ كوپ خىل بولۇشقا قاراپ، تەرەققىي قىلدى ۋە تۈپ ئىسىملىك رولىنى يوقاتمىدى. مەسىلەن، تۇغ (تۇغلۇق)، ئوغۇز (ئوغۇزخان)، ئاي (ئايخان)، تۇر (تۇران) ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كوپلىگەن ئىسىملار باردۇر.

قېدىمىي تۈپ ئىسىملارغا باشقا تىللاردىن كىرگەن ئىسىملار يەنى ئۇيغۇرلار ئىسىملىكلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى بولغان قوشۇمچىلار قوشۇلۇپ، قوش ئىسىمغا ئايلىنىش ھاللىرى بارلىققا كەلدى. مەسىلەن، تۇرسۇن - مەھەممەت، روزى مەھەممەت، تۇردى مەھەممەت، توختىنىياز، تۇرسۇن پاشا. يەنى بۇ دەۋردە ئۇيغۇر تىلىغا يەنى لۇغەت فوندىغا كوپلىگەن سىڭىپ كىرگەن ئەرەپ، پارس ئاتالغۇلىرىغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتاپلىرىدىن ئېلىنغان ئادەم ئىسىملىرى كوپىيىشكە باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئاللانىڭ سۈپەتلىرىنى ئۆزلىرىگە ئىسىم قىلىپ قويۇش ئەنئەنىگە ئايلاندى. مەسىلەن، خالىق (ياراتقۇچى)، سەمەت (تىگىشىغۇچى)، غوپۇر (ئەپۇ قىلغۇچى)، قادىر (قۇدرەت ئىگىسى).

پەيغەمبەرلەر ئىسىملىرى: داۋۇت، مۇسا، ئىدرىس، ياقۇپ، ئەيسا.

ھازىرقى زامان ئادەم ئىسىملىرى قېدىمىي ساپ ئۇيغۇر ئىسىملىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، نوقۇل ئەرەپ - پارس ئىسىملىرىنى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن جىپسىلاشتۇرۇپ، ئىسلاھ قىلىش بىلەن دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېڭى ئىسىملارنى ئىجات قىلىش، روشەن، ئىخچام، مەنىلىك، گوزەل بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. مەسىلەن: شىرمەھەممەت، قۇتلۇق، يارمەھەممەت، دولقۇن، يالقۇن، ئۇچقۇن، غەيرەت، جەسۇر، غالىپ، ئازات، ئەركىن، بەختىيار، ئاينۇر، روشەنگۈل، نۇرلان، ئوموت، ھۆرىيەت، پەزىلەت، جۈرئەت ۋە ھاكازىلار.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئىسىملىرىدا - ئاسمان جىسىملىرى، يەر، جاي، مىتالل قۇراللىرى نامىدىن ئېلىنغان ئىسىملار - يۇلتۇزئاي، ئايگۈل، ھاۋاخان، ھەسەن - ھۈسەن، ئالتۇنگۈل، كۈمۈش ئاي، زۇمرەت، گوھەر، ياقۇت، ئالماس، تاشپۇلات، دىنار، تىللاخان، شەمشەر، پالتاخۇن.

ئۇچار قۇشلار ۋە ھايۋانلار نامىدىن: شۇڭقار، سۇسەر، قوندۇز، ئارسلان، يولبارس. يېمەك - ئىچمەك، كۈل، گىياھ، دەل - دەرەخلەر نامىدىن: ھەسەلخان، ناۋاتگۈل، مايسىگۈل، غۇنچەم، تاجىگۈل، چىمەن، چۇغلۇق، جىنەستە، بادام، زەيتۇنەم ۋە ھاكازىلار.

دەۋر ئوزگىرىشى بىلەن بارلىققا كەلگەن ئىسىملار: كوممۇنار، ئىسلاھەت، مەدەنىيەت، پىدا، غالىبىيەت، مەملىكەت، دوۋلەت قاتارلىقلار.

ئۇيغۇرلاردا ئەر - ئاياللارغا خاس سوزلەرنىڭ ئۇرغۇسى ۋە ئۇلىنىدىغان قوشۇمچىلار ئارقىلىق روشەن پەرىقلىنىدۇ. ئادەتتە ئەرلەرگە قويۇلىدىغان ئىسىملار جاراڭلىق، ئۇرغۇلۇق نوقۇل مەناغا ئىگە بولۇش بىلەن تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا خاسلىق ھالدا مۇقىملاشقان. مەسىلەن: پولات، تومۇر، ئالماس، قادىر، قابىل، ئۇتكۇر، باتۇر، دىلشات، سەمەت، ئىدرىس، ئوسمان، مامۇت، ۋاھاپ ۋە ھاكازىلار.

ئاياللارغا قويۇلىدىغان ئىسىملار نەپىس، يېقىملىق، رەڭدار، سىمۇوللۇق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. تارىخىي دەۋر تەرەققىياتىدا قىز - ئاياللارغا خاس ئىسىملار مۇقىملاشقان. مەسىلەن: گۈلشات، مېھرىبان، قوندۇز، سەييارە، مۇدەنگۈل، غۇنچەم، دىلبەر، گۈلنار، گۈلچېھرە، ھۆرلىقا، گۈلباھار، مەلىكە، ھۆرىيەت، نۇرگۈل، نۇرانىيە ئوخشاش ئىسىملار.

ئۇيغۇرلاردا ئەرلەر ئىسىملىرىغا كوپىرەك ئاخۇن، جان، باي، بەگ، تاي قاتارلىق سۈپەت قوشۇمچىلىرى ئۇلانسا، ئاياللارغا بولسا، گۈل، خان، خانىم، قىز، بانۇم، نىسا، بۇۋى، ئۇر قاتارلىق سۈپەت قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىدۇ. مەسىلەن، ئۇراخۇن، ئومەرئاخۇن، تۇرسۇنجان، مۇساباي، ئاياللارغا - ئايىم قىز، جەننەت بۇۋى، ئامانگۈل، مېھرىبانۇم، قەمەرنىسا، مېھرئاي، مەلىكەئاي، گۈل قىز.

بەزىدە ئەرلەرگە خاس ئىسىملار ئاخىرىغا قوشۇلغان قوشۇمچىلار ئارقىلىق قىز - ئاياللار ئىسىملىرى ياسىلىدۇ. مەسىلەن، توختى، تۇرسۇن دېگەن ئەرلەر ئىسمىغا قىزلار ئىسمىنى ياسىغۇچى قوشۇمچىلار ئۇلانسا، توختىگۈل، توختىخان، توختى قىز، تۇرسۇناي، تۇرسۇنقىزلار شەكىللىنىدۇ.

ئۇيغۇرلاردا ئوتمۇش تارىخىي دەۋرلەردىن تارتىپ، نەسلىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن ئەجداتلىرىنىڭ نامىنى ئەسلەپ تۇرۇش، ئۇنتۇلۇپ كەتمەسلىك ئۈچۈن ۋاپات بولغان بوۋىلىرىنىڭ، دادىلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى بالىلىرىغا، نەۋرىلىرىگە قويۇش ئادەتكە ئايلانغان.

ھازىر ئۇيغۇرلاردا ئوزىنىڭ ئىسمى ئالدىغا ياكى ئاخىرىغا ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ، ئىسىم - فامىلە قوللىنىدۇ. كوپ ۋاقىتلار جانلىق تىلدا فامىلە ئورنىغا لەقىمنى ئاتاش كوپ ئۇچرايدۇ. چۈنكى ئۇيغۇرلاردا لەقەم ئەجداتلاردىن ئەۋلاتلارغا مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان بولغاچقا، ھەر قانداق زامان، دەۋرلەردىن تارتىپ، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت جەھەتلەردە ئەجداتلىرىنى پەرىق ئېتىشنىڭ بىر خىل بىرلىك بولۇنمىلىرىنى ھاسىل قىلىپ كەلگەن ۋە كېلىۋاتىدۇ.

شاۋدۇن ئايۇپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

باشقا نەشرىلەر سەھىپىلىرىدىن

هازىر مۇستەقىل، دېموكراتىك قازاقىستاندا ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى، بولۇپمۇ، ھەر خىل يوشۇرۇنلۇقتىكى گېزىت ـ ژۇرناللار ئىنتايىن ئۇرغۇن. ئەينە شۇ كۆپلىگەن گېزىتلەرنىڭ ئىچىدە «رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتى ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ. مەزكۇر گېزىتنى ھەقىقىي دېموكراتىك ئىنتېرناتسىونالىست، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ چوڭ دوستى، مەشھۇر جەمىيەت ئەرباپى، خەلقئارا مەيدانىدا تونۇلغان دېموكراتىك ئىدىيىلەر كۆرەشچىسى لىرا بايىسېنتوۋا باشقۇرىدۇ. ئوتكەن ئۆتۈلدىن بۇيان مەزكۇر گېزىتتە ئۇيغۇرلار ھەققىدە، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىنىڭ 92 بەتلىك دوكلادى، شۇنىڭدەك ھازىرقى ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ۋەزىيەت ھەققىدە، خەلقىمىزنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى توغرىلىق كۆپلىگەن مۇھىم ماتېرىياللار بېرىلدى ۋە داۋاملىق بېرىلىۋاتىدۇ. گېزىتنىڭ مۇنداق مەۋقەسى، ئەلۋەتتە بەزى يامان نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ نارازىلىقىنى، غەزەپ ـ نەپرىتىنى پەيدا قىلدى.

ئەينە شۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرى يۇرىي كرىنتسىيانوۋتۇر. گېزىت بۇ جانابنىڭ ئوز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ئىجازەت بەردى. ئۇ ئوز ماقالىسىدا ئۇيغۇر خەلقىگە يالا چاپلاپ، خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ ھازىرقى سىياسىتىنى ئاقلاشقا ئۇرۇنىدۇ. خەلقىمىزنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرىدۇ. ئۇنىڭ ماقالىسىغا شۇ چاغدىلا لىرا بايىسېنتوۋا تولۇق رەددىيە بەرگەن ئىدى. ئۈزۈلدە بىز، ھورمەتلىك گېزىتخان، يۇرىي كرىنتسىيانوۋنىڭ ماقالىسىغا نىسبەتەن ئوز كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان، ئاستانادىن مەخسۇس «رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىگە ماتېرىيال يازغان ژۇرنالىست ئولگا زاخاروۋانىڭ ماقالىسىنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.

تەھرىرات.

يۇرا سەددىچىن سېپىلىدىن ھۇجۇم قىلدى...

«رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىنىڭ بىر سانىدا «روسسىيسكايا گازېتانىڭ» تۇراقلىق مۇئەللىپلىرىنىڭ بىرى يۇرىي كرىنتسىيانوۋ خىتايدىكى ئۇيغۇرلار توغرىلىق قاخشاتقۇچ (ئەتىمالىم، ئۇنىڭغا شۇنداق كورۇنگەن بولسا كېرەك) ماتېرىيال يازغان. توغرىسىنى ئېيتقاندا، مۇئاممانىڭ ئوزى ھەققىدە ئەمەس، بەلكى ئۇزىنىڭ كالتا پەملىك ئۇختىسىدىن ۋەزىيەتنى چۈشەندۈرۈش ئۇرۇنۇشى بىلەن مەزكۇر «رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىگە قانداقتۇر «ھۇجۇم» قىلىشنى نىيەت قىلدى، بۇنىڭ بىلەن قازاقىستانلىق كەسپداشلىرى ئارىسىدىلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا روسسىيەلىك قەلەمداشلىرى ئارىسىدىمۇ خېلىلا كۈلكىگە قالدى ۋە يېڭى لەقەملەرگە ئىگە بولدى.

يۇرىي ئىۋانوۋىچ، ياكى ئىنتېرنېتتا «ئۇيغۇر» تەخەللۇسى ئاستىدىكى بىرى سىزنى كرېتىن جىيان دەپ ئاتىدى، ئاپىرىن. ھەقىقەتەنمۇ، بۇ مۇئەللىپ تەرغىپ قىلىدىغان يول شوۋىنىزملىك خىتايلاشتۇرۇلغانكى، ھەتتا بەزىدە ـ «يۇرىي ئىۋانوۋىچ قاچان قەلەم ھەققى ئېلىش ئۈچۈن خىتايغا بارىدىكىنە؟» دېگەن ئويمۇ كېلىدۇ. لېكىن بۇنىڭ ھەممىسى ھەزىل. يۇرىي كرىنتسىيانوۋنىڭ «قازاقىستان ـ قانلىق توقۇنۇشلار ئورنى ئەمەس» دېگەن ماقالىسىدا بىر نەچچە قىزىقارلىق ئىزاھلار بولۇپ، ئۇلاردا مۇئەللىپ «رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىنىڭ ئايرىم خۇلاسىلىرىنى، ئۇمۇمەن ئۇيغۇر مىللىتىنى ئابرويسىزلاندۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىشقا ئىنتىلىدۇ.

بۇ سىياسىي بۇيرۇتما بولغانمۇ ياكى يۇرىي ھەقىقەتەنمۇ موشۇنداق يولغا ئەمەل قىلامدۇ، بىز، تەبىيكى بىلمەيمىز. لېكىن بۇ مەسىلىدە جانابىي، ئېنىغراقى، يولداش كرىنتسىيانوۋنىڭ سالاھىيىتى ۋە ھەيران قالارلىق دەرىجىدىكى خەۋەردارلىقى ئادەمنى تاڭ قالدۇرىدۇ.

ھە، ئوق ئېتىش باشلانغاندا جەنۇبىي پايتەخت ئېغىر سىناقنى باشتىن كەچۈرگەن ئىدى. ئېتىشىش چەتتە ئەمەس، بەلكى «خابار» تېلېمەركىزىنىڭ يېنىدا يۈز بەرگەن ئىدى. مەن ئۇ چاغدا ئالمۇتىدا ئىدىم، ھەتتا ئىنقىلاپ باشلىنىپ كىمدۇ بىرلىرى ستراتېگىيەلىك مۇھىم دولەت تېلېۋىدېنىيەسىنى قولغا ئېلىشنى نىيەت قىلىۋاتسا كېرەك دەپمۇ ئويلىغان ئىدىم. لېكىن ئۇنىڭ سەۋەبلىرى مەن ئويلىغاندەك ئەمەس، بەلكى باشقىچە بولۇپ چىققان ئىدى ـ بىر ئوچۇم قۇراللىق جىنايەتچى بىر نەچچە يۈز جەسۇر پولىتسىيە خادىملىرىغا تاقابىل تۇراتتى، ئۇلار ھەر قاچانقىدەك ۋاڭ ـ چۇڭسىز ھېچ نەرسە قىلالماتتى. بوش تۇڭ قاتتىق جاراڭلايدۇ.

لېكىن ماھىيەت بۇنىڭدىن ئىبارەت ئەمەس. ھەقىقەتەنمۇ، ئالمۇتا ئۈچۈن بۇ تەڭدىشى يوق ۋاقە، ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىسى ئالمۇتا شەھەرلىك ئىچكى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئالدىراشلىق بىلەن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى چاقىردى. ئەندى دىققەت قىلىڭ! ئۇنىڭدا باشقارما باشلىقى قالمۇخامبېت قاسىموۋ تېررورىزمنىڭ مىللىتى بولمايدىغانلىقى توغرىلىق تېزىسقا قارىماي، سوز ئارا ھالاكەتكە مەھكۇم بولغان «باندىتلارنى» ئۇيغۇر تېررورىستلىرى دەپ جاكالىدى. بەزى تېلېكانالالار، بۇنىڭ ئاقىۋەتلىرى ھەققىدە شۇبھىلەنمەي، ئۇيغۇر تېررورىستلىرى دېگەن تېرمىنغا ئېسىلىۋېلىپ،ئۇنى پۇتكۇل جۇمھۇرىيەتكە تارقاتتى. ئەندى ۋەزىيەت بولسا خۇددى قار دوگىلەندەك تەرەققىي ئېتىشقا باشلىدى.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئۇيغۇر دىياسپورىسىنىڭ ۋەكىللىرى قاسىموۋنىڭ ھوزۇرىغا كېلىپ ئۇنىڭ پىكرىنىڭ ناتوغرا ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىسپات بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى. ئۇلار ئالمۇتىدا ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرى تەرىپىدىن ئۇيغۇرلارغا قارشى تەقىپلەش ھەرىكەتلىرى باشلانغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان بەزى بىر دەلىل ـ ئىسپاتلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. گېنېرال قاسىموۋنىڭ دەلىللىرى ئاددىي ئىدى ـ ئۇلار پولىتسىيە خادىملىرىغا ئوق ئاتقان، دېمەك، ئۇلار تېررورىستلار، ھەممىسى خۇددى ئاپتېكىدىكىدەك ئېنىق. ئەندى كېيىنرەك بولسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇيغۇردىن بىرى بولغان، قالغان ئۈچى ـ ئوزبەك، تۈرك ۋە قازاق. مانا سىزگە ئۇيغۇر تېررورىزمى. تولۇق ئىنتېرناتسىونال. ئەندى پولىتسىيە ئالىي دەرىجىلىك قاتىل، «مەرگەن» دەپ ئېلان قىلىنغان بىچارە بولسا ـ سەككىز سىنىپلىق مەلۇماتى بار، ھەتتا ئىككى ئېغىز سوزنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان ئايال بولۇپ چىقتى. ھە، بۇنىڭغا تېخى يۇرىي ئىۋانوۋىچنىڭ ھۇجۇمى قوشۇلدى.

كرىنتسىيانوۋ ئوزىنىڭ «ئەجايىپ» ماتېرىيالىنى يېزىش ئالدىدا قۇرئاننى ئوقۇدىمىكىن؟ ئايال كىشى ئېرىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشى كېرەك. بۇ ئاددىي ۋە غەرەزسىز تېزىس، ئۇ بىبلىيەدىمۇ بار. ئۇنىڭ ھامىلدارلىقىنىڭ ئاخىرقى ئېيىدا ئېرى بىلەن ئالمۇتىغا كەلگەنلىكىدە ھېچ قانداق بىر غەلىتىلىك يوق. ئەر بىلەن ئايال ـ بۇ ژىپ بىلەن يىڭنە. نازۇكۇم قارغۇلارچە يولداشىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغان. بۇنىڭدا مەن ھېچ قانداق جىنائىي بىر نەرسىنى كورمىدىم. ئەكسىچە، ئېغىر پەيتتە ئەر كىشىنى پىسخولوگىيەلىك يار ـ يولەكسىز قالدۇرۇش جىنايەت بولغان بولار ئىدى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئەگەر ئۇنىڭ ئېرى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىگە تېررورلۇق ۋەزىپە بىلەن كېتىپ بارغانلىقىنى بىلگەن بولسا، ئۇ ئوز ئائىلىسىنى باشقا بىر يەردە يېقىن ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا قالدۇرغان بولار ئىدى، ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىككى پولىتسىيە خادىمىنى ئېتىپ، تۇرغۇنلارغا قارىغاندا پولىتسىيە ئۇرغۇن شەھەردە جەڭ ئۇيۇشتۇرغانلىقىنى بىلمەيمەن، بىلىشىمىزمۇ مۇمكىن ئەمەس. ۋەزىيەتنى شۇ نەرسە چۈشەندۈرەلەيدۇكى ـ ياكى ئۇلار ئىش بىلمەيدىغانلار، ياكى ئەمەل ئۇلارنىڭ پىلانىغا ماس بولمىغان.

مەن خىتاينىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى دولەتكە ئايلىنىش ستراتېگىيەلىك پىلانلىرىغا ھەتتا سىز ۋە ئۇيغۇرلار ئۈچۈن ئاخماقلارنىڭ تەرغىباتىغا قارىماي، شۇبھىلەنمەيمەن. خىتايلارنىڭ بەزى بىر تاشلىغان قەدەملىرىنى ئەسلەپ ئوتۇش كۇپايە قىلىدۇ.

ئەلۋەتتە، كرىنتسىيانوۋ جانابلىرى «رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىدە بۇ ماۋزۇغا ئېلان قىلىنغان باشقا ماقالىلارنى ئوقۇغان بولسا كېرەك. ئەندى ئەينە شۇ بەزى نەرسىلەر، بۇ ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، نەق ئۇلار تارىختىن بەرىيا قىلىدۇ.

مەسىلەن، چەت ئەل مەنبەلىرىدىن بىر نەچچە نەقىل كەلتۈرەي. مەن مەخسۇس يۇرىي ئىۋانوۋىچ ئۈچۈن ئۇلارنى يەنە بىر قېتىم تەكرار نەقىل كەلتۈرىمەن: «1992 ـ ژىلى دېكابىردا ئاتاقلىق فرانسۇز خىتايشۇناسى م. ژان 1988 ـ ژىلدىن باشلاپ مەملىكەتنىڭ غەربىي ـ شىمالىدا (قازاقىستان بىلەن چېگارىداش) توقۇنۇشلارنىڭ بولۇش ئېھتىماللىقىنى ئالدىن كورۇپ، بۇ رېگىوندا خىتاي قۇراللىق كۈچلىرىنى ئۈچ ئالدۇرۇش باشلاندى، دەپ تەكىتلىگەن ئىدى» (كونستانتىن دې پارى، 1992 ـ ژىل 17 ـ دېكابىر).

«خىتاي ئارمىيەسى ئۈچ مىللىوندىن ئوشۇق ھەربىي خىزمەتچىگە ئىگە بولۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئارمىيە بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقىنى ھېساپقا ئالماي مۇمكىن ئەمەس. پەقەت لەنجۇ ھەربىي ئوكرۇگىدىلا (قازاقىستانغا تۇتىشىدۇ) كام دېگەندە 200 مىڭ ئادەم بار. ئۇلار ئارمىيەسىنىڭ سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش رېزېرۋىلىرىنى ھېساپقا ئالغان ھالدا، بۇ رەقەمنى جۇرئەتلىك ھالدا ئىككى ھەسسە كوپەيتىش مۇمكىن. شۇنداق قىلىپ، سان بويىچە قازاقىستان قۇراللىق كۈچلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا كام دېگەندە 10 ـ 15 ھەسسە ئوشۇق» (ماركوۋ. م، سېلىۋانوۋ. ل، خىتاينىڭ قۇرۇقلۇق ئەسكەرلىرى. چەت ئەل ھەربىي ئوبزورى،5سان،1993، 20 ـ 23 ـ بەتلەر). (بۇ يەردە مۇئەللىپلەر خىتاي ئارمىيەسىنىڭ تەركىۋىگە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسىنى ـ بىڭتۇەننى قوشقان تەغدىردە، ئۇنىڭ سانى تېخىمۇ ئوسكەن بولار ئىدى ـ («يېڭى ھايات». ئىزاھتى.)

خىتاي تەرەپ قازاقىستان بىلەن بولغان چېگارىدا شۇنچىلىك ئەسكەرنى (200مىڭ) تېچلىق شارائىتتا نېمە ئۈچۈن تۇتۇپ تۇرىدۇ؟ قازاقىستان تەرەپتىن تەجاۋۇز قىلىنىشىدىن قورقامدۇ؟ ھەي تاڭەي. خىتايغا خوشنا تۇرۇغلۇق پەقەت ئېسىدىن ئاداشقانلارلا ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىشى مۇمكىن.

ئېيتماقچى، شۇنى ئەستىن چىقارماسلىق كېرەككى، گىتلېر ھۇجۇم قىلىش ئالدىدا ستالىننىڭمۇ ئۈچ مىللىون ھەربىي خىزمەتچىسى بار ئىدى. ھازىر خىتاينىڭ ئەسكىرى شۇنچىلىك. بىزنىڭ 10 ـ 15 ھەسسە ئاز. بۇ 1995 ـ ژىلقى رەقەملەر. ئۇ چاغدا تېخى بىزنىڭ ئۇلۇق خوشنىمىز بىلەن ھېچ قانداق بىر مۇئاممالار يوق ئىدى. ئۇلار بىلەن يە دېموگرافىيەلىك، يە سىياسىي مۇئاممالار يوق ئىدى. مۇنداق رەقەملەرگە ئىگە ئادەمگە پايتەختنىڭ ئاستاناغا كوچۈرۈلۈشى چۈشىنىشلىك بولىدۇ. مەنمۇ ھازىر جەنۇبىي پايتەختكە كەلگەن چېغىمدا، تاغلارنىڭ ئۇ تەرىپىدە، بۇ يەردىن بارى ـ يوقى بىر نەچچە يۈز چاقىرىم ژىراقلىقتا قۇراللىق ئەسكەرلەرنىڭ تۇرغانلىقىنى بىلگەن ھالدا كېچىلىرى ئۇخلالمايمەن.

ئېيتماقچى، ئالمۇتىغا ھەتتا ھۇجۇم قىلمىسىمۇ بولىدۇ. بىزدە خىتاي سودىگەرلىرى شۇنچىلىككى، تەجاۋۇز قىلىنىدىغان تەغدىردە، ئۇلار ئوشۇق كەپسىزلا يەنە ئىككى ـ ئۈچ دولەتنى بېسىۋېلىشى مۇمكىن. ئېنىقراقى، ئۇنىڭغا ئايلىنىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇلار خېلىلا ئۇرغۇن. سىزسىز، مەن زادىلا خىتاي تارىخىي ئۇرۇش مەقسەتلىرىگە تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقىدا ئەيىپلەشتىن خالىيمەن، لېكىن خىتايغا رەسمىي سىياسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش...

ئەندى ئاستانا توغرىلىق. پەقەتلا يەر تەۋرەش خەۋپى تۈپەيلىدىن كوچكەنمۇ؟ ئۇنداقتا لېنىن 1918 ـ ژىلى پايتەختنى كوچۈرگەندە قىزىللاردىن ئەمەس، بەلكى فىنلاندىيەدىن ئولتۇرغان شامالدىن قورقۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ. بىمەنە تەخمىن، يەنە بىر مىسال. كىتاب تېخنىكىلىق ۋە ئىنتېللېكتۇئال جەمئىيەتلەردىن ئۇستۇنلۇككە ئېرىشمەي... موسكۋا ... تىپ بارىدى.

مۇنداق دەھشەتتىنى يالغۇز قازاقىستانلىقلارلا باشتىن كەچۈرۈپ قالغان، يەنە خىتاي بىلەن چېگارىداش روسسىيە ئۇز نەۋرىسى ... ھورۇبىي تۇلكىسىنىڭ جەنۇبىي رايونلىرىنىڭ ھەر بىرىدە دائىمىي ياشايدىغان خىتايلارنىڭ سانى 10 ـ 15 مىڭ ئادەمگە يېتىدۇ، دەپ بىلدۈرمەكتە. لېكىن روسسىيە فېدېراتسىيەسى ـ بۇ ئاددىي مەملىكەت ئەمەس. روس ئارمىيەسى ـ ئەگەر ئۇ ۋەتەننى ھىمايە قىلىدىغان تەغدىردە دەھشەتلىك كۈچتۇر، ئاندىن تېزىمدا ۋېيېتنام، ھىندستان، ياپونىيە، تەيۋەن ۋە كوپلىگەن باشقا دولەتلەر تۇرىدۇ. قازاقىستان، سېتىلغان ستراتېگىيەلىك مۇھىم ئوبيېكتلارنىڭ سانىنى ئەمەس، بەلكى ھەربىي ئىختىدارىنى ھېساپقا ئالىدىغان بولساق، بۇ تېزىمدا ئەڭ ئاجىز رەقىپ. بىزدە يادرو قۇراللى يوق. ئارمىيە كوچلاردا خەيىر سوراپ ژۈرىدۇ ۋە ژۈرگۈزۈلىدىغان ئىسلاھات ئۇنى ياخشى تەرەپكە ئوزگەرتىشى ناتايىن. بىز ئۇرۇشۇشقا تەييار ئەمەس، ئەندى سودىلىشىشنى بىلمەيمىز.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، خىتاي ئالىملىرىنىڭ تەتقىقاتلىرىغا قارىغاندا، «خ خ ج نىڭ ھازىرقى چېگارىلىرىدىكى تەبىي رېسۇرسلار بىلەن ئىختىسادىي ئىمكانىيەت ئەڭ ئوپتىمىستىكلىق تەخمىنلەر بويىچە 1،5 مىللىارد ئاھالىنى تەمىنلەشكە قادىر» (پولىس، 6سان، 1992، 30 ـ بەت).

بۇنىڭغا ئىزاھاتنىڭ ھاجىتى يوق.

ئېيتماقچى، تېخى يېقىندىلا مەلۇم بولۇشىغا قارىغاندا، خىتاي بىلەن بولغان چېگارىدا بىزنىڭ ئەسكەرلەردە بەزى بىر ئوزگىرىشلەر قىلىنغان. ئۇ يەردىن قازاقىستان ئەسكەرلىرىنىڭ ئىككى باتالونى ئېلىپ كېتىلگەن، بۇنىڭ قانچىلىك ئاخماقانە ئىش بولغانلىقىنى تەسۋىرلەپ ئولتۇرمايمەن.

خوش، سىزچە يولداش كرىنتسىيانوۋ ۋەزىيەت قانداق ئىكەن؟ ھە، سىز خىتاي بىلەن بىر سەپتە ئەمەس، سىز پەقەتلا ئۇيغۇرلارغا قارشى، خالاس. ئېيتماقچى، «روسسىيسكايا گازېتا» نېمىشكىدۇ ماقالىڭىزنىڭ شىنجاڭغا قىلغان سەپىرىڭىزدە ئۇيغۇر كەسپداشلىرىڭىزنىڭ تاشقى كورۇنۇشىگە ھەيران قالغانلىقىڭىزنى تەكىتلەيدىغان قىسمىنى بەرمىگەن، مەن ماقالىڭىزنىڭ ئەينە شۇ قىسمىنى نەقىل كەلتۈرۈشنى ئورۇنلۇق كوردۇم، سىز مۇنداق دەپ يازىسىز: «بۇ خاتىرجەم ۋە ئوزلىرىگە ئىشەنچلىك ئادەملەر ھالسىزلانغان مەھبۇسلارغا تامامەن ئوخشىماتتى. بىزنىڭ سوھبىتىمىز ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئەركىن، چۈشىنىشلىك ھالدا ئوتتى. ئۇلارنىڭ كوزلىرىدىن مەن دەھشەتنىمۇ، غەزەپ ـ نەپرەتنىمۇ بايقىمىدىم، ئەندى بۇ بولسا ئىشەنچ ئوغدۇرىدۇ».

تەبىيكى ئىشەنچ ئوغدۇرىدۇ ـ ئادەملەر ئوزگەرگەندە. ھازىر ئىنقىلاپلارمۇ مۇمكىن قەدەر ئاز قان توكۈش شارتى ئاستىدا ئوتمەكتە. ئىنسانىيەت، يۇرىي ئىۋانوۋىچ، ئۇلۇق ئوكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلاۋى دەۋرىدىن كېيىن چوڭ قەدەم تاشلىدى. ئەندى سىۋىلىزاتسىيەلىك ياندىشىش ـ ئاساس. ئېسىڭىزدىمۇ، دون كورلېونى ـ ئۇ مارىو پيۇزونىڭ قەھرىمانى ... نېمە دېگەن؟ پەرقلىق بىر ۋەزىيەت ئوتكۈر ئادەم ئوتتۇراھال ئادەملەردىن كوپىرەك ئىش قىلىشى مۇمكىن. كوپچىلىك بۇنى چۈشەنمەيدۇ. ئەندى ھەقىقىي دەھشەت ۋە تەھدىت ھېچ قاچان كوزگە كورۇنمەيدۇ ـ ئۇلار ئادەمنىڭ ئىچىدە ساقلىنىشى مۇمكىن ... دەپ ئېيتمايدۇ. تېررورىزم كۆرەشچىلىرى ئەينە شۇنىڭ بىلەن پەرقلىنىدۇ.

ئورنى كەلگەندە شۇنى ئېيتىش كېرەككى، سىز، دېموكراتىيە تەرەپدارى، كوممۇنىستىك ھاكىمىيەتنىڭ تېررور بىلەن ... مەجبۇر بولغانلىقىنى بىلمەسلىكىڭىزمۇ مۇمكىن. ماركس، ئېنگېلىس مۇخلىسلىرىنىڭ دۈشمەنلىرى ناھايىتى ئۇرغۇن بولغان. شەخسەن مەن تېررورنىڭمۇ ئىككى تەرىپى بار دەپ ھېساپلايمەن. مەسىلەن، كېگېش ھاكىمىيىتى ئادەملەرنى زورلۇق بىلەن مەكتەپلەرگە ھايدىغان ئىدى. ئادەمگە ئېلىپبە ئوگىتىش ـ دەھشەتلىك جازا. سىز، يۇرىي ئىۋانوۋىچ، ئەلۋەتتە، ھازىر دېموكراتىيە ھېچ قاچان قۇراللىق قوزغىلاڭ يولى بىلەن كەلگەن ئەمەس، ھەممە نەرسە ھەر قاچان سىۋىلىزاتسىيەلىك ۋە كونستىتۇتسىيەلىك بولغان دېيىشىڭىز مۇمكىن. ياق، ئۇنداق ئەمەس، تارىخ مىساللىرى ئەكسى ھالنى كورستىدۇ. ھەتتا سىز سويىدىغان خىتايدىمۇ جىياڭ كەيشى دېموكراتىك ئامېرىكىلىقلارنىڭ ياردىمى بىلەن، ماۋنىڭ يۈزلىگەن ئادەملىرىنى ئېتتۈرۈپ، ئۇلكىلەرنىڭ بىرىگە ئورۇنلىشىۋالغان ئىدى.

سىز يەنە ماۋدىن كېيىنكى خىتاي ئەندى مەكتەپلەرنى، ئويلەرنى سېلىۋاتىدۇ، ئۇيغۇر رادىئوستانسىيەلىرىنى قۇرۇشقا، ئۇيغۇر تىلىدا كىتاپلارنى بېسىشقا رۇخسەت قىلىۋاتىدۇ، تېلېۋىدېنىيە كورسىتىشلىرى يولغا قويۇلغان دەپ تەكىتلەيسىز. سىز كوممۇنىستلارنىڭ پايدىلىق بىر كەيپىياتى توغرىلىق ھېچ قاچان ئاڭلىمىغانمۇ؟ سېنزۇرا ھەر قانداق كوچ چىقىرىشلارنى يوق قىلىشى مۇمكىن. يەنە شۇنداقلا، خ خ ج ھازىر چەتتىن چىرايلىق كورۇنۇش مۇمكىن. ئۇلار ئەينە شۇنداق قىلىۋاتىدۇ.

«رېسپۇبلىكا ـ 2000»، يولداش كرىنتسىيانوۋ، بۇ، ئەتىمالىم، قازاقىستاندىكى بىردىن ـ بىر، ھەقىقىي مۇستەقىل نەشر بولسا كېرەك. ئەگەر، سىز تەكىتلىگەندەك، ئۇ ئۇيغۇر سېپاراتچىلىرىنىڭ، ئوزبەك ئىسلامچىلىرىنىڭ، تۈركمەن باپتىستلىرىنىڭ ۋە ئاسقار ئاقايېۋنىڭ جېدەلچى دۈشمەنلىرىنىڭ ئۇچرىشىدىغان ئورنىغا ئايلانغان بولسا، ئۇ چاغدا سىزنىڭ ماتېرىيالىڭىز ھازىر سىز ئوقۇۋاتقان مەزكۇر ماقالىغا قارىغاندا، باشقا ئاقىۋەتكە ئىگە بولغان بولار ئىدى. مەسىلە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، تېررورچىلار خائىنلىقنى كەچۈرمەيدۇ. ئەندى سىزگە بولسا گېزىت، ئۇنىڭدىكى ماقالىلاردىن بايقىشىمچە، ھەر قاچان كەڭ قۇچاق ئاچقان ۋە ھازىر «روسسىيسكايا گازېتا»نىڭ سەھىپىلىرىدىن ئورۇن ئالغان ماتېرىيالنى بېسىشقا ئىجازەت بەرگەن. ئەندى سىزنىڭ «رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىنى قەستەن ھاقارەتلىگەنلىكىڭىزنى، شەخسەن مەن رېداكسىيەنىڭ پۇتكۇل كوللېكتىۋىنى ھاقارەتلىگەنلىك دەپ باھالايمەن. ئېيتماقچى، ھاقارەتلەشلەر توغرىلىق. مەن سىزنىڭ «ئولمەس» ئەسىرىڭىزدىن ئاخىرقى قېتىم نەقىل كەلتۈرىمەن: «قازاقىستانغا باھالىق تەرغىبات كورسەتمىلىرى كېلىۋاتقان ميۇنخېننىڭ مەركىزىدە ئۇيغۇرلار قانلىق قىرغىنچىلىق ئۇيۇشتۇرغان بولسا، قانۇنغا ئىتائەت قىلىدىغان نېمىسلار نېمە دېگەن بولار ئىدى؟»... سىز بۇ گېزىتنىڭ ئارقىسىدا گېرمانىيە تۇرىدۇ دېمەكچىمۇ؟ يەنى، ئۇنى مالىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئوز شەرتلىرىنى قويىدۇ... دېمەكچىمۇ؟.. سىز بۇنى سوتتا ئىسپاتلاشنى خالىمامسىز؟

لېكىن، كامىستىلغان خەلقنىڭ ئاھ ـ زارىنى چۈشىنىشتىن كورە، سەددىچىن سېپىلىنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇش ئوڭەي.

ئولگا زاخاروۋا.

ئاستانا.

(«رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىدىن مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن ئېلىندى).

غېنى باتۇرنىڭ تۇغۇلغىنىغا 100 ژىل تولۇشى ئالدىدىن

ئۇنتۇلماس

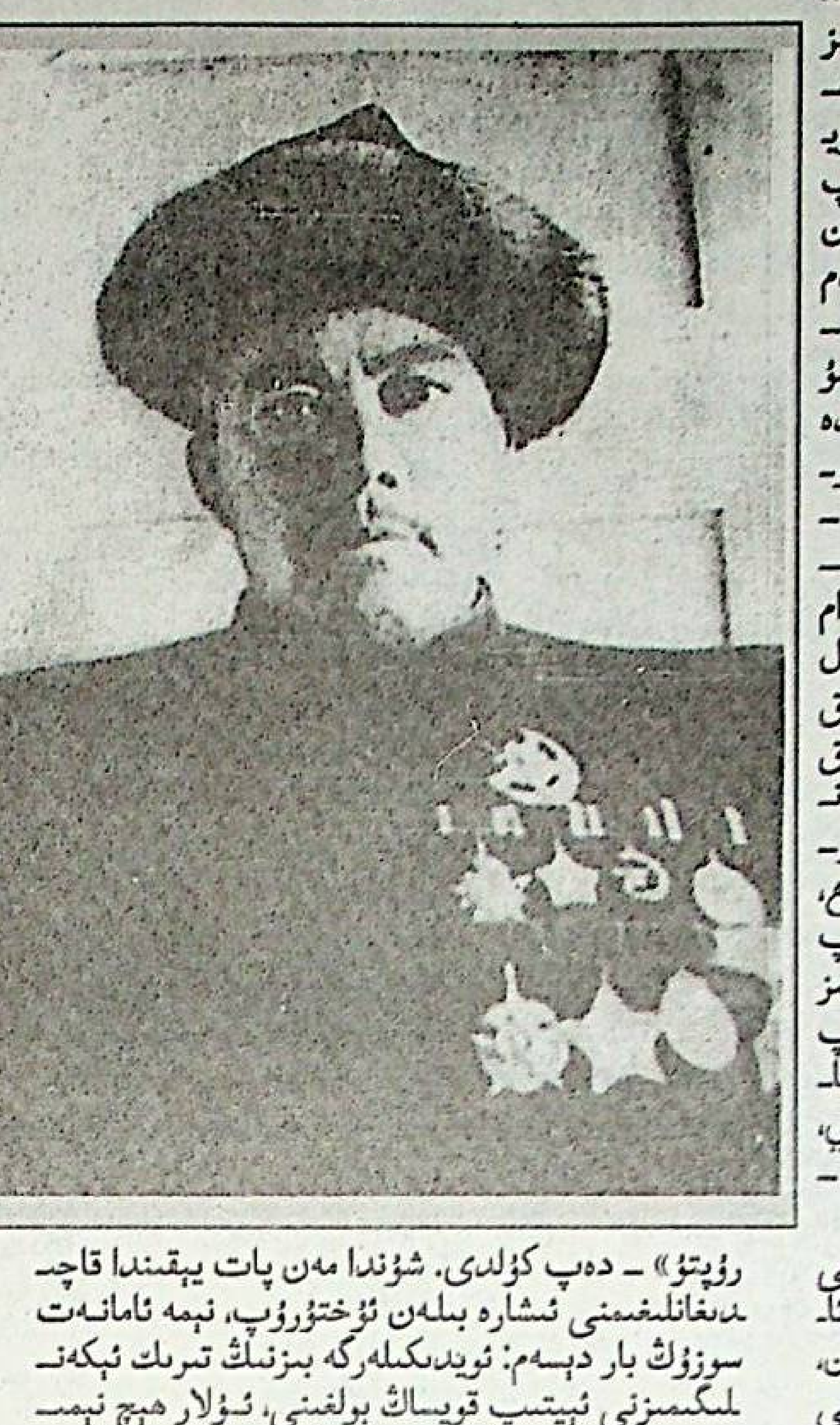

تاشكەنت، «مۇساپىرلار بېغىدىكى» ئۇچرىشىش

1967 - ژىلى ياز ئايلىرى ئېدى. تاشكەنتكە ئوقۇشقا بارغان مەن ۋە ئائىلەم خەمست دوكتورۇ ئىككىمىز دەم ئېلىش كۈنى بولسا كېرەك، «ئەسكى جۇۋا» بازىرىنىڭ يېنىدىكى «مۇساپىرلار بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان، ئۇيغۇرلار ۋە ئېلىدىغان موشۇ سەيناغا كېلىپ دەم ئېلىپ ئولتۇراتتۇق. بىر چاغدا: «غېنى باتۇر كەپتۇ!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ ئانچە چوڭ بولمىغان باغدىكى دەم ئېلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك ئاشۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە تويلىشىشقا باشلىدى. بىزمۇ شۇ تەرەپكە ۋۆرۈلدۇق. قوش قويۇلغان ئىككى بەلدىگە مويېستلەر قاتار ئولتارغان بولۇپ، ئەتراپتا ياشلار تۇرۇشاتتى. خەمست ئىككىمىز كېلىپ ھەممىگە سالام بەردۇق، مويېستلەر بىلەن قول ئېلىشىپ كورۇشتۇق. ئاق چۇچۇنچەدىن كوينەك، شىم، بېشىدا بادام دوپپا كيگەن زور بەستىلىك، لېكىن يېشى يېتىپ سەل مۈكچىيىپ قالغان، قولىدا ھاسا تايىغى بار ئادەم قىزىق بىر ۋاقەنى سوزلەۋاتقان ئىكەن. بۇ كىشىنىڭ خەلق ئىچىدە رىۋايەتكە ئايلانغان ئەينە شۇ غېنى باتۇر ئىكەنلىكىنى بىلىۋغان ئىدىم... بىز كورۇشكەندە غېنىكام قولۇمنى قاتتىق قىسىپ، كىمنىڭ بالىسى بولىسەن؟ پاھ، چاچلىرىڭ پۇشكىنىڭكىگىلا ئوخشاپ كېتىپتا، دەپ چاخچاق قىلدى. ماڭا سىنچىلاپ قاراپ، مېنى ئېغىز ئاچقۇزماي: توختا، كوزلىرىڭگە قارىغاندا سەن تېبىپ ھاجىكامنىڭ بالىسىغۇ دەيمەن، شۇنداقمۇ؟ - دېدى باتۇر. مەن ھەئە دېيىشىمگە، ئۇ قولۇمنى قويۇپ بەرمەي، - شۇ كوزۇڭدىن تونۇدۇم، - دەپ پېشانەمدىن سويۇپ يېنىغا ئولتارغۇزدى.

- بۇنىڭ ئىسمى يادىكار، دادىسى تېبىپ ھاجى سابىتوۋ جالالىت شىڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىدە يەتتە ژىل ئازاپ چېكىپ، تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئۇ تۇغۇلغان، شۇنىڭ ئۇچۇن تېبىپ ھاجىكام بۇ ئوغلىنىڭ ئىسمىنى يادىكار قويغان. - شۇنداقتۇ دەيمەن؟ - دەپ قوشۇپ قويدى باتۇر.

مەن ئۇنىجا قېتىم غېنى باتۇرنى تورت - بەش ياش ۋاقتىلىرىمدا كورگىنىم ئېسىمدا. غۇلجا دوك مەھەللە باي كوچىسىدىكى 2 - قورا ئەسلى ئالمجان كەيجاڭ (مەھەللە باشلىغى) سالدۇرغان ئۇي بولۇپ، بۇ ئويدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئالدىدا مەلۇم ۋاقىت غېنى باتۇر تۇرغان ئىكەن. كېيىن بۇ ئويدە بىز تۇردۇق. بىر كۈنى 50 - ژىللىرى بولسا كېرەك تەخمىنەن، ئاق بوز ئاتلىق بىر ئادەم ئويىمىزگە كەلگەندە ئاپام سوئاللارغا [illegible] بەستىلىك ئادەمنىڭ كىملىكىنى سورىغىنىمدا ئۇنىڭ غېنى باتۇر ئىكەنلىكىنى ئېيتقان ئىدى. بۇ كۈنى غېنى باتۇر بىلەن دادام مۇڭدىشىپ، تاڭ ئاتقۇزغان ئىدى. ئۇ چاغدا غېنى باتۇر ناھايىتى زور بەستىلىك، قەددى قامەتلىك كېلىشكەن، بېشىدىكى سۇسەر تۇمىقى ئۇنىڭغا بولەكچە ياراشقان ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى ئادەم ئىدى.

... مانا باتۇرنى 17 ژىلدىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم كورۇشتۇم. بۇ قېتىم باتۇر ماڭا سەل قېرىپ قالغاندەك تۇيۇلدى. لېكىن ئۇ ناھايىتى تېتىك، ھەر بىر سوزى دانىشمەنلەردەك ئورۇنلۇق ۋە ئوتكۇر، ھازىرجاۋاپ بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تەمكىن، خۇشچاقچاق ئادەمدەك كورۇندى.

- ھە، يادىكار، سوزلە، بۇ يەرلەردە نىمە قىلىپ ژۇرىسەن، - دېدى غېنىكام. مەن ئائىلەم خەمست ئىككىمىزنىڭ تاشكەنتكە ئوقۇشقا كەلگىنىمىزنى ئېيتتىم. - شۇنداقمۇ، ياخشى بوپتۇ، ئوقۇغانغا نىمە يەتسۇن، «ئوقۇغان ئۇزار، ئوقۇمىغان توزار»، دېگەن خەلقىمىز، ئوقۇڭلار بالىلىرىم، - دېدى غېنىكام ۋە بىر دەقىقە جىم بولۇپ بىر ۋاقەنى ئەسكە ئېلىۋاتقاندەك كوزىنى ژۇمۇپ تۇرۇپ قالدى. ھەممە باتۇرنىڭ ئاغزىغا قاراپ، جىمجىتلىقنى بۇزماي شۈك ئولتىراتتى. غېنىكام ئارىلىقتىكى سۈكۈتنى بۇزۇپ، بىر ۋاقىئە ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ، - دېدى. - 1944 - ژىلى، كۈزلەر ئايلىرى بولسا كېرەك، مەن ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى جالالىت شىڭ شىسەينىڭ 4 - تۇرمىسىدە ياتقان مەزگىل ئىدى. بىر كۈنى مېنى تۇرمە ھويلىسىغا بىر پەس كۈن كورۇشكە ئېلىپ چىقىشتى. پۇتۇمدا ئېغىر كىشەنلەر، بىر چەتتە ئاپتاپقا قاخلىنىپ تۇرسام، گۇندىپايلار مەھبۇسلارنى ئېتىزغا ئادەم كېزەندىسىنى توشۇتىۋاتقان ئىكەن. بۇ ۋاقىتتا تۇرمىلەر خەلق ئىچىدە كوزگە كورۇنگەن، ئىلغار زيالى، مىللەتپەرۋەر باي، مەرىپەتچى ئادەملەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى. قارىسام ئۇراتتىن ئەيكەش كوتۈرگەن تېبىپ ھاجىكامنى كوردۇم. ئۇنىڭ يېنىدا زىيا (زىيا سەمەدى) ۋە يەنە بىرلىرى كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنى كورۇپ، خىتاي زالىملىرىغا بولغان ئوچمەنلىكىم تېخىمۇ تېشىپ، قاتتىق غەزەپلەندىم. بىزنىڭ زيالىلىرىمىزنى ھايۋان ئورنىدا خورلاپ، ئىشلىتىۋاتقانلىقى ئىنتايىن چوڭ ھاقارەت ئىدى. ئۇلار يېقىنلاشقاندا ئورنۇمدىن تۇرۇپ سالام بەردىم ۋە ھەممىسىدىن چوڭى تېبىپ ھاجىكامغا: ھاجىكا ئەيكەشنى ماڭا بەر، سەن بىر دەم ئارام ئال، مەن ئاپىرىپ بېرەي، بۇ ئەبلەخلەر سېنىمۇ ئايىماپتۇ، - دېسەم، ھاجىكام: غېنىم ئادەمگەرچىلىكىڭگە رەھمەت، ئوزىمىزنىڭ دەردىنى ئوزىمىزلا تارتاي، سەنمۇ ئوزەڭنىڭ دەردىڭنى ئوزەڭ تارت، قارىغىنا ساڭا ئۇلارنىڭ بىلدۇرگەن ئىلتىپاتىنى، پۇت - قولۇڭدا كىشەن، ئىككى يېنىڭدا ئىككى «پەخرىي قاراۋۇل» ھورمەت بىلدۇرۇپ تۇرۇپتۇ» - دەپ كۈلدى. شۇندا مەن پات يېقىندا قاچىدىغانلىغىمنى ئىشارە بىلەن ئۇقتۇرۇپ، نىمە ئامانەت سوزۇڭ بار دېسەم: ئويدىكىلەرگە بىزنىڭ تىرىك ئىكەنلىكىمىزنى ئېيتىپ قويساڭ بولغىنى، ئۇلار ھېچ نىمىدىن بىخەۋەر، - دېگەن ئىدى. ئارىدىن بىر جۇمە ئوتۇپ، قەدىناس ئاغىنەم قازاق ژىگىتى قۇسەن ئىككىمىز تۇرمىدىن قاچتۇق... دېدى باتۇر.

مەشھۇر يازغۇچى مەرھۇم زىيا سەمەدىي «غېنى باتۇر» رومانىدا غېنىكامنىڭ ئۇرۇمچى تورتىنچى تۇرمىسىدىن قانداق قاچقانلىغى ھەققىدە تەپسىلىي يازىدۇ. «1944 - ژىلى ئاپرېل ئېيىنىڭ بېشىدا ئامموۋىي تەقسىپ ژۇر كوزۇلۇپ ئۇرۇمچىنى دەھشەتلىك قورقۇنۇچ بېسىۋالغان ئىدى. بۇ قېتىم كوزگە كورۇنەرلىك ھەربىي - مەمۇرىي خىزمەتچىلەرنى سولاش بىلەن بىللە بىر چەتتىن ئىتتىشقا باشلاپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ياش كوچەتلەرنى قىرقىغاندەك ئوقۇغۇچى - ستۇدېنتلارنى، تۇركۇم - تۇركۇملەپ قاماشقا باشلىدى. [illegible] «شۇبە» تۇرمىلەرگە ئايلاندۇرۇلغان ئىدى. موشۇ «چاپ - چاپ بازاردا» [illegible]

[illegible]

- يا، خۇدا، ئوزۇڭ مەدەت بەرگەيسەن! - دەپ تەڭرىگە نالە قىلدى غېنى.

- ئارۇق، - دېدى قۇسەن تىترەك ئاۋازدا.

[illegible] كوپلىگەن تۇشۇك - سۆڭگۈچلەرنى تېشىپ، كىرىپ - چىقىشنى مەشىق قىلىۋالغان غېنى بوشتىلغان خىشلارنى ھەش - پەش دېگىچە قومۇرۇپ چىقاردىدە، باش پاتقىدەك كاما ئېچىپ، سىرتقا قارىغاندىن كېيىن، يەنە بىر نەچچە خىشنى قومۇرۇپ، توشۇكنى كەڭەيتتىدە، ئاۋال ئىككى قولىنى، ئاندىن بېشىنى چىقىرىپ، تايغاندەك تىرەجەپ ئالغا سوزۇلدى ۋە مەشەقەتسىزلا سىرتقا چىقىۋالدى، لېكىن پەمسىزەرەك قۇسەن توشۇككە كەپلىشىپ قالغاچقا ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، پۇتلىرىنى تامغا تىرەپ، تارتىۋېدى، ئۇچ - تورت خىش بىلەن قۇسەن بىللىلا سۇغىرىلىپ چىقتى...» («غېنى باتۇر» 142 - 144 - بەتلەر).

- 1944 - ژىلنىڭ ئاخىرى بولسا كېرەك، - دەپ سوزىنى داۋام قىلدى غېنى باتۇر، - بىر كۈنى شەرقىي تۇركىستان جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار نازارىتىغا بىر ئىش بىلەن بارسام، نازىر رەخمىجان سابىرھاجىيېۋ تېبىپ ھاجىكام بىلەن ئىش يۇزىدە بىر مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىۋاتقان ئىكەن. تېبىپ ھاجىكام ئىچكى ئىشلار نازارىتى 4 - بولۇمىنىڭ باشلىغى ئىكەن. قەدىناس تۇرمىداش بۇ قېرىنداشلىرىم بىلەن قۇچاغلىشىپ كورۇشتۇم. ھال - ئەھۋال سورىشىپ، رەخمجانغا كوزۇمنى قىسىپ قويۇپ، ھاجىكا ھېلىقى 4 - تۇرمە باشلىغى لومۇدىنى قولغا چۇشەردۇق، ئۇچۇكنى ئېلىپ بېرەيمۇ؟ - دەپ كۇلسەم، ھاجىكام ئۇنىڭ قولغا چۇشكىنى ياخشى بوپتۇ، ئۇنى قانۇن بويىچە سوتلاش كېرەك، - دېدى. مەنزە: ھەي ھاجىكا، ئۇ لومۇدىنى ئوزەم ئېتىپ تاشلايمەن، ئۇ قانخورغا ئوقمۇ زايە، ئەندى ئۇچۇكنى ئېلىپ بېرەي دېگىنىم، ئۇنىڭ تەتىنىنى ساڭا توقاللىققا چېتىۋەتەيمىكىن دەيمانا، - دەپ چاخچاق قىلدىم، رەخمجان بىلەن تېبىپ ھاجىكام ئىككىسى قاتتىق كۇلۇۋەتتى، ھەي غېنى موشۇ چاقچىقىڭ قىزىقتە، بىز مۇستەقىل، ياش دولىتىمىزنى تىكلەشتە ھەر قانداق ئىشتا قانۇنغا ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك، شۇ چاغدىلا بىز باشقىلارنىڭ ئىشەنچىنى قولغا كەلتۇرەلەيمىز، قارامىلىق قىلىپ ژۇرمە يەنە، دېگەن ھاجىكامنىڭ بۇ سوزلىرى ھېلىمۇ يادىمدا. - دەپ سوزىنى يەكۇنلىگەن ئىدى غېنى باتۇر.

ئالمۇتا، رېداكسىيەدىكى ئۇچرىشىش

غېنىكام ژىگىرمە ژىلدىن ئوشۇق تاشكەنتتە ئىستىقامەت قىلدى. ئۇ ژىللىرى ئوزبەكستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى بولۇپ جۇمھۇرىيەتنى ئۇزۇن ژىللار باشقۇرغان شەرەپ رەشىدوۋ غېنى باتۇرغا ئالاھىدە ھورمەت بىلدۇرۇپ ئوز ھۇزۇرىدا قوبۇل قىلغانلىغىنى، غېنىكامنىڭ 70 ياشلىق تەۋەللۇدىنىڭ جۇمھۇرىيەت دائىرىسىدە تەنتەنىلىك نىشانلانغانلىغىنى، قەھرىمانىنىڭ 70 ياشقا تولغانلىغى مۇناسىۋىتى بىلەن ئوزبەكستان ئالىي كېڭىشى رىياسىتى ئۇنى پەخرىي يارلىق بىلەن مۇكاپاتلىغانلىغىنى، ئۇنىڭ 70 ژىللىق مەرىكە ژىغىنىغا ئوزبەكستان س س ر ئىجتىمائىي تەمىنات مىنىسترى، باشقىمۇ ژىرىك دولەت ئەرباپلىرىنىڭ، يازغۇچى - شائىرلارنىڭ ئىشتىراك قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ پەخرى غېنى باتۇرغا ئالاھىدە ھورمەت بىلدۇرگەنلىكىنى بىلىمىز.

1977 - ژىللىرى ياز ئايلىرى بولسا كېرەك. بىر كۈنى غېنىكام «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى رېداكسىيەسىگە كەلدى. مەن ئۇ چاغدا گېزىتنىڭ تەرجىمە بولۇمىدە ئىشلەتتىم. شائىر، ئەجايىپ كەمتەر ھېزىم ئاكا بەختىيازوۋ بولۇم باشلىغى، تەرجىمە ئەللامىلىرى تۇرسۇن دەريا، ئەنۋەر لوخمان، يازغۇچى مۇكلۇق باقىيېۋ ۋە مەن تەرجىمان ئىدۇق. غېنىكام تۇرسۇن دەريا بىلەن ئەنۋەر لوخماننى ياخشى توناتتى.

باتۇرنى كورۇپ ھەممىمىز ئورۇنلىرىمىزدىن تۇردۇق، ئالدىغا بېرىپ سەممىمىي كورۇشتۇق. ھوي تۇرسۇن، بىر چاغلاردا دەريادەك ئېدىڭ، سوغۇلۇپ كولچەكتەكلا بولۇپ كېتىپسەنغۇ؟! - دەپ چاخچاق قىلدى غېنىكام. تۇرسۇن ئاكا بولۇمدىكىلەرنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى. نوۋەت ماڭا كەلگەندە، باتۇر تۇرسۇنكامغا ئېغىز ئاچۇرمايلا: ھوي، سەنمۇ بۇ يەردىمۇ، ھاجىكامنىڭ ئوغلىغۇ بۇ، دەپ قولۇمنى يەنە بىر قېتىم قاتتىق قىستى. ھال - ئەھۋال سورىشىپ، غېنىكام ئوزىنىڭ ئالمۇتىغا كېلىش مەخستىنى ئېيتتى.

- يېشىم يېتىپ قالدى، موشۇ غۇلجا يولىدا «سوتسىيالىستىك قازاقستان» دېگەن بىر مەلە بولۇپ، ئۇ يەردە مېنىڭ قاشلىقلىرىم، بەش - ئالتە بۇرادىرىم ياشايدۇ. ئاخىرقى ئومرۇمنى شۇ يەردە ئوتكەزسەم، ئەگەر باقىي دۇنياغا سەپەر قىلغۇدەك بولسام، يۇرتداشلىرىم يول بويىغا دەپنە قىلسا، ئۇياق - بۇياقتا ماڭغانلار دۇئا قىلىپ ئوتەر، دەيمەن. شۇنىڭ ئۇچۇن گېزىتنىڭ باشلىغىغا كەلدىم، (ئۇ ژىللىرى «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىنىڭ جاۋاپكەر مۇھەررىرى ئابدۇللا مەشۇروۋ ئىدى) ئۇ مېنى قونايېۋقا ئاپارسا بولغىنى، قالغان ئىشنى ئوزەم توغرىلايمەن. ئۇنى مەن 50 - ژىللاردىن ياخشى تونۇيمەن، - دېگەن ئىدى.

خەيرىيات، ئابدۇللا مەشۇروۋ بىلەن غېنىكام كورۇشۇپ چىقتى، ئۇ مەركىزىي كومىتېتقا بېرىپ غېنىكامنى د. ئا. قونايېۋنىڭ قوبۇل قىلىشى ھەققىدە ئۇقۇشۇپ كېلىدىغانلىغىنى ئېيتىپ بىر - ئىككى جۇمەدىن كېيىن خەۋەرلىشىشنى جېكىلەپتۇ. مەن بىر ئون كۇنلەردىن كېيىن يولۇقىمەن، - دېدى غېنىكام، ئاندىن، ھاجىكامنىڭ بالىسى، مېنى ئۇزىتىپ قوي، ئاۋۇ ئېلېكتر شوتاكىسىن چۇشۇشنى بىلمەيمەن، - دېدى. باتۇرنىڭ تاپقۇر زېرەكلىكىگە شۇ چاغدا ھەيران قالغان ئىدىم، ئۇ لىفتقا بىر دەمدىلا «ئېلېكتر شوتا» دەپ نام بەرگەن ئىدى. غېنىكام ئىككىمىز سەككىزىنچى قەۋەتتىكى لىفت ئىشىكى ئالدىغا كېلىشىمىزگىلا ھەيەل قىلماي ئىشىك ئېچىلىپ، لىفتتىن بىر يازغۇچى ئاكىمىز چىقتى. ئۇ غېنىكامنى كورۇپ ئېگىلىپ سالاملاشتى. غېنىكام ئۇنىڭ قولىنى قاتتىق قىسىپ تۇرۇپ، يادىكار بۇ پاكار كىم بولىدۇ، دەپ چاخچاق قىلدى، مەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، يازغۇچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتۇۋىدىم، غېنىكام قاقاخلاپ كۇلۇپ، ھە، مەن ئولۇپ ئۇچ - تورت ژىلدىن كېيىن غېنىكام ئانچە خىتايىنى ئولتەرگەن، غېنىكام مۇنچە شەھەرنى ئالغان دەپ، بىرنى ئونغا قوشۇپ يازىدىغان يازغۇچىلارنىڭ بىرى موشۇ كەندە، - دېدى. ھېلىقى يازغۇچىمۇ ھودۇقۇپ كۇلۇپ، - ھەئە غېنىكا، مەن شۇلارنىڭ بىرى بولىمەن، دېگەن ئىدى.

ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئوتۇپ، غېنىكام ك پ س س مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، قازاقستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى دىماش ئاخمېت ئوغلى قونايېۋنىڭ ھۇزۇرىدا بولۇپ ئوز مەسىلىسى توغرىلىق پاراڭلىشىپ، ئۇنى ئىجابىي ھەل قىلىپ چىقتى. غېنىكام قونايېۋنىڭ ھوزۇرىدا بولۇپ بىر نەچچە كۇندىن كېيىن يەنە رېداكسىيەگە كەلگەن ئىكەن. بۇ قېتىم خېلە ئۇزاق پاراڭلاشتۇق. غېنىكام ئوزىنىڭ ھاياتىدا يۇز بەرگەن قىزىق ۋاقەلەرنى ناھايىتى ئوبرازلىق بىلەن بايان قىلىپ بىزنى كولدۇرگەن ئىدى. ئاخىرىدا مەن د. قونايېۋ بىلەن بولغان ئۇچرىشىشى توغرىلىق سوزلەپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدىم.

- مەن قونايېۋنى ئۇزۇندىن ياخشى بىلىمەن، - دەپ سوزىنى باشلىدى غېنىكام. مەن دەسلەپ ئالمۇتىغا كېلىپ داۋالانغاندا قونايېۋ بىلەن مېدىۋدىكى بىر ساناتورىيدا بىر بولمىدە ياتقان. ئۇ ژىللىرى دىماش ئاكادېمىيەنىڭ پرېزىدېنتى ئىكەن. كېيىن 1955 - ژىلى س س س ر غا بىرە - تولا كوچۇپ چىققىنىمدا ئۇ قازاقستان س س ر مىنىسترلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىكەن، بۇ چاغدىمۇ ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا بىر نەچچە قېتىم بولغانمەن. مېنىڭ قونايېۋ بىلەن تونۇشلىغىم شۇنداق ئىدى. ئىنىمىز ئابدۇللا مەشۇروۋ ئىككىمىز بەلگۈلەنگەن كۇنى مەركىزىي كومىتېتقا قونايېۋنىڭ ھۇزۇرىغا باردۇق. قونايېۋنىڭ بولمىگە كىرىش ئۇچۇن كۇتۇپ ئولتارغانلار خېلە ئورغۇن ئىكەن. ئابدۇللام سېكرېتارغا بېرىپ بىر نىمە دېۋىدى، ئۇ كىشى دەررۇ ئىچكەركى بولمىگە، يەنى قونايېۋنىڭ كابىنېتىغا كىرىپ كەتتى ۋە ھەيەل ئوتمەيلا چىقىپ بىزنى كىرىشكە ئىجازەت بېرىپ، ئابدۇللامغا، - قونايېۋنىڭ ۋاقتى قىس، سىلەرنى قوبۇل قىلىش ۋاقتى بەش مىنۇت، ۋاقىت توشقاندا، دەررۇ چىقىپ كېتىڭلار، - دەپ جېكىلىدى. مەن ئىچىمدە: ئاۋال كىرىۋالايلىچۇ، ئۇ يەردىن قاچان چىقىشنى ئوزەم بىلىمەنغۇ، دەپ ئويلىدىم. ئىشىكتىن كىرىشىمىزگىلا چوڭ كابىنېتنىڭ تورىدىكى ئۇستەلدىن تۇرۇپ قونايېۋ ئالدىمىزغا كەلدى. بىز قۇچاغلىشىپ كورۇشتۇق. مەن ئۇنىڭغا: بىرىنچى قېتىم كورۇشكىنىمىزدە ئاكادېمىيەنىڭ باشلىغى ئىكەنسەن، ئىككىنچى قېتىم كورۇشكىنىمىزدە مىنىسترلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئىكەنسەن، مانا ئەندى بولسا ك پ س س مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇرو ئەزاسى، قازاقستان كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى، ئىككى قېتىم سوتسىيالىستىك ئەمگەك قەھرىمانى بوپسەن، مۇبارەك بولسۇن، - دەپ قولىنى قاتتىق قىستىم. ئۇ ھاياجانلىنىپ، قىزىرىپ، قولىنى مۇرەمگە ئېلىپ يېنىغا ئولتارغۇزدى. بىر ئاز ھال ئەھۋال سورىشىمىزغىلا ئابدۇللام ئۇستەل ئاستىدىن پۇتۇمنى دەسسەپ، تامدىكى سائەتقا ئىشارە قىلدى. مەن ئېرەك قىلمىسام ئۇ يەنە پۇتۇمنى ئۇقۇپ سائەتقا ئىشارە قىلغىلى تۇردى. ئاچچىغىم كېلىپ، - ھوي ئۇكا، چوڭلار كەپ قىلىۋاتقاندا بىر ئاز چىداپ تۇر، - دېدىم. قونايېۋ نىمە بولدى دېگەندەك ماڭا سوئال نەزىرىدە قارىدى. مەن بىزگە بەش مىنۇت ۋاقىت بېرىلگەنلىكىنى ئېيتتىم. قونايېۋ كۇلۇپ قويدى. بىز ئوتكەن ئىشلار توغرىلىق قىزغىن پاراڭلىشىپ، ئارىدىن بىر سائەتقا يېقىن ۋاقىت ئوتۇپتۇ. ئاخىرىدا قونايېۋ: ئاقساقال بۇ يەرگە كېلىش مەخستىڭىزنى ئاڭلاپ باقاق، - دەپ سورىدى. مەن تاشكەنتتىن كوچۇپ كېلىش نىيىتىمنى، «سوتسىيالىستىك قازاقستان» سوۋخوزىدا يۇرتداشلىرىم بىلەن تۇرۇش مەخستىمنى ئېيتتىم. قونايېۋ بولسا: ئاقساقال ئالمۇتىنىڭ خالىغان يېرىگىزدىن ئوي بېرەي، ئۇ سىرتتا نىمە قىلىسىز، ياكى بولمىسا ئۇيغۇرلار تۇرىدىغان مەھەللىگە ئوي سالدۇرۇپ بېرەي دەيدۇ. مەن ئەندى ئاخىرقى ئومرىمنى ئاشۇ يەردە ئوتكۇزۇشۇمنى ئىلتىماس قىلدىم. قونايېۋ ئوزىڭىزچە بولسۇن دەپ، دەرھال ئالمۇتا ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ بىرىنچى كاتىبى ئا. ئاسقاروۋقا تېلېفون قىلىپ مېنىڭ ئوي مەسىلەمنى تاپشۇردى. ئۇ كىشى ئەتە «سوتسىيالىستىك قازاقستان» سوۋخوزىغا

دەقىقىلەر

بېرىشىمىزنى تاپىلاپتۇ. قونايېۋ بىلەن سەممىي خوشلاشتۇق، ئۇ ھەر قانداق ئىش بولسا، تارتىنماي كېلىشىمنى ئېيتىپ، ئابدۇللامغا قاراپ: ياشانغان ئادەملەرنىڭ ئىلتىماسىنى يەردە قويماي ئىجرا قىلىش كېرەك. باتۇرنى ئېلىپ كەلگىنىڭىز ياخشى بوپتۇ، يەنە ئىلتىماس قىلسا ئېلىپ كېلىڭ، - دېدى. بىز قونايېۋنىڭ ھوزۇرىدىن چىقساق كىرىش ئالدىدا كۈتۈپ ئولتارغاندا ئېرەڭ قىلمىغان بەزىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئالاھىدە كورۇشۇپ كەتتى.

ئەتىسى ئابدۇللامنىڭ ماشىنىسىدا «سوتسىيالىستىك قازاقىستانغا» بارساق، بىز كەلگىچە چېلەك ۋە ئەمگەكچى قازاق ناھىيەلىك پارتىيە كومىتېتلىرىنىڭ بىرىنچى كاتىپلىرى كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن. سوۋخوز دىرېكتورى بىزنى مەلىگە باشلىدى، مەن خالىغان جايغا قوزۇق قېقىلدى،بىر يازدا ئوي قورۇلۇشى پۈتۈپ كۆزدە كوچۈپ كېلىدىغان بولۇپ كېلىشتۇق، - دېدى غېنىكام.

خىتايلارنىڭ غىزا بىلەن ئۆلتۈرۈش پىلانى

موشۇ سورۇندا مەن غېنى باتۇردىن تۈرمىدە شىڭ شىسەي تۈرمىسىدە ياتقان چاغلىرىدىكى بەزى سەرگۈزەشتىلىرى توغرىلىق سوزلەپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدىم. غېنىكام سەل ئويلىنىپ قالدىدە، بۇ خىتايلارنىڭ زۇلۇم - ستەملىرىنى ئېيتىپ تۈگىتەلمەيمەن، جاللات شىڭ شىسەي دېگەن لومودىنىڭ ئادەملىرى 1937 – 1944 – يىللىرى يۈز مىڭلىغان بېگۇنا، ئاق كوڭۇل ئادەملىرىمىزنى قولغا ئېلىپ، ئۇرۇپ - قىيناپ ئازابلىدى. ئەينە شۇ پۈتكۈل ئۇيغۇرستان بويىچە تەقىپلەنگەن يۈز مىڭلىغان ئادەملەردىن ئامان قالغانلىرى ساناقلىقلا. ھازىر يادىمغا تۈرمىدە بولغان بىر ۋاقىە كەلدى. 1942 – 43 – يىللىرى بولسا كېرەك. تۈرمىدە كامېرىدا يالغۇز ياتىمەن. مانا بىر ئايدەك بولدى، ماڭا تۇزلۇق بەسەيدىن (سۇيى بىلەن) باشقا ھېچ نەرسە بەرمەيدۇ. ئۈچ ۋاق بەسەي يەپ سېسىق كىككەردىم. تېنىمدە ماي قالمىدى، بىر ئۇستىخان، بىر تېرە بولۇپ، ئەرۋاھلارغا ئوخشاپ قالدىم. ئەينە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ماڭا يوغان بىر تاۋاقتا پىتىر مانتا، يوغان بىر چوگۈندە ئاچچىق دەملەنگەن چاي ئېلىپ كىردى. ئاغزىمدىن سېرىق سۇ ئېقىپ، بۇ مانتىنى يەپلاۋەتكىم كەلدى، لېكىن ئۇزەمنى تۇتتۇم. مانتىدىن بىرىنى يېدىم. قۇيرۇق مايدا ئېتىلگەن بۇ شورپىلىق مانتا ئاغزىمدا ئېرىپلا كەتتى. قولۇمنى ئىككىنچى مانتىغا سوزۇپ، ئۇزەمنى ئاران تۇتۇۋالدىم. تۇزلۇق بەسەي بىر ئايدىن ئوشۇق ۋاقىتتا مېنى تامامەن ئاجىزلاشتۇرۇپ، ئۈچەيلىرىمدە ماي قالماي، نېپىزلاپ كەتكەن. ئەگەر بىر تاۋاق مانتىنى يېسەم، ئۈچەيلىرىم يېرىلىپ، ئۇكىيلا جان بېرىمەن، خىتايلارغا مانا شۇ كېرەك. «غېنى ئوغرى ئوپقانلىق قىلىپ، تاماقنى كوپ يەپ ئولدى»، - دەپ ئاكت يېزىپ قويىدۇ خالاس. مەن ئەينە شۇلارنى ئويلاپ، نەپسىمنى باستىم، بىر پىيالە چاي ئىچتىم. قالغان مانتىلارنى ئاستا تەھگە تىقتىم، ئاشپەز خىتاي كىرىپ: ئايىنى (غېنى دېمەكچى - يا. س.) مانتىنى ياگرۇدىن (قوي گوشىدىن) ئەتتىم، ئوخشاپتىمۇ، خالساڭ يەنە ئەكىرەي، دەپ ھىجايدى. مەن مانتاڭ بەك ئوخشاپتۇ، مانا قالدۇرماي ھەممىسىنى يەۋەتتىم، - دېسەم بەك خۇشال بولۇپ قاقاخلاپ كۈلۈپ، تاۋاقنى ئېلىپ كېتىپ، يەنە مانتا ئەكەپتۇ. كوزىچە بىر مانتىنى يېگەندەك قىلدىم، ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ مانتىلارنىمۇ تەھىنىڭ ئىچىگە تىقىۋەتتىم...ئەينە شۇنداق نەپسىمدىن كېچىپ ئامان قالغان ئىدىم. خىتايلار بۇنىڭ سىرىنى بىلەلمەي خېلىغىچە ھەيران بولۇپ يۈرگەن ئىدى.

ئاق ئىشت، قارا ئىشت، بەرى بىر ئىشت

1978 – يىلى بىر كۈنى تەرجىمە بولۇمىدىكىلەرنى ئابدۇللا مەشۇروۋ چاقىردى. ئۇ كىشى تەرجىمە بولىمىدىكىلەرنى مۇھىم بىر مەسىلىنى ھەل قىلىشتا، ياكى ناھايىتى ئالدىراشلىق ماتېرىياللارنى تەرجىمە قىلىش زورۇرىيىتى تۇغۇلغاندىلا ئۇزىگە چاقىراتتى. بۇ قېتىممۇ شۇنداق بىر تەرجىمە قىلىدىغان ئىش چىقتىمىكىنە دەپ، ئۇنىڭ بولمىگە كىردۇق. ئۇ سالاملاشقاندىن كېيىن ئولتىرىشقا تەكلىپ قىلىپ، بۇلۇڭدىكى سېيفتىن بىر كونۋېرتنى ئالدى. مونۇ خەت موسكۋادىن، س س س ر تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىدىن كەپتۇ. ھازىر مەن سىلەرگە ئۇنى ئوقۇپ بېرەي، خەۋەردار بولۇپ قېلىڭلار، دېدىدە ئۇنى ئوقۇشقا كىرىشتى.

مەن بىلەن تەرجىمە بولىمىدە شۇ يىللىرى ئىشلىگەنلەرنىڭ ھەممىسى، شۇنداقلا ئا. مەشۇروۋمۇ ۋاپات بولۇپ كەتتى. بۇ خەت توغرىلىق بىلىدىغانلاردىن مەنلا قالدىم. ئارىدىن يىگىرمە يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئوتۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۇ ھوججەتنى تولۇق ئېيتىپ بېرىشىم مۇمكىن ئەمەس، لېكىن ئۇنىڭ ماھىيىتى تۆۋەندىكىچە:

يولداش ئى. ۋ. ستالىننىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ قەھرىمانى غېنى باتۇر مەمەتباقىيېۋ بىلەن بولغان ئۇچرىشىشىنىڭ ستېنوگرافىيەلىك ھېساۋىتى

(ئۇچرىشىشقا شۇنداقلا س س س ر تاشقى ئىشلار مىنىسترى ۋ. مولوتوۋ، ك پ س س مەركىزىي كومىتېتى خەلق ئارا بولۇمىنىڭ مەسئۇل خادىمى (ئىسمى يادىمدا يوق) ۋە بىر تەرجىمان ئىشتىراك قىلغان).

ئى. ۋ. ستالىن غېنى باتۇردىن شەرقىي تۈركىستاندا ئىنقىلاپنىڭ پارتلاش سەۋەبلىرىنى، ئۇرۇش جەريانلىرىنى سورىغان.

غېنى باتۇر ئەكسىيەتچى خىتاي گومىنداڭ باسقۇنچىلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى زۇلۇم - ستەملىرى،بولۇپمۇ ئاخىرقى يىللىرى جاللات شىڭ شىسەينىڭ ئۇمۇمىيۈزلۈك قاتتىق دىكتاتورا ئورنىتىپ، خەلقنى دەھشەتلىك ئېزىپ، ئازىراق ساۋادى بار، كوزى ئوچۇق ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى تۈرمە - لاگېرلارغا قاماپ يوقاتقانلىقى، پىچاق سۆيەككە يەتكەندىن كېيىن خەلقنىڭ كوتىرىلگەنلىكى ھەققىدە قىسقىچە سوزلەپ بېرىدۇ. ستالىن غېنى باتۇرنىڭ بايانىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ، كوممۇنىستلارغا، يەنى گۇڭچەندىكىلەرگە نىسبەتەن مۇناسىۋىتىڭىز قانداق، ئۇلارنى قانداق باھالايسىز؟ - دەپ سورايدۇ.

غېنى باتۇر ئىككىلەنمەيلا: ئاق ئىشت، قارا ئىشت، بەرى بىر ئىشت، چۈنكى گومىنداڭمۇ، گۇڭچەندىكىمۇ ئوخشاشلا خىتايلار، مەن ئۇلاردىن ياخشىلىق كورمىدىم، - دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. غېنى باتۇرنىڭ كوممۇنىستلارغا نىسبەتەن بەرگەن مۇنداق كەسكىن، چوس، سەلبىي باھاسىدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن مولوتوۋنىڭ چىرايى ئوزگىرىپ، قاپىقى تۈرۈلۈپ كەتتى، دېيىلگەن ئىدى ھوججەتتە، لېكىن يولداش ستالىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئازاتلىققا بولغان تەشنالىقىنى چۈشەنگەن ھالدا، غېنى باتۇرنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلىماسقا سالدى، - دەپ تەكىتلەنگەن ئىدى.

ئابدۇللا مەشۇروۋ بۇ ھوججەتنى ئوقۇپ بولۇپ، موسكۋادىن بۇنى گېزىتتە پايدىلىنىش ئىمكانىيىتى بولسا پايدىلانساڭلار دەپ ئەۋەتىپتۇ، بۇنى گېزىتكە بېرەلمەيمىز، لېكىن غېنىكامنىڭ ستالىننىڭ سوئالىغا بەرگەن جاۋاپلىرىنىڭ جۈرئەتلىكلىكى مېنى ھەيران قالدۇردى دېگەن ئىدى.

ساۋاتسىز بولسامۇ، ئۇلار بىلەن بىر قاتاردا تۇردۇم

س س س ر تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىدىن كەلگەن غېنى باتۇرنى ستالىننىڭ قوبۇل قىلغانلىقى توغرىلىق ستېنوگرافىيەلىك ھېساۋات توغرىلىق خەۋەر تاپقاندىن كېيىن بۇ مۇھىم ۋاقىە ھەققىدە بىۋاستە غېنىكام ئوزىدىن سوراپ بېقىشنى قارار قىلدىم. مۇنداق پۇرسەت ئاز ۋاقىتتىن كېيىنلا كەلدى. غېنىكام نوۋەتتىكى قېتىم بىر ئىشلار بىلەن رېداكسىيەگە كەلگىنىدە سوز ئارا بۇ ھەقتە سورىدىم. غېنىكام سەل ئويلىنىپ تۇرۇپ: ئەشۇ ئورۇسنىڭ يازغىنى (موسكۋادىن كەلگەن ھوججەت) توغرا. مەن گومىنداڭ بىلەن گۇڭچەندىكىنىڭ ھېچ پەرقى يوق، ئاق ئىشت قارا ئىشت، بەرى بىر ئىشت دېگىنىم راست.كېيىنكى ۋاقىەلەر مېنىڭ سوزۇمنى تولۇق ئىسپاتلىدى، - دېدى. مەن يەنە ژۇرنالىستلارغا خاس، ھېچ نەرسىنى قويماي سوراپ بىلىۋېلىش ئىنتىلىشىم بىلەن، ستالىن بىلەن بولغان ئۇچرىشىشتىن كېيىن نېمە بولغانلىقىغا قىزىقتىم. غېنىكام مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، ياناللا، بۇ يېزىقچى دېگەن خەخزە ژىپتىن ژىڭنىسىگىچە سوراپ بىلىۋالمىغىچە تىنىچ تاپمايدۇ. خوپ، ئىسىمدە قالغىنىنى ئېيتىپ بېرەي. ئەتىسى چوڭ تېپترغا باردۇق.ماڭا تۇرسۇن رەھىموۋ (شۇ يىللىرى ك پ س س مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مەسئۇل خادىمى)، يەنە بىر كاتتىباش ئورۇس (ئۇمۇ مەركىزىي كومىتېت خادىمى بولسا كېرەك - يا. س.) ھەمرا بولدى. ئەڭ ئالدىنقى مېھمانلار ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ئورۇندا ئولتاردۇق. بىر ۋاقىتتا پەردە ئېچىلىپ ئويۇن باشلاندى. يېرىم يالاڭاچ قىز، ئوغۇللار چىقىپ بىر قىسىملا لاۋزا قىلىقلارنى قىلىشقا باشلىدى. بۇ نېمە ئىش دېسەم، تۇرسۇن رەھىموۋ «ئۇيقىدىكى گۈزەل» دېگەن مەشھۇر بالېت، - دېدى. تۇرسۇن ئۇكا مەن بۇ گۈزەللىكىدىن زېرىكتىم، چىقىپ كېتەيلى دېسەم، ئۇيات بولىدۇ، دەپ ئۇنىمىدى. چىشىمنى چىشلەپ ئولتاردىم. بىرىنچى تەنەپپۇستىلا تۇرسۇن ئۇكا سەن قالساڭ قال، مېنى يولغا سېلىۋەت،زېرىكتىم دېۋىدىم ئۇ ئاران ماقۇل بولدى. ئەندى ئۇنىڭ ئەتىسى بىر بايرام بولدى. مېنى قىزىل مەيداندىكى، يەنە كېلىپ مىنبەرگە تەكلىپ قىپتۇ. مىنبەردە ستالىن باشلىق شۇ چاغدىكى بارلىق رەھبەرلەر بار. بۇ يەردە ھەربىي قولباشچىلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. مېنى ۋوروشلوۋ بىلەن بۇدىننىڭ (بۇدىيوننىي دېمەكچى) ئوتتۇرىسىغا تۇرغۇزۇشتى. ھە، ساۋاتسىز بولسامۇ ئەينە شۇلار بىلەن بىر پەس تۇرغىنىم بار، - دەپ باتۇر بىر ئۇلۇغ كىچىك تىنىدىدە: ئېخ، ئىست توكۈلگەن قانلار، مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان مەسۇم جانلارنىڭ ئىسسىق قانلىرى بەدىلىگە قولغا كەلگەن مۇستەقىللىقىمىزنى ئەينە شۇ بۇرۇتلۇق (ستالىننى دېمەكچى - يا. س.) ئەۋۇ لومودىغا(ماۋنى دېمەكچى - يا. س.) تۇرغۇزۇپ قىلدى. خەپ، بۇ ئىككى قىزىل پاچاق بىزنى يەنە ئالداپ كەتكىنىنى! مىڭ ئەپسۇس، بىزنى ئالداپ بارلىق رەھبەرلىرىمىزنىمۇ يوق قىلىشتى بۇ خۇمپەرلەر. بىر ئەركە نوۋەت، بىر يەركە دېگەن. يەنە بىزگىمۇ نوۋەت كېلەر، ئۈمۈت بىلەن ياشاش كېرەك، - دەپ سوزىنى خۇلاسىلىغان ئىدى غېنى باتۇر.

يادىكار سابىتى.

تاغ بۈركۈتى

(قىسسەدىن پارچە)

ئانا تۇپرىقىمىزنىڭ غۇلجا شەھرىدە 1934 – يىلى ئاپرېل ئوزگىرىشىدىن كېيىن لوزۇڭ نامى بىلەن تونۇلغان ئىبراھىم ئاكا شەنگەن يامۇلىدا ئىشلەيتتى. بىر كۈنى شەنگەن ئۇنى چاقىرتىۋېلىپ، تېكەس ناھىيەسىدىكى موخۇردى ئىسىملىك مۇڭغۇل ئوغرىنى تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇيدۇ. بۇغداي ئوڭلۇك، تىككىنە كەلگەن لوزۇڭنىڭ چىرايى ئوكۇپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ زور قامەت، قورقۇمسىز ئوغرى ئىكەنلىكىنى ھەر قايسىدىن ئاڭلىغان، ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئىلىدىكى ھەربىي - مەمۇرىي ۋالىي چۇسلىڭ تېكەس ناھىيەسىنى زىيارەت قىلغىنىدا، ھەر قايسى بايلارنىڭ: «ئىلقىمىزنى ئۇيۇرىسى بىلەن ھايداپ كەتتى. مال - ۋارانىمىزنى ئوغرىلاپ، ئەكەتتى...»، - دېگەن ئەرىزە - شىكايەتلىرى بويىچە ئەشۇ موخۇردىنى قولغا ئالدۇ. پايلاقچىلار ئۇنى قورشاپ ماڭغىنىدا، ياماتۇ كېمىسىگە كەلگەندە، كىشەننى چىقىپ قېچىپ كەتكىنىنى بىلەتتى. بۇلارنى ئەسلىگەندە، لوزۇڭنىڭ زۇرىگى قىسىلىپ، ھالى تەڭ بولدى. «ياپىرەي، ئۇ كاساپەت چۇسلىڭنىڭ چىبىرىكلىرىگە بوي بەرمىگەن قارام تۇرسا، تۇتۇپ كېلىشتە يالغۇز مېنىڭ چامىم كەلسۇنمۇ؟ بۇ بەك خەتەرلىك. ئاران ئاغزىم ئاشقا تېگىپ، بالا - چاقامنى ئاسراۋاتقىنىمدا، ئولگىنىم تاغ - ئوكگورلەردە قالمىسۇن؟...»، - بۇلار خىيالىدىن ئوتىدىكەن، بېشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتتى. شەنگەننىڭ ئەمرى - قانۇن، بەجا كەلتۈرمىسە، ئىشتىن قوغلىنىدۇ ياكى قاتتىق جازالىنىدۇ. ئىككىلىنىشنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالغان ئىبراھىم ئاكا يادىغا بىردىن يېقىن بۇرادىرى غېنى كەلدى. «توختا، ئۇ قالماققا ئەشۇ غېنى تاقابىل كەلمىسە.. شۇنى ياندۇرالسام قانداق بۇلار؟...»- دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن ئىبراھىم ئاكا سەھەر يولغا ئاتلىنىپ، كەچ قاش يېرىسىغا كېلىپ، قارا باغدىكى غېنىنىڭ ئويىگە كەلدى. كوپتىن بېرى ئاغىنە، ئىلپەت ھەم قوزۇلىشىپ دېگىدەك، ئوتكەن غېنى ئىبراھىمغا قوي سويۇپ،مېھمان قىلدى. تېخى ئوتكەن يىللا غېنى يامۇلدىن بوشىنىپ، ئۇنىڭ ئويىدە بولغىنىدا خېلە مۇڭداشقان ئىدى.

- ئاداش، «پارىخور بېيىماس، ئوغرى ئايىنىماس»، - سەن ياخشى بىلىسەن، مەن ئوزەمنىڭ غېمىنى ئەمەس، يۇرتتىكى ھەر قايسى يوقسۇللارنىڭ غېمىنى قىلىپ ژۇرۇپ، بىر نەچچە قېتىم قامالدىم. بەش - ئونىنىڭ ۋۇلقىتلىق ھاجىتىدىن چىققىنىم بىلەن، بىر قانچىسىنىڭ قاغىشىغىمۇ قالدىم. يامۇلدا تولا يېتىپ، ئاياق - قولغا سېلىنغان كىشەن،كويزىلار خورلىغىدىن، ئۇنى چېقىپ، قېچىپ قۇتۇلۇپ، يەنە تۇتۇلۇش ئازاۋىدىن تويدۇم. خويما ئويدان كېلىپ قاپسەن. ئوزەمنىڭمۇ كورگۈم كېلىپ قىلىۋېدى. دېدى، - غېنى.

غېنى ئوزىگە نىسبەتەن خاتىمىسىگە تەن بېرىپ، مېيىقىدا كۈلۈپ ئولتارغان لوزۇڭ گەپكە ئېغىز جۈپلىدى:

- مەنمۇ بۇلتۇر مەسلىھەتىمنى ئېيتقاندىم ساڭا. ھېلى بولسىمۇ، ئىنساۋىڭغا كەپسەن، ئەندى نېمە قىلاي دەيسەن؟

- ئاتلىنىپ، تۇمۇل قوزغىلاڭچىلىرىغا قوشۇلۇپ كەتسەممىكىن، دېگەن يەرگە كەلدىم. ھەر قايسى كەپلەرگە قۇلاق سالسام، ئېچىق بېشىغا شىڭ شىسەي دېگەن خىتاي كېلىپ، غوجانىيازلار قەشقەردە مادارا تۇرۇۋاتقان ئوخشايدۇ. بۇ خىتايمۇ گوش كورسىتىپ، ئوپكە ساتىدىغان تۇرى بار. ئېرىسىنى لوزۇڭلۇق قىلىۋاتقان سەن بىلمىسەڭ ...

ئۇلار خېلىغىچە گەپلىشىپ، تۇگۇنى يېشىلمەس تېپىشماقنىڭ ئۇچىنى تاپالمىدى. ئاخىرى، بۇ خامان تۇرۇپ تۇرسۇن، دېگەن يەرگە كەلگەن لوزۇڭ ئوز غەرىزىگە كوچتى:

- ئاداش، غېنى، سەن تېكەسلىك موخۇردى دېگەن ئوغرىنى بىلەمسەن؟ ئېيىقتەك كېپتى بار نەرسە دەيدۇ. مابادا ئىككىمىز ئىز قوغلاپ بارساق، چامىمىز كېلەرمۇ؟

- ئوغرىنىڭ ئوغرىنى بىلمەيدىغىنى بولامدۇ؟ ئاتنى غېنى ئاڭلاپ ژۇرىمەن. موخۇردى دېگىنىڭ بىر بېشى بار ئادەمدۇ. يە، يەتتە باشلىق يالماۋۇزمىكەن؟

- ئىبراھىم، شۇنى ئېيتىپ قوياي، «بەگ يالاقچىغا ئامراق، ئىشت شاتىراقچىغا» دېگەندەك، سەن مېنى ئالا بايتال شاتىراق ئوخشاش ماشكا قىلاي دەپسەندە!؟ مەن ئۇنى شۇ پەيلى ئۈچۈن توۋۇسىغا تىۋىندۇرغان.

ئىبراھىم لوزۇڭ خىجىللىق ئىسكەنجىدە پۇكاندەك قىزاردى.

«ئالا بايتال» دېگىنى، ئىلگىرى ياڭ - جىڭ دەۋرىدە غۇلجىدىكى دۇتەي يامۇلدا بوك ئال، دېسە، باش ئالىدىغان نىياز لوزۇڭ ئىدى. ئۇ ئالا بايتال ئۇستىدە ئۈچ ئورۇم قانلىق سىم قامچىسىنى يەرگە سورىتىپ،لەڭتولىمىگەنلەرنى، ئالدىدىن توغرا ئوتكەنلەرنى ئۇرۇپ - سوقۇپ،غۇلجىلىقلارنى بىزار قاخشاتقاچقا، ئۇنىڭغا«ئالا بايتال» دېگەن لەقەم سىڭىپ قالغان. بىراق، غېنىنى يايى بولۇشقا كوندۇرەلمىگىنى ھەم سولاپ ئازاپلىغىنى ئۈچۈن يامۇلدىن قېچىپ چىققىنىدا ئۇنى بىر كېچىسى خالىي جايدا ئاتلىق كېتىپ بارغىنىدا ئالدىنى توساپ،غاز بويىندىن ئېلىپ، كوتىرىۋالدۇ. ئىلگىرى - كېيىن غېنىغا دەخلە يەتكۈزمەسلىككە ئالتە قەسەم ئىچىپ، ئاران قۇتۇلغان ئىكەن. مانا بۇلار خىيالىدىن بىر - بىرلەپ ئوتكەن ئىبراھىم لوزۇڭ تەڭقىسلىقتا قېلىپ، تېڭىرقىدى. بۇ سەپەر بىللە ئاتلىنىپ، ئەمەلىي ئەھۋالنى بايقاپ كېلىش ئۈچۈن دەۋەت قىلدى. يېقىن ئاغىنىسىنىڭ كوڭلىنى قىيغىسى كەلمىگەن، ئاندىن، ياق دەي دېسە، يولۋاستەك قايتماس ئەرلىك غورورىنى يەر ئۇرغىنى ئېكەنلىكىنى ئويلىغان غېنى ئەتىسى كوز باغلىغان مەھەل يولغا ئاتلىنىپ، تاڭ ئاتماستا تېكەستىكى قادىر ئىسىملىك ئوغرىنىڭ ئويىگە چۈشتى. ئەسلىدە ئوغرىلار ئىچىدە خەۋەر تېلېگراف سىمىدىنمۇ تېز تارقىلىدىكەندە، لوزۇڭنىڭ يېنىغا كىشى ياندىپ، تېكەسكە كەلگىنىدىن ئۇچرۇۋالغان موخۇردى ئۇلار چۈشكەن ئويدىن چىقىشىغا، «قويچى كېچىك تاپقىچە، توكچى ئوتۇپ كېتىپتۇ» دېگەندەك، ئىشىك غاچچىدە ئېچىلىپ، موخۇردى كىرىپ كەلدى، ۋە:

- لوزۇڭ، شۇ سەن تۇتقىنى ماڭغاندا، ئوزەڭنىڭ سېسىق كۆزەمدەك قولغا چۈشىدىغانلىقنى بىلمىدىڭمۇ؟ - دېدى.

ئىشىككە پاتماي دېگىدەك كىرگەن ئۇنىڭ سۇرىدىن ئەيمىنىپ تۇرۇپ، قولى ئاكان كابورىغا ئۇزىتىلغان لوزۇڭنىڭ تىلى تۇتۇلدى. ئوي تورىدە چازا قۇرۇپ، يوغان ئالقانلىرىنى تىزىغا قويغان ھالدا، ھېلى ئېتىلىشقا تەييار ئارسلاندەك ھېرىس قىلىپ ئولتارغان غېنىنى ئىما قىلغان موخۇردى:

- شۇ بوتلاقنى سەن كەينىڭگە سېلىپ كەلدىڭمۇ؟ ئېتى نېمە؟، - دېدى.

- ئېتىنى نېمە سورايسەن. ئىللىق ژىگىت!، - دېدى ھورنى سەل باستان لوزۇڭ كالپۇكنى يالىغاندىن كېيىن.

- ھى، ئىللىق دەمدۇ!؟ - ئۇنىڭ جامالتاقتەك تېۋىلغا ساپلىق قامچىسىنى تۇتقان قولى بېلىغا چىقتى. موخۇردىنىڭ داتاڭدىكى سوراقچىدەك غادايغان كېبىرى غورورىغا تەككەن غېنى يەرگە تايانماي تەق تۇرۇپ، ئالغا سىلجىدى.

- ھە، مانا مەن ئىللىق! كورەدىكى بورخان - بوتىڭدەك غادىيىسەنغۇ!؟ مەرت بولساڭ، مەيدانغا چىق! يەردە ئېلىشامەن. ئات ئۇستىدە سويلىشەمەن ئىختىيار سەندە!..

- شۇ كىشىنىڭ بىگىزىسى چوڭ ئوخشايدۇ، - دېدى موخۇردى سېمىزلىقتىن ئۇسترا تىلغاندەك كوزلىرىدە لوزۇڭغا تىكىلىپ، - شۇ، نېمە دېسە، مەن شۇ...

- سەۋرى قىلىڭلى پالۋانلار! - دېدى ئارىغا كىرگەن ساھىپخان، - ھەر قايسىڭلار ئالىلانىڭ ماڭا يەتكۈزگەن غايىبانە مېھمىنى، ئاۋۋال بىر پىيالە چاي ئوتلاپ، ئازغا ئېغىز تەگمىسەڭلار، خاپا بولىمەن. موخۇردى:

- بولىدۇ. چاي ئىچىدۇ، - دەپ تورگە ئېيىقتەك قەدەم ئالدى. دەرھال جوزا قويۇلۇپ، سەھەر سويۇلغان كورە پاخلان گوشىدىن بىر لىگەن ۋە ئۈچ شىشە جۇن كەلتۈرۈلدى. ئاگىنچە ھىجرلارغا قويۇلغان جۇندىن قولغا ئالغان غېنى، ئەمسە ئېلىشىۋەتتۇق، - دېيىدە، ھېجىرىدىكىنى كوتىرىپ قەترە قويماي ئىچىۋەتتى. موخۇردىمۇ ئىلىشىۋەتتى. لوزۇڭ بىلەن ساھىپخان ئازىراق ئوتلاپ ئولتاردى، جۇن يەنە قويۇلدى.

مەسلىھەت بويىچە ئۇلار كۈچ سىناشماق بولىدى. موخۇردى سېسىق بىر كېكىرىۋېتىپ، دېدى:

- شۇ ئىللىقتىن مەن يېڭىلسا، ئالدىغا چۈشىمەن. ئالپىرىپ شەنگەنگە سۇگلاپ بېرەمدۇ، چۇسلىڭغا توتۇپ بېرەمدۇ، مەيلى. ئەندى. مەن يېڭىلدۇ بولسا، شۇ كىشى ماڭا ئولگىچە مالاي بولىدۇ...

60 گرادۇسلۇق جۇندىن بىر شىشە كوتىرىۋېتىپ، خىرۇشىغا كەلگەن غېنى رازىلىق بېرىپ، قول ئېلىشتى. بەلكى، بىر - بىرلىرىنىڭ قولىلىرىنى ئىسكەنجىدە قىسقاندەك قىسىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئوگدىسىغا سۇنايلىنىپ، ئىككى ئاتلىق تولۇق تاشتەك ياتقان پالۋاننىڭ ئاياقلىرىنى موخۇردى قائىدە بويىچە چاتىرىغا قىسىپ، كىرىشتۇرۇلگەن قول بىلەكلىرىگە يوتىدىن ئېلىپ، كوتەرمەك بولىدى، ئىككى - ئۈچ نوۋەت جېنىنىڭ بارىچە كۈچەندى، ئۇنى يەردىن قوزغاش توگەل، قىمىرلىتالمىدى.

- شۇ، مەن چىدىمىدى، - دەپ تەسلىم بولغان موخۇردى كوتىرەم بولغان ئوكۇزدەك كالچاراپ ياتتى. غېنى:

- يا، خۇدا، مەدەت ئوزەڭدىن ! - دېگەن پېتى ئۇنىڭ گەۋدىسىنى يەردىن ئۇزۇپ، قەددىنى تىكلىۋېدى، موخۇردىنىڭ تۇرپان كاۋىسىدەك بېشى تورۇسقا توككىدە تەگدى، بىر مەزگىل خۇدىنى يوقىتىپ، ئېسىگە كەلدىيۇ، تامغا يولىنىپ، ئولتارغىنىچە، زىۋان سۇردى:

- سەن، شۇ ئات كوتەرگەن غېنى ئەمەسمۇ؟

- ھە، تۇمقازى كالالاڭغا ئەندى يەتتىمۇ؟.. - دېدى غېنى.

ئۇ كۈنى كەچ كىرگىچە ئۇلار ياڭلىشىۋاشتىن ئولتىرىدېكەن،غېنى ئاغىنىسى لوزۇڭنى سىرتقا ئىملەپ چىقتى:

- ئىبراھىم، مەن ساڭا باشتا ئېيتقان لەۋزەمدىن يانغىنىم يوق. موخۇردىمۇ بىر ئايماقنىڭ قوغاندا ساقىسىكەن. «غېنى تۇتۇپ بېرىپتۇ» دېگەن نامەرتە، زەيپانە ئاتاققا قالغىچە، ئىشتان باققا بوغۇلۇپ، ئولگىنىم ئەۋزەل. مەن ھازىر موخۇردىنى قويۇۋېتىمەن، كۈنىنى كورسۇن...

مەسىجان زۇلپىقار.

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا).

15 ـ نويابىر كۈنى جاڭ جىجۇڭ ۋەكىللەر بىلەن كورۇشۇپ، ئۆز پىكرىنى بىلدۈردى. يېڭسيېۋ جاڭ جىجۇڭنىڭ جاۋاپ پىكرىنى مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاساسى قىلىشقا بولىدۇ، ـ دەيدۇ. 17 ـ 18 ـ نويابىر كۈنلىرى سوھبەت داۋاملىشىپ، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى مونۇ نۇقتىلاردا چىڭ تۇردى: 1. تولۇق ئەركىنلىك بېرىشنى تەلەپ قىلىش. ئولكە رەئىسىدىن تارتىپ مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى خەلىق سايلاش، 2 . ھوكۇمەت ئالاقە ھوججەتلىرىدە ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىنى قوللىنىش. ئوتتۇرا، ئالىي، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە دەرسلەرنى ئۇيغۇر تىل، يېزىقىدا ژۈرگۈزۈش. 3. سودىگەرلەرنىڭ سىرتقا قارىتا ئەركىن سودا قىلىش ئىمكانىيىتىنى يارىتىش، 4. مىللىي ئارمىيەنى تەشكىللەش، مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاش.

سوھبەت داۋامىدا جاڭ جىجۇڭ يەنە ئوخشىمايدىغان تەكلىپلەرنى قويىدۇ. 27 ـ نويابىر كۈنى ۋەكىللەر غۇلجا شەھىرىگە قايتىپ كېلىدۇ. غۇلجىدا ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ۋەكىللەرنىڭ سوھبەت ئەھۋالىدىن دوكلادى تىڭشىلىدۇ. قۇرۇلتايدا ـ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقىتلىق ھوكۇمىتىنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىگە ئۆزگەرتىش قارار قىلىنىپ، ئېلىخان تورە ـ رەئىس، ھېكىمبەگ غوجا ـ مۇئاۋىن رەئىس، ئابدۇرائۇپ مەخسۇم باش كاتىپلىققا سايلىنىدۇ. 25 ـ دېكابىر كۈنى ۋەكىللەر ئۈرۈمچى شەھىرىگە بېرىپ، جاڭ جىجۇڭ بىلەن كورۇشىدۇ، تۈزۈلگەن لايىھە پرىنسىپ جەھەتتىن قوبۇل قىلىنغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئۈچ مۇھىم تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ: 1. سىياسىي ساقچىلارنى بىكار قىلىش؛ 2. غۇلجا ۋاقەسىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن يوتكەپ كېلىنگەن قوشۇنلارنى كېلىشىم ئىمزالىنىپ، بىر ئايدىن كېيىن پۈتۈنلەي چېكىندۈرۈش؛ 3. يەرلىك ساقچىلارنى شۇ جايدىكى مۇسۇلمانلاردىن قۇرۇش. جاڭ جىجۇڭ بۇ ئۈچ ماددىغا قوشۇلمايدۇ. يېڭسيېۋنىڭ ئارىغا چۈشۈشى بىلەن مەزكۇر تەلەپنى ھازىرغىچە توختىتىپ تۇرۇپ، ئون بىر بىتىمنى مۇقۇم مۇھاكىمە قىلىشقا قوشۇلىدۇ. 29 ـ دېكابىر كۈنى ۋەكىللەر جاڭ جىجۇڭ بىلەن بىر نەچچە قېتىم تەكرار ـ تەكرار سوھبەتلىشىش، مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق ھوكۇمەت تەركىۋىنى ۋە مىللىي ئارمىيەنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش ھەققىدە ئايرىم ئىككى قوشۇمچە ھوججەت قوبۇل قىلىپ، بىر تەرەپ قىلىشقا قوشۇلىدۇ.

1946 ـ ژىلى 2 ـ يانۋار كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن ھوججەتنىڭ رەسمىي نۇسخىسى ۋە قوشۇمچە ھوججەتنىڭ بىرىنچىسىگە ئىمزا چېكىدۇ. ھەربىي قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش توغرىسىدىكى ئىككىنچى ھوججەت كېيىنگە قالدۇرۇلىدۇ. 3 ـ يانۋار كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئۆز ھوكۇمىتىگە دوكلاد قىلىش ئۈچۈن چۇڭچىڭگە كېتىدۇ. 6 ـ يانۋار كۈنى جياڭ جېشى ئون بىر بىتىمنى تەستىقلەيدۇ. 28 ـ فېۋرال كۈنى كېڭەش ئەلچىسى گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە بېرىپ، غۇلجا شەھىرىدىكى كېڭەش ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ دوكلادىنى يەتكۈزىدۇ. ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ ئۈرۈمچىگە قاچان قايتىدۇ. ئەگەر ئۇ يېقىندا قايتمىسا، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ سوھبەت بۇزۇلدى، دەپ قاراپ، ئىمزالانغان بىتىم بېكار قىلىنغىنىنى بايان قىلىدۇ. 12 ـ مارت كۈنى گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت ئومۇمىي ژىغىنىدا شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) مەسىلىسى لايىھەسىدە ـ مەركەز پەقەت دولەت مۇداپىئەسى، تاشقى ئىشلار، پۇل تۈزۈمى، قاتناش، ئەدلىيەنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش كېرەك. باشقا ئىشلارنى شۇ جايدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆزلىرى باشقۇرۇشى كېرەك. شۇ چاغدا مەسىلە ھەل بولىدۇ، ـ دەيدۇ. 28 ـ مارتتا ۋەكىللەر 4 ـ قېتىم ئۈرۈمچى شەھىرىگە كېلىدۇ. ۋۇجۇڭشىنى خىزمەتداش قىلىپ، جاڭ جىجۇڭ قوشۇمچە ئولكە رەئىسى بولىدۇ. 24 ـ ئاپرېل كۈنى ۋەكىللەر 5 ـ قېتىم ئۈرۈمچىگە كېلىدۇ. 1 ـ ماي كۈنى جاڭ جىجۇڭ يېڭى كەلگەن كېڭەش كونسۇلى ساۋلىيېۋ بىلەن كورۇشۇپ، مىللىي ئارمىيەنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش ۋە كېلىشتۇرۇپ قويۇشنى سورايدۇ. ساۋلىيېۋ مۇنداق دەيدۇ: ـ 7 تۆۋەنگە (پولك) قىسقارتىشقا بولىدۇ. لېكىن ئۈرۈمچى، قەشقەردە بىردىن تۆۋەن تۇرىدۇ. خىتاي ھوكۇمىتى قوبۇل قىلمىسا، كېلىشتۇرەلمەيمەن، ـ دېگەن. 22 ـ ماي كۈنى ۋەكىللەر جاڭ جىجۇڭ بىلەن 2 ـ قوشۇمچە ھوججەتكە قول قويىدۇ. 24 ـ ماي كۈنى ۋەكىللەر غۇلجا شەھىرىگە قايتىدۇ. 4 ـ ئىيۇن كۈنى ۋەكىللەر 6 ـ قېتىم ئۈرۈمچى شەھىرىگە كېلىپ، قول قويىدۇ. ھوججەت مەزمۇنى: ـ مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى ـ 3 ئاتلىق، 3 پىيادە ئەسكەرلەر تۆۋەنى بولۇپ، ئادەم سانى 12 مىڭ بولۇش. قوماندانلىققا ئۈچ ۋىلايەت ھوكۇمىتى بەلگۈلەش. مەزكۇر قىسىملار ئۈچ ۋىلايەتتە تۇرىدۇ. قەشقەر، ئاقسۇدا ئامانلىقنى ساقلاش قوشۇنى بولۇپ، شۇ جايدىكى يەرلىك ئاھالىدىن قۇرۇش. شۇنىڭ بىلەن سوھبەت ئاخىرلىشىدۇ.

8 ـ ئىيۇندىن 18 ـ ئىيۇنغىچە بىتىم بەلگۈلىمىلىرى بويىچە ئۈچ ۋىلايەت ھوكۇمىتى ئەسكەرلەرنى قايتۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇپ، ئەسىرگە چۈشكەن 4 مىڭ خىتاي ئەسكىرىنى ماناس دەرياسى بويىدا بەش تۈركۈمگە بولۇپ ئۆتكۈزىدۇ. 9 ـ ئىيۇن كۈنى غۇلجا شەھىرىدە ئون مىڭلىغان ئادەم قاتناشقان ژىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، بىتىمنىڭ ئىمزالانغانلىقىنى تەبرىكلەيدۇ. 13 ـ ئىيۇن كۈنى بىتىم ئىمزالىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئىسھاقبەككە ھەربىي پائالىيەتنى توختىتىشقا ۋە غۇلجىغا قايتىشقا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. 18 ـ ئىيۇن كۈنى گومىنداڭ ھوكۇمىتى مەمۇرىي بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئولكىلىك ھوكۇمەتنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇشنى، ئەزالارنى، قوشۇمچە ۋەزىپىلەرنى ئېلان قىلىدۇ. ئولكە رەئىسى بولۇپ جاڭ جىجۇڭ، مۇئاۋىن رەئىسلەر بولۇپ ئەخمەتجان قاسىمىي، بۇرھان سايلىنىدۇ. بىتىم بويىچە ئەسىرگە چۈشكەن 45 ـ شىنىڭ شىجاڭى كۇجى، 2 ـ شىنىڭ شىجاڭى ۋەنلىڭ يۈەن، ئالتاي ۋالىسى گاۋبويۇ قاتارلىق ئون نەچچە گومىنداڭنىڭ ناھىيە تۆۋەندىن ژۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى ئايروپىلاندا ئۈرۈمچىگە يەتكۈزۈلۈپ بېرىلىدۇ. غۇلجا شەھىرىدىكى كېڭەشنىڭ 1 ـ 2 ـ ئۆيىدىكى مەسلىھەتچىلەر ۋە ئارمىيەدىكى پالىنوۋ قاتارلىقلار، چوچەكتىكى مەنسۇر روزىلار كېڭەشكە قايتۇرۇلىدۇ. 1946 ـ ژىلى 1 ـ ئىيۇل كۈنى بىرلەشمە ھوكۇمەت رەسمىي قۇرۇلىدۇ. (بۇ مەلۇماتلار 1996 ـ ژىلى ئۈرۈمچىدە نەشىر قىلىنغان «شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» كىتاۋىدىن ئېلىندى).

ئاتالمىش 11 ماددىلىق بىتىمنىڭ قانداق شارائىتتا يەنى باشتىن ئاخىر كېڭەش ھوكۇمىتىنىڭ ئارىلىشىشى ۋە كورسەتمىسى بىلەن تۈزۈلگەنلىكىدىن ۋاقىپ بولدۇق. ئۇزۇن ۋاقىت ئوتمەي، گومىنداڭ تەرىپىدىن بىتىم بۇزۇلۇپ، ئولكىلىك بىرلەشمە ھوكۇمەتتىكى ۋەكىللەر غۇلجىغا قايتىپ كېلىشكە مەجبۇر بولۇپ، ۋەزىيەت يېڭىۋاشتىن جىددىيلىشىدۇ. جاڭ جىجۇڭ كېتىپ، ئولكىگە مەسئۇت ئەپەندى رەئىس بولىدۇ. كېيىنرەك گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى بۇرھاننى رەئىس قىلىپ سايلايدۇ. بۇ دەۋردە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قەشقەر تۈركىستاندا ئازات قىلىنغان ناھىيەلەردە مىللىي ئارمىيەگە قوشۇلۇپ، پارتىزانلىق ھەرىكەت ئېلىپ بارغانلار ۋە ھەسسە قوشقانلار دەپ ناھايىتى نۇرغۇن ئادەم گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، يوق قىلىندى.

بىز ئەجداتلىرىمىزغا ۋارىسلىق قىلىۋاتىمىزمۇ؟

خىتايدا گومىنداڭ مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، كوڭچەنداڭ غەلىبىسىدىن ئىلگىرىلىگەندە، ماۋزېدۇڭ ستالىن بىلەن تىل تېپىشىدۇ. 1949 ـ ژىلى 8 ـ ئايدا ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق مىللىي رەھبەرلەرنىڭ ئايروپىلان ھالاكىتى سادىر قىلىندى. 1949 ـ ژىلى 9 ـ ئايدا ئولكە رەئىسى بۇرھان ۋە گومىنداڭ ئارمىيە قوماندانى تاۋسىيۇلار شەرتسىز تەسلىم بولۇپ، خىتاي كوممۇنىست ئارمىيىسى ئۇرۇش قىلماستىن ۋەتىنىمىزگە بېسىپ كىردى. خىتاي كوممۇنىستلىرى ھاكىمىيەتنى تىكلىۋالغاندىن كېيىن 1950 ـ 1951 ـ ژىللىرى «ئەكسىل ئىنقىلاپچىلارنى يوقىتىش» سىياسىي باستۇرۇش ھەرىكىتىنى ئولكە رەئىسى بۇرھان، مۇئاۋىن رەئىس سەيپىدىنلەرنىڭ قولى ئارقىلىق ئۆتكۈزۈپ، «گومىنداڭچى، سوتسىيالىزمغا قارشى ئەكسىل ئىنقىلاپچى ئۇنسۇر، پان تۈركىست، پان ئىسلامىست» دېگەندەك قالپاقلار بىلەن يۈز مىڭدىن ئوشۇق جەمىيەتتىكى ھەر ساھادا ۋەكىللىك خاراكتېرى بولغان مۆتىۋەر زاتلار، ئەڭ نەپەرۋەر زىيالىلار، دىنىي ئۆلىمالار، خەلق ئىچىدە تونۇلغان ئاتاقلىق بايلار قولغا ئېلىنىپ، مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىندى، ئۆزلىرى يوق قىلىندى. بۇ ھەرىكەتكە ئۇلاپلا يېزىلاردا «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» بىلەن يەر ئىسلاھاتىنى ژۈرگۈزۈپ، شەھەر، يېزا ئاھالىسىنى سىنىپى تەركىپلەرگە بولۇپ، زومىگەر، پومىششىك، باي دېخان دەپ، ئۇلارنىڭ يېرىنى، مال ـ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۆزلىرىنى قولغا ئېلىپ يوقاتتى. 1953 ـ 1954 ـ ژىللىرى ئۈچكە بەشكە قارشى ھەرىكەتنى ئېلىپ بېرىپ، ئىدارە، جەمىيەتتىكى، مالىيە، سودا ـ ئىختىسادىي ساھادىكى مىللىي كادىرلار بىلەن تىجارەتچىلەرگە قارشى ھۇجۇم باشلاپ، پارىخور، ئوغرى، جىنايەتچى، دولەت مۈلكىنى يوشۇرغان دېگەن بەدنام ئەيىپلەر بىلەن كورەشكە تارتىلىپ، ئون مىڭلىغان ئىختىدارلىق كەسىپ ئېگىلىرى يوق قىلىندى.

1957 ـ 58 ـ ژىللىرى شىنجاڭ ـ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىنىڭ سەپەرۋەرلىك دوكلادى بىلەن «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى ھەرىكەت» ناھايىتى قاتتىق ئېلىپ بېرىلدى. چوڭ خىتاي مىللەتچىلىكى بولمىسا، يەرلىك مىللەتچىلىك بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. پۈتۈن ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىۋېلىپ، ئاز سانلىق مىللەتنىڭ ھەق ـ ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىۋاتقان ئەسلى خىتاي چوڭ مىللەتچى ئەمەلدارلىرى بولۇۋاتسىمۇ، ئۇلار قوغدىلىپ، غەرەزلىك ھالدا، ھۇجۇمنى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مىللىي كادىرلىرىغا قارىتىپ، ئىچكى خىتايدىن ئېلىپ چىقىلدىغان مىللىيونلىغان خىتاي كەلگۈندىلىرىگە قارىتا پىكىر قىلمايدىغان، باش ئېگىپ، پارتىيە نېمە دېسە، شۇنى ئىجرا قىلىدىغان جانلىق ماشىنىغا ئايلاندۇرۇشنى مەخسەت قىلدى. بۇ ھەرىكەتتە ئاۋتونوم رايونلۇق ھوكۇمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىرى، نازارەتلەرنىڭ مىللىي نازىرلىرىدىن تارتىپ ئاددىي كادىرلارغىچە بىر ـ بىرلەپ ئوتتۇرىغا چىقىرىلىپ، كورەشكە تارتىلدى. ھەر ساھادىكى ئىلغار پىكىرلىك، قابىل زىيالىلار بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى، يەرلىك مىللەتچىلىكتە ئەيىپلىنىپ، ئەمگەك لاگېرلىرىغا ھايدالدى. تۈرگۈنلىرى تۈرمە ـ لاگېرلاردا چىدىغۇسىز ئازاپلاردىن كېيىن ھاياتىدىن ئايرىلدى، خىزمەت ئورنىدىن ئايرىلغانلار ئورنىنى يەنە خىتايلار ئېگىلىدى.

1966 ـ ژىلى ماي ئېيىدا باشلىنىپ، 10 ژىل داۋام قىلغان ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋىدا» يەنە ئاساسىي زەربە ئاۋتونوم رايوندا مىللىي رەھبەرلەرگە، مىللىي كادىرلارغا قارىتىلدى. بۇ ھەرىكەت ئۆزىنىڭ ۋەھشىيانە قەبىھلىكى بىلەن دۇنيا تارىخىدا كورۇلمىگەن ھەرىكەت دەپ، دۇنيادا تەن ئېلىنغان ئىدى. رەئىس سەيپىدىن ماۋزېدۇڭنىڭ بۇيرىغى بىلەن ساقلىنىپ قېلىپ، مۇئاۋىن رەئىسلەر مەتمىن ئىمىنوۋ، ئەسەت ئىسھاقوۋلار قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىدە ئولتۇرۇلدى. ئابدۇللا زاكىروۋ تۈرمىدىن ناھايىتى ئېغىر ئاغرىق بىلەن ئويىگە چىقىپ، كوپ ئوتمەي ۋاپات بولدى. پاتىخان سۇغۇربايېۋ نەزەربەنت قىلىنىپ، خىزمىتىدىن قالدۇرۇلدى. مىللىي نازىرلاردىن، ئىدارە باشلىقلى-

رىدىن بىرەسىمۇ ساق قالماي، كورەشكە تارتىلدى. بەزىلىرى خوڭ ۋېبىڭلار تەرىپىدىن قىيناپ ئولتۇرۇلدى، ئايرىملىرى تۈرمىدە ئولتۇرۇلدى. دېمەك، جەمىيەتتىكى ھوكۇمەت خادىملىرىدىن ئەڭ قابىل ئىختىدارلىقلىرى، ئاتاقلىق ئالىملار، يازغۇچىلار، سەنئەتچىلەر، كەڭ زىيالىلار ئاممىسى بۇ ھەرىكەتنىڭ يوقىتىش ئوبيېكتى قىلىندى، جازا لاگېرلىرىغا ھايدىلىپ، بەزىلىرى ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىنىپ، يەنە ئون مىڭلىغان بېگۇنا ئادەم يوق قىلىندى.

1959 ـ 60 ـ ژىللىرى ۋەتىنىمىزدە سۇنئىي ئاچارچىلىق پەيدا قىلىپ، ئون مىڭلىغان دېخان ـ چارۋىچىلار، شەھەر ئاھالىسى ئاچتىن ئولتۇرۇلدى. مەسىلەن، بىرلا باي ناھىيەسىدە ئاشلىق ئامبىرىدا مىللىونلىغان توننا بۇغداي تۇرۇپ، شۇ ئاشلىقنى يېتىشتۈرگەن دېخانلاردىن 18 مىڭ ئادەم ئاچتىن ئولگەن. بۇنى ئاز دەپ، يۇرتىمىزدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئاتوم سىناقلىرى ئەتراپ مۇھىتنى زەھەرلەپ، ئولگەن، مەيىپ بولغانلارنىڭ سانى كۈن ساناپ ئۆسمەكتە. موشۇ 40 ژىل ئىچىدە يۈز مىڭدىن ئوشۇق ئادەم زەھەرلىنىپ ئولگەن. ھازىر ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان جەنۇبىي شىنجاڭدا ھەر خىل ژۇقۇملۇق كېسەللەر تارقىلىپ، مىڭلىغان ئادەملەر ھاياتىدىن بۇرۇن ئولمەكتە.

خىتاي كوممۇنىستلىرى مىللىتىمىز نەسلىنى يوقىتىشتىكى ئەڭ ئېغىر، رەزىل چارە ـ تۇغۇتنى چەكلەش سىياسىتىنى ش ئۇ ئار دا كەڭ تەرغىپ قىلىپ، مىللىتىمىزگە نىسبەتەن ناھايىتى قاتتىق قوللۇق بىلەن ئېلىپ بارماقتا. بولۇپمۇ، ئۇيغۇر ئاياللىرىنى تىزىملاپ، مەجبۇرىي ھالدا ئوپېراتسىيە قىلىش بىلەن تۇغماس قىلىپ، ھامىلدار ئاياللارنى مەجبۇرلاپ بىر جايغا ژىغىپ، ھېچ قانداق تىببىي شەرت شارائىت ياراتماي، باللىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنى تۈرلۈك ئېغىر ئاغرىقلارغا دۇچار قىلماقتا. بۇ ۋەھشىلىك دۇنيانىڭ بىرەر مەملىكىتىدە كورۇلمىگەن ئەڭ ئېغىر، ۋەھشىيانە قىلمىشتۇر.

ئومۇمەن، خىتاي كوممۇنىستلىك ھاكىمىيەت ھوكۇم سۈرگەن 50 ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ژىل ئىچىدە تېچ ئاھالى ئۈستىدىن ئېلىپ بارغان مەزكۇر فاشىستلىك تېرورۇر ـ بىر مىللىوندىن ئوشۇق خەلقىمىز ناھەق خىتاي قانخورلىرىنىڭ قۇرۋانى بولدى.

ھالبۇكى، خىتاي كوممۇنىست مۇستەملىكىچىلىرى تېچلىق شارائىتتا قارشىلىق كورسىتىپ، قولىغا تومۇرنىڭ سۇنىغىنىمۇ ئالمىغان قانچە ـ قانچە يۈز مىڭلىغان بىگۇنا تېچ خەلقىمىزنى ھەر خىل ئۇيدۇرما چارە ـ ئۇسۇللار بىلەن، بەدنام سىياسىي ھەرىكەتلەر بىلەن يوق قىلدى. ئەڭ قابىلىيەتلىك رەھبەرلىرىمىز، دولەت ئەرباپلىرىمىز، ئىختىدارلىق زىيالىلىرىمىز، ئەجايىپ باتۇرلىرىمىز، داڭلىق سەنئەتچىلىرىمىز، ئاددىي پۇخرالىرىمىز تۈرلۈك بەدنام، قۇرۇق تۆھمەت بىلەن قولغا ئېلىنىپ، ئولۇمگە ھوكۇم قىلىندى. مانا ئۇلار ئەلەم ـ ھەسرەتتە، ئارمان بىلەن قەھرى ـ غەزەپتە ئالەمدىن كوزى ئوچۇق كەتتى...

مىڭ ئەپسۇسكى، مىللىي رەھبەرلەر سىرتتىن كەلگەنلەرنىڭ يالغان ۋەدىسىگە ئىشىنىپ، خاتا يول قويغانلارىيەنە ئىچىمىزدىكى خائىنلار كاساپىتى بىلەن يوقىتىلدى. جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن بۇ ئېغىر مۇسىبەت، زۇلۇم ـ ئوقۇبەتلەرنى ئەسلىسەك، ئازاپلىنىمىز ۋە ئوزىمىزدىكى ئىتتىپاقسىزلىقتەك رەزىل ئىللەتتىن قۇتۇلماي، ئىچىمىزدىكى مىللىي خائىنلارنى يوقاتماي، ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمەسلىكىمىزنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز...

* * *

تارىختىن مەلۇمكى، دۇنيادا بىرەر زوراۋان، تەجاۋۇزچى ھوكۇمران ئۇزۇن دەۋر سۈرگەن ئەمەس. دۇنياغا غوجا بولۇشنى مەخسەت قىلغان گىتلېر گېرمانىيەسىنىڭ گۇمران بولۇشى، شۇنداقلا قۇدرەتلىك كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئۆزلىكىدىن پارچىلىنىپ كېتىشى بۇنىڭ دەلىلى. ھازىر خىتاي كوممۇنىست ھاكىمىيىتىنىڭ ئىچكى زىددىيىتى كۈن ساناپ كۈچەيمەكتە. شۇنىڭدەك، خىتاينىڭ دۇنياغا بارغانسىرى كەڭىيىشى قەبىھ نىيىتىنى دۇنيا ئەللىرىمۇ بىلىپ، ئۇنىڭ زور بالايى ـ ئاپەت كەلتۈرۈشىنى ھېس قىلماقتا. قىزىل خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭمۇ ئۆز ئىچىدىن پارچىلىنىپ، زاۋالغا يۈز تۇتىدىغان كۈنى ژىراق ئەمەس...

ماخمۇت ئەكرەم.
تاشكەنت شەھىرى.

ئىمىن ۋاڭ مۇنارىسى.

ھەۋەسكارلار ئىجادىدىن

ئاپىرىن ساڭا، باتۇرۇم

ئاۋرال ئېتىكىدە ئاقار مەغرۇر قاش دەرياسى،
ياپ يېشىل چىمەنزارلىق ئۇنىڭ كەڭ دالاسى.
شۇ دىياردا تۇغۇلدى، ئۈستى قىران غېنى باتۇر،
تۇرقىدىن كۆرۈنەردى ئەقىل، مەرتلىك سىماسى.

قامىتى، بەستى ئۇنىڭ خۇددى تەڭرى بوركىتى،
جۈرئىتى، تەمكىنلىكى خۇددى ئىلى ئۆركىشى.
مۇقەددەس دىيارنىڭ ئازاتلىقى، بەختى ئۈچۈن،
قەلبىدە يالقۇنلاپ يانغان كۆرەشنىڭ ئوتى.

ئىلى ۋە قاش غەزەپ بىلەن دولقۇنلاپ تاشقاندا،
ئىنقىلابىنىڭ ئوچقۇنلىرى يالقۇنلۇنۇپ يانغاندا.
تەنتىرىگەن دۈشمەنلەر چۆشكەندە ساراسىمگە،
غېنى ئات ئۈستىدە توغ كۆتىرىپ ئاتلانغاندا.

مىڭلىغان جەسۇر جەڭچى ئىلھام ئېلىپ باتۇردىن،
چۆشتى جەڭگە ئەجەل بولۇپ ياۋۇز دۈشمەنگە.
قوشۇلدى كوكرەك كېرىپ ئىلى خەلقى مەردانە،
غېنى باشلىغان ئازاتلىق ۋە ئادىل كورەشكە.

باتۇر قوشۇنلىرى قورشاپ ئالدى دۈشمەننى،
ۋەيرى ـ ۋەيران بولدى كومىنداڭ ئىستىھكاملىرى.
ئىبلىس قاتىللار ئوردىسىنى تىتىپ تاشلاپ،
مۇتەھەم باسقۇنچىلاردىن ئالدى ئۆچىنى.

تەغدىرىگە تەن بېرىپ بولدى تەسلىم دۈشمەنلەر،
تىكلەندى شۇندا ئارزۇ قىلغان شەرقىي تۈركىستان.
كوكتە جاۋلان قىلدى ئاي يولتۇزلۇق كوك بايراق،
غېنى «خەلق باتۇرى» دەپ ئۇقۇلدى پەرمان.

جەڭگىۋار سەركاردا جەڭچى چېنىققان باتۇر،
خەلق بەختى ئۈچۈن كۆرەشتى، ئاتالدى ئارسلان.
ئۇنىڭ نامىغا ياڭرىدى قوشاق، شېئىرلار.
قەھرىمان جاسارىتى، جۈرئىتى بىر داستان.

غېنى باتۇر چىقىپ كەلسە،
ئالا ئاتنى ئويىنىتىپ.
دۈشمەنلەر، پىتىراپ قىلىشتى،
پايتىمىسىنى سۆرۈتۈپ.

كارامەتلىك غېنىغا،
ئوق ئۆتمەسكەن تېنىغا.

بەلبېغىنى يەشكەندە،
توكلەركەن يېزلەپ ئوق.

ئەجەپمۇ يارىشىپتۇ،
غېنىكامنىڭ تومىغى.
دۈشمەنلەرنى قاچۇرغان،
چوماقچىنىڭ چومىغى.

خەلق قەلبىدە ئىزگۈ ـ تىلەكلەر ياڭرىدى،
غېنى باتۇر داڭقى رىۋايەتكە ئايلاندى.
قالدى نامى باتۇرنىڭ تارىخىمىز بېتىدە،
ئەۋلاتلارنىڭ قەلبىدە يولتۇز كەبى پارلىدى.

ئەر بولساڭ غېنى باتۇردەك بول شىجائەتلىك،
ئانا يەر، خەلقىڭگە سادىق بول دىيانەتلىك.
ئەلدىن ئەر چىقمىسا ئەلنى بوزەك قىلارىيات،
بولغىن سادىق ۋە غېنىلاردەك كارامەتلىك.

نۇرالىم روزى.

ئۇمۇر ئىزتىراپلىرى

ئانام

ئانامنىڭ زەپ قوش مېغىزدەك دوستى بولغان،
تەغدىرى بىر، كېلىشكەن بويى ـ بەستى بولغان.
ھەقەم سايە لاياقەتلىك جۈپتى بولغان،
بىر ـ بىرىگە ژىراقتىن ئوت ـ تەپتى بولغان.
شۇ قەدىناس دوستۇكنى مەن تاپتىم، ئانام،
ئانىغا زار باغرىمنى چىڭ ياقتىم، ئانام.

ئۆزگىچە بىر ماڭا بۈگۈن راھەت، ئانام،
بەخش ئەتتى قەلبىمگە بۇ سائات، ئانام.
كورۈشكىنىم دوستۇڭ بىلەن قىممەت، ئانام،
قويۇق بولدى مېھرىبانلىق ئىززەت، ئانام.
جان ھەلقۇمدا غېممىنى كوپ قىيسەن ئانام،
«يالغۇز بالام!» ـ دەپ بىرام بوپسەن ئانام.

يېشىم تېخى بەشكە تولماي كەتتىڭ ئانام،
چۆشتى روھىم، كىملەرگە خار ئەتتىڭ، ئانام.
قوش قانىتىم ھەم شاتلىغىم سەندىڭ، ئانام،
تامام ئۆچتى، ئىسسىق مېھىر ـ ئەجرىڭ، ئانام.
بىللە ئومۇر سۈرەر دېسەم مەغرۇر، ئانام،
بۇ ئۆمۈتكە يەتكۈزمىدى تەغدىر، ئانام.

بىلسەم بۈگۈن بولالمىغان بىرگە، ئانام،
ئاغرىق جىگى ئوق ئېچىپتۇ سىزگە، ئانام.
ئېغىر قىسمەت ھاپاش بولۇپ بىزگە، ئانام،
ئۆچكەن شۇ چاغ ھەممىنىڭ تەڭ رەڭگى، ئانام.
ئېسىمدە شۇ قالغىنى بىر قەبرى، ئانام،
شۇندىن بېرى كوردۇم ئېغىر جەبرى، ئانام.

بۇ جۇدالىق بولمىدى ھەق ـ ئادىل، ئانام،
چىدالماستىن زار ژىغلىدىم قان دىل، ئانام.
جان ئالماق قەستىدە ئۇ ئەزرائىل، ئانام،
ھوكۇم بەرگەن ئېگىمىز ئەستايىدىل، ئانام.
كوزۇم يەتتى، ژىتىم قالدىم مەڭگۈ ئانام،
ئىككى قولۇم سېپىلغان، بىر يەرگە، ئانام.

سىز يا ئاتام يوق يېنىمدا خورلۇق، ئانام،
مىسكىن ئوزەم، كوڭلۇم ـ ئەمەس ـ يورۇق، ئانام.
دىلى سۇنۇق بىر بىچارە ئوغلۇڭ، ئانام،
بولغاندا سىز كېلەتتى ئۈز ھورلۇك ئانام.
قالدىم تالا ـ تار كوچىدا جېنىم، ئانام،
باشقا پانام يوق ھەتتا تورت تېمىم، ئانام.

پارچىلاندى پۈتۈن جىسمىم ـ تېنىم، ئانام،
ئوچەرمۇ بۇ تارىختىن ئىز ـ ئىنتىم، ئانام.

كوڭۇل ئەنسىز، بىئارامەن دايىم، ئانام،
ژۈرۈكۈمدە تەشۋىشىم تولا ـ ۋايىم، ئانام.
غازاڭ بولدى مېنىڭ ئەركۇ ـ بەختىم، ئانام،
ياندى ئوتكۈر غەزەپ بىلەن قەھرىم، ئانام.

تىل ـ ھاقارەت، پىتنە ئىغۋا ياغدى، ئانام،
ئەجەپ قىسمەت پېشانەمگە يازدى، ئانام.
تىلىمغا تىغ، باغرىمغا ئوت سالدى، ئانام،
توكۈلگەن قان، ئولۇمىڭ مەن ئالدى، ئانام.
ئۆزۈن ژىللىق تارىخ خۇددى دېگىمز، ئانام،
مەن پەگادا، ئەجەپ ئۇلار ئېگىمز، ئانام.

ئازاردىن ئوچەي دېدى بار ئەس، ئانام،
قاسساپ كەلدى قاتتال توزۇم ۋە قەست، ئانام.
ئاپەت كەلدى، كۈن كورمىگەن بەك تەس، ئانام،
بالا ـ قازا يالغۇز ئەمەس نىجىس، ئانام.
خورلاندى بەك دىنۇ ـ تىلىم ـ ئەسلىم، ئانام،
ھالاكەتكە يۈزلەندى بار نەسلىم، ئانام.

قايغۇ يولداش كېچە ـ كۈندۈز ئەندىش، ئانام،
تاپقىنىم بىر كويۇنۇش ۋە رەنجىش، ئانام.
ئىچكى ـ تاشقى قارارى ـ ئۇرا! ـ تىنىنتىش، ئانام،
تۆگەل ئەتمەك ھەممىمىزنى بىھۇش، ئانام.
ئۇيگە باشلاپ كىرگەنگە مىڭ تۇۋا. ئانام،
بۇ بېداۋا دەرت بولدى يوق دورا، ئانام.

كوڭلۇم يورۇق كەڭ قوساقلىق ئەردىم، ئانام،
ئېيتقان بىلەن تۈگىمەس بۇ دەردىم، ئانام.
ئۇ غوجايىن، مەن بىر مالاي ھەردەم، ئانام،
ئارام ـ خۇدا چاي ئىچىش يوق بىردەم، ئانام.
خۇددى تىرىك ئولۇكسىمان رەڭگىم، ئانام،
قېنى قانۇن؟ بار ھوقۇقتا تەگرىم، ئانام.

ئايان بولدى، ھالىمغا ئۇ يەتمەس، ئانام،
خىرىس قىلىپ ئالدىمدىن ھېچ كەتمەس، ئانام.
ئۇ بار ئېكەن، كۈن نۇرى ھەم تەگمەس، ئانام،
«يەر ئېگىسى» دەپ بىر كوڭۇل بولمەس، ئانام.
ئەسلى ئۇيغۇر ئۇلاردىن كام ئەمەس، ئانام،
دىنىم ئىسلام، كاپىرغا خۇش كەلمەس، ئانام.

يولۇققانمۇ كۈچلۈك تىرىك ـ تاپقا، ئانام،
جىسمى مۇز تاغ، ژۈرەك ـ باغرى تاشقا، ئانام.

تۇغۇلغاندىن ـ كەلگىچە بۇ ياشقا، ئانام،
نە سەۋدالار كەلمىدى بۇ باشقا، ئانام.
خانۇ ـ ۋەيران قىلغان ئەشۇ دىنسىز، ئانام،
قاراپ بېقىڭ، بۈگۈن زادى كىمسىز، ئانام.

قۇرۇپ كەتسۇن يەر يۈزىدىن ئوگەي، ئانام،
ئاتالدىممەن «ژىتىم ئوغلاق» ـ ئولەي، ئانام.
بۇ خورلۇققا قانداق چىداپ ژۈرەي، ئانام،
ئوتەرمەنمۇ بىر ياخشىلىق كورمەي، ئانام.
چىقماس ئۇلار جىنايىتى ئەستىن، ئانام،
ئازات قىلغىن بۇ بالايى ـ ئاپەتتىن، ئانام.

ئەتىدىن كەچ كورگىنىم بىر خورلۇق، ئانام،
مەن «بولگۈنچى» ۋاھ، ھەجەپ ئۇ «ئۇگلۇق»، ئانام؟
كورىنەر ئۇ مەخلۇقسىمان سۈرلۈك، ئانام،
تۈتقان يولى ـ قانلىق توزۇم زورلۇق، ئانام.
«ئەقىلىڭنى ژىغ، تىلىڭ تۇر» ـ دېدى دوستۇڭ، ئانام،
ئۇرۇق ـ تۇققان، پۈتۈن يەتمىش پۈشتۇم، ئانام.

كوز ياش قىلىپ، ھېچ ئامالىم يوقتىن، ئانام،
كەتتىم ژىراق ئانا ـ ۋەتەن ـ يۇرتتىن، ئانام.
جاننى ئۈزۈپ، قايناق ئازاپ ئوتتىن، ئانام،
قۇرۇق قالدىم ياقا يۇرتتىن كوپتىن، ئانام.
ئەندى يەنە قۇۋەت تاپتىم روختىن، ئانام،
بەھرى ئالدىم ئېلىم بەرگەن روھتىن، ئانام.

تەپ تارتماستىن بىرى يولۇم توستى، ئانام،
«گۇمانلىق» دەپ بىر گۇنانى قوشتى، ئانام.
ساداقەتمەن روھىم توۋەن چۆشتى، ئانام،
كوڭۇلنىڭ نۇر ئىسسىقلىقى ئۆچتى، ئانام.
مەندە يوق ھېچ قاياشقا بەد گۇمان، ئانام،
قەسەم ئىچەي ياكى تۇتاي قۇرئان، ئانام.

ھە، دەپ قەدىر ـ قىممىتىمنى توكتى، ئانام،
چەكتىن ئېشىپ، تولا جىددى تۇتتى، ئانام.
ئەزىزانە تەلەي دېگەن ژۇتتى، ئانام،
بەش قىمارۋاز دوغا تىكتى ... پۇتتى، ئانام.
ھېمىشەم چۇ چۆشەس، مەنمۇ ئاتسام، ئانام،
نوۋەت كېلۇر ماڭىمۇ بىر ئاخشام، ئانام.

ئوزگىلەردەك كوڭلۇم يورۇق ـ چوغمەس، ئانام،
بايرىغىم يوق، قۇرۇق ئېتىم توغمەس، ئانام.
بالا! دېگەن سويگۇ مېھرىڭ ئوچمەس، ئانام،
ئوغلۇڭ ھايات، ئوكتەمگە تىز پۈكمەس، ئانام.
ئۇيغۇر ئېلىم ئانام بار دەپ، كەلدىم، ئانام،
ژىتىم قالغان يالغۇز ئوغلۇڭ مەندىم، ئانام.

ئىمان دىلىم، ئويۇم سەندە جېنىم، ئانام،
پۈتۈن باغرىم سەنسىز تامام يېرىم، ئانام.
بېۋاپالار بار يەردە بار چېقىم، ئانام،
ئۇندىن كېلۇر ھەر بالا كوپ ۋەھىم، ئانام.
ئۇرار بىر كۈن بەرگەن توز ـ ئاش، ئېنىڭ، ئانام،
تۇتماي ھارام تاماقنى كوز يېشىڭ، ئانام.

چوقۇم شۇنداق بولۇش لازىم ئاخىر، ئانام،
ئالدىڭدا ئۇ ماختاشقا ئاجىز، ئانام.
جەڭگىۋار قىز ـ ژىگىتلەرنى چاقىر، ئانام،
بۇ ھەممىدىن مۇھىم غايە ھازىر، ئانام.
ئىرادەم چىڭ، مەن ھېمىشەم تەييار، ئانام،
كورەش ئوتى ۋۇجۇت ـ تەندە قاينار، ئانام.

كەلگىندىگە زاۋال بولۇپ يەتكىن، ئانام،
ئەنتىگىنى ئال! پولەك بولغاي، ئېيت! كىم ئانام،
بۇ ئۇمۇتلۇك كوڭلۇمنى شات ئەتكىن، ئازام،
ئازاتلىقنىڭ مارشىنى بىر ئېيتقىن، ئانام.
مەنمۇ خەتەك خوشال ـ خورام ژۈرەي، ئانام،
ئىستىقلالنى بىر ئاللادىن تىلەي، ئانام.

ئەشقەر ـ ئالمۇتا.

ئاتىنىڭ ئاھ ـ زارى

(بۇرادەرلىرىمدىن بىرىنىڭ ماڭا ئېيتقان ھەسرەتلىرىدىن)

دوستۇم
مىڭ جاپادا باققان بالام ماڭا قىلدى،
يەتمىش پۈشتى ـ تۇخۇمىدىن تامام تاندى.
تىل ئوقىدىن يارا بولدى پۈتۈن جىسمىم،
ئۆچتى كەيپىم، يوقالغاندەك نامۇ ـ ئىسمىم.
مەرھۇم ئانام، ئىنى ـ سىڭىل تىللاندى تەڭ،
بالام ئېدى، ئەندى كىمىم؟ سالغىنا زەڭ!..
دېدىم:
ـ تەپمۇ تارتماي، كەلتۇردىڭا شۇنچە كۆلپەت،
نىمە دەيدۇ ئۇرۇق ـ تۇققان، يېقىن ـ ئىلپەت؟!
تولا ماختاپ زېرىكمىدىڭ ئايالىڭنى،
توختات، بالام! ئەرزىمەس بۇ باياننى...
دەستلا تۇرۇپ، ئۈستەلگە ئۇ بىرنى ئۇردى،
ئىشتەتەك قاۋاپ، ئايالمۇ تەڭلا تۇردى.
ئېتىلغاندا كېلىن ماڭا، يەرگە چوكتۇم،
ھالىمغۇ يوق تەڭ تۇرغىدەك، يېشىم توكتۇم.
قېنى بۈزۈق، چالا ئۇيغۇر ـ كېلىن مەغرۇر،
ئامال تاپسا، بىر ئوسەكتىن بالا تەرگۇر.
دۈشكەللىسە، بەش بالامنى بولغان يېنىك،
ئوزەڭ بىل بەش بالاڭنى، بىلىپ قويغىن،

(خىيلە ۋاقتتىن بۇ قىلمىشى ماڭا ئېنىق).
دېدى ئوغلۇم:
دەپسەن تېخى «ئارىغا ئېپ بىر قورقىتاي،
قالغان كوڭۇل، مۇز باغرىنى تەڭ ئويغىتاي».
دېگەن بولساڭ، مېنى يەنە بىر سوزلىتەي،
كەلدى پۇرسەت، ماڭا ئەندى، مەن كورسىتەي.
ئون ژىل بويىتۇ سەن مۇرتەدنى باققىنىمغا،
ئالتۇن چىشلار سېلىپ بەردىم تاپقىنىمغا.
ئويدە مەن يوق، كەچتە كېلىپ، «قوناي»دەپسەن،
ئايالىمدىن دەل ۋاقتىدا دەشنەم يەپسەن.
تېرىكمەمدۇ تۇندە بىرسى ئىشىك قاقسا،
ئۇنىڭ جەددى ـ جېمەتلىرى توردە ياتسا.
سېنى قوغلاپ چىقارغىنى ـ دۇرۇس بولغان،
(ۋاپادارلىق ئەھتىدە چىڭ تۇرۇش بولغان).
«كەلسە، خوتۇن تۇققانلىرى كۆزدە كاۋ ـ گۇۋ»،
مەن ئۇگەتكەن، مېنىڭ كەلسە، كۆزدە ۋاۋ ـ ۋۇۋ.
ئېسىڭدە تۇت، مەن يوق چاغدا ئويگە كەلمە،
جىددىيلىشىپ، خانىمىمنى سەن ـ پەنلىمە!
بىل، سەن مېنىڭ دادام ئەمەس، كوزدىن يوقال،
ياتقان يېرىڭ قوتان بولسۇن، ئەي، پوقساقال!
كېتەمدىكىن، دەپ ئويلىما، سوزدىن يېنىپ،
ئوغۇل بالا دېگىنىدىن كەتمەس چېنىپ.
ئوزەڭ بىل بەش بالاڭنى، بىلىپ قويغىن،

يوق قىلىشقا قۇربىم يېتەر،... قويدۇم.
ئايالىمنىڭ ئويى ـ پىكرى، ئوزى توغرا،
سىلەردىن مىڭ ھەسسە ئارتۇق، سوزى توغرا...
شۇ كۈن، دوستۇم، ھايات دوزاق بولدى گويا،
زەھەرخەندە ـ كۈلگەن چاغدا كېلىن زويا.
ئېيتىلمىغان پىتە ـ پاسات كەپ قالمىدى،
جېنىم بالام ئاق ـ قارىغا سەپ سالمىدى.
ھەر ئىككىسى ئەزۋەلدى يېنىپ ـ يېنىپ،
تىل ـ دەشنامنى توكۈپ سالدى قېنىپ ـ قېنىپ.
دېدىم:
ـ نەس خوتۇننى تىگىشىغان سەن قانداقمۇ ئەر؟
ئۇ قىلدىغۇ قېرىنداشىڭنىڭ يۈزىنى يەر.
بىزدىن بىرى ئويگە بارسا، دايىم تۇتۇق،
ئوز ئەھلىنى مېھمان قىلۇر قەدىر تۇتۇپ.
داغى ھەسرەت، بۇ جىدەلنى تاپقان كېلىن،
ئايالغا خاس ئىپپىتى يوق، يۈزى قېلىن.
پىغانىمنى بەك ئىچىمگە ژۇتقان بالام،
(بۇ ھەقتە مەن ئالدىن ـ ئالا ئېيتقان، بالام).
شۇنى سەزمەي، ژۇرگەن ئوغۇل، ھاي ـ ھاي، بالام،
سىغىندىم، نەۋرەمنى خوي، ۋاي ـ ۋاي، بالام.
«ئوچ بالاڭ بار»، ـ ئايالىڭ باشلار سېنى،
سەت كورسىتىپ قېرىنداشنى، ياتلار مېنى.
ئەر ـ خوتۇن ـ بىر، مەن ھەيرانە، كوزۇم چىقتى،
چىدىماستىن تىلىم چىقتى، سوزۇم چىقتى.
دېدىم يەنە:
ھاقارەت قىل، تۇرۇپ بېرەي، ئاتام ـ بالام،
كوڭلۇڭ ئارام ئالسا ئەگەر، ئاتام ـ بالام.
مېلى بىلەن ماختانمىغان ھاكىم لوقمان،
تېپىلارمۇ ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇققان...
خۇدا يار بول، ئىمانىغا، ئىنساۋىغا،
ئىشتەرمىكىن پىتنە ـ پاسات كۆلخانىغا!
تەۋپىق بېرىپ، توغرا يولدا ماڭدۇر دېدىم،
ئادەمسىلىك، ئىزگۈلۈككە ياندۇر، دېدىم.
كوپ ژىغلىدىم، كوڭلۇم سۇنۇق ـ يېرىم، ئاداش،
ئىشەنگەن بىر تېغىم كوچتى، جېنىم، ئاداش.
پەرزەنت سويۇپ، بەھرى ئالمساڭ راپاۋەتتىن،
چىقمىسا كەر مىسكىن بېشىڭ مالامەتتىن.
ياشىماقتىن ئەسلى مەخسەت ـ مۇرات نېمە؟
ھايات نېمە، جېنىم ئاداش، مامات نېمە؟!
جاندىنمۇ جاق تويغاندەكمەن، دىلىم خەستە،
تۇنۇم ئەمەس، كۈنۈممۇ ھەم ئوتەر تەستە.
ھېچ بەندىسىن خۇدا مەندەك خار ئەتمىسۇن،
تۇز كور ئوغۇل، كاۋ خوتۇنغا زار ئەتمىسۇن.
كىمدىن ژۇقتى ئوز ئاتىغا يانماق، ئاداش،
ھالىڭ نېچۇك، ئوغۇل ـ قىزىڭ قانداق، ئاداش؟!

ئەخمەت ھەسەن.
ئالمۇتا.

باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

ئاخىرقى ژىللار ساۋاقلىرى

يېڭى ئەسىرنىڭ باشلىنىشى پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۇنىڭ پۈتكۈل كېلەچىكىگە مۇھىم ۋە سېزىلەرلىك تەسىر يەتكۈزىدىغان، لېكىن جىسمانىي جەھەتتىن سېزىلەرلىك ئەمەس بىر نۇقتا بولدى. ئەتىمالىم، كېلەچەكتە كۆپلىگەن تارىخچىلار ئىنسانىيەت تارىخىنى يامان دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ تاشلىغان ھالدا ۋە ئىنسانىيەتنىڭ يېڭى ئىراسىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى تەكىتلىگەن ھالدا بۇ ئىراغىچە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋرلەرگە ئاجرىتىدىغان بولسا كېرەك.

كېلەچەك ھەممىمىزگە كۆڭۈللىنىش ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، ئەتىمالىم، بىز كۆپلىگەن ئەسىرلەر داۋامىدا ئۇنى قانداق بەرپا قىلغان بولساق، ئۇ (دۇنيا) شۇنداق بولىدۇ ۋە بىز ئۇنى يەنە بەرپا قىلىمىز. ئەلۋەتتە، تارىخچىلار بىلەن فىلوسوفلارنىڭ ئۇلۇغ ۋە كىملىرى ئۆتكەن بىر نەچچە ئون ژىلنى تەھلىل قىلىش بويىچە جىددىي ئەمگەكلەرنى يازىدۇ، بۇ تېخى ئالدىمىزدا، لېكىن مەن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئاخىرقى ئون ژىل ئىچىدە يۈز بەرگەن ۋاقىئەلەرگە ئۆز قارىشىمنى ئورتىغا سېلىشنى ۋە شۇنداقلا بىز ۋە ئەۋلاتلىرىمىز ئالدىدا قانداق ۋەزىپىلەرنىڭ تۇرىدىغانلىقىنى تەخمىن قىلىشنى خالىغان بولار ئىدىم. مەن ھەر قانداق شارائىتتىمۇ ئۆز تەھلىل - مۇلاھىزىلىرىمنىڭ دوگما ئېكەنلىكىگە داۋا قىلمايمەن، لېكىن مەن ئادەملەرنى تەسىرلىك قارارلارنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەرنى ۋە كېلەچەكنى چۈشىنىۋېلىشقا دەۋەت قىلىشنى خالىغان بولار ئىدىم.

بىرىنچى ساۋاق:
چېچەنىستاندىكى ئۇرۇش

بۇ ئۇرۇش بىز ئۇيغۇرلارغا، ھەتتا ئالقاندەك تەۋەدىكى كىچىككىنە خەلقمۇ پۈتكۈل دۇنيانى ئۆزى بىلەن ھېساپلىشىشقا مەجبۇرلاشقا قادىر ئېكەنلىكىنى كۆرسەتتى، چېچەن خەلقى ئالدىغا قويۇلغان - ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈش مەخسىتى توغرا يولدا كېتىپ بارغان ۋاقىتىچە، ئىچكېرىيە كۆپچىلىكنىڭ مۇھەببىتىگە سازاۋەر بولغان ئىدى. ئەينە شۇ روسسىيەگە ئوخشاش قۇدرەتلىك دۆلەت دۇنياۋىي جامائەتچىلىكنىڭ پىكرىدىن ۋە ئۇنىڭ كېيىن ئېھتىمال بولغان، تاشلايدىغان قەدەملىرىدىن ئەيمىنىپ، بىر نەچچە ژىل ھېچ نەرسە قىلالمىغان ئىدى. لېكىن بارلىق نورمال ئادەملەر چېچەنىستان دالا كوماندىرلىرىنىڭ ئۆز خەلقى ئۈچۈن ئاق نىيەتتە ئەمەس، بەلكى نېفت ئىشلەشتە نازارەتسىز بېيىش ئىمكانىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن (گروزنىي شەھرىدە سابىق س س س ر نىڭ ئەڭ قەدرەتلىك نېفت ئىشلەش زاۋۇتلىرىنىڭ بىرى ئورۇنلاشقان ئىدى) بۇ قالايمىقانچىلىقنى پەيدا قىلغانلىقىنى چۈشىنىدۇ. خەلق چېچەن ھەربىيلىرىنىڭ ئاددىي چېچەنلەرنى يەكلەپ، ئۇلار بىلەن كارى بولمىغانلىقىنى كۆرۈشى بىلەنلا، ۋەزىيەت ئۆزگەردى ۋە روسسىيە كېكىرتىكىگە تۇرۇپ قالغان لوقمىنى ھەزىم قىلىش ۋە ژۇتۇۋېتىشنىڭ ئەجايىپ پۇرسىتىگە ئېگە بولدى. چېچەنىستان مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرگەن ئىدى. لېكىن ئۇنى ساقلاپ قالالمىدى. چېچەنلەرنىڭ يەنە مۇنداق پۇرسىتى بولامدۇ؟ ئەندى ئۇنداق پۇرسەتنىڭ بولۇشىدىن بولماسلىقى كۆپىرەك بولسا كېرەك.

روسسىيەنىڭ ئالچىسى ئۆتكىن كەلدى. بۈگۈنگە ۋ. پۇتىن سەۋەپلىك. ۋ. چېرنومىردىن ياكى ئې. پىرىماكوۋ ئوخشاش ھوكۇمەت باشلىقلىرى يەنە بىر نەچچە ژىل ھوكۇمرانلىق قىلغان بولسا روسسىيەنى غەرىپكە نىسبەتەن تولۇق ۋە ئۈزۈل - كېسىل بېقىندىلىققا ئېلىپ كەلگەن بولار ئىدى. ھە، ئۇ چاغدا روسسىيە چېچەنىستاندىنلا ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا ئۆزىنىڭ قۇدرىتىدىنمۇ ئايرىلغان بولار ئىدى.

ب. يېلتسىن توغرىلىق ھېچ نەرسە ئېيتمايمەن. ئۇنىڭ ئىلگەركى پرېمىيېرلار دەۋرىدە قانچىلىك جۈرئەتسىز بولغانلىقىنى ۋە ۋ. پۇتىن پرېمىيېر بولغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ پرېزىدېنتلىقىنىڭ ئاخىرلىرىدا خىتايدا بولغان چېغىدا ئاق ش قا نىسبەتەن قانچىلىك قەتئىيلىكنى نامايەن قىلغانلىقىنى ئەسلەسەكلارلا كۇپايە قىلىدۇ. ئەندى بولسا، ۋ. پۇتىننىڭ ئۆزى دۆلەت سىياسىتىنى بەلگۈلەيدۇ.

ئىككىنچى ساۋاق:
ئۇرۇشنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەش قانۇنى

ئىنسانىيەت تارىخى: ھەر قانداق دۆلەت ئەڭ كۈچلۈك بولۇشنى خالايدىغانلىقىنى، ئەندى ئۇنداق بولالمىسا، ئۇ چاغدا ئۆزىنىڭ كۈچلۈك خوشنىسىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن بارلىق كۈچىنى سەرىپ قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. غەرىپ ئەللىرىنىڭ يېتەكچى يەتتىلىكى، بولۇپمۇ ئا ق ش، بۇ قانۇننى ھەر ساناتتا ئىجرا قىلىدۇ. ئۇلار چېچەنىستاننى قوللىدى (ئوچۇقتىن - ئوچۇق بولمىسىمۇ) ۋە روسسىيەنى ئەيىپلىدى، چۈنكى ئۇلارغا روسسىيەنى چېچەن يارىسى ۋەيران قىلىۋاتقانلىقى پايدىلىق ئىدى، ئۇ بۇنىڭسىزمۇ نامراتلاشقان دۆلەتنى تېخىمۇ ئاجىزلاشتۇراتتى. ئۇلارغا كۈچلۈك روسسىيەنىڭ كېرىكى يوق. يۇگوسلاۋىيەدىكى ئۇرۇش بۇ قانۇننى ئىسپاتلايدۇ ۋە بىزنى ئۈچىنچى ساۋاققا ئۆتكىزىدۇ.

ئۈچىنچى ساۋاق:
تېچلىقمۇ ياكى ئۇرۇشمۇ؟
ئۇلارغا پۇل ھوكۇمرانلىق قىلىدۇ

ياۋروپىنىڭ يېۋرو ۋالىيۇتىسىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەنلا ئا ق ش چوڭ باش ئاغرىقىغا مۇپتىلا بولدى: قانداق قىلغاندا يېۋرونىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا قارىغاندا تېخىمۇ كۈچلۈك بولۇشىغا يول قويماسلىق مۇمكىن؟ ھە، بۇنىڭ يولى تېپىلدى. غەرىپتە ئادەملەر ھەر قانداق پائالىيەتنى، بولۇپمۇ مالىيە پائالىيىتىنى پالەچ ھالەتكە كەلتۈرىدىغان، ئۆزلىرىنىڭ يېنىدا ھەر قانداق كەسكىنلىك ئۇچىغىنىڭ پەيدا بولۇشىدىن قاتتىق ئەنسىرەيدۇ. ئامېرىكىلىقلار تەرىپىدىن يۇگوسلاۋىيەدە ئەۋج ئالدۇرۇلغان ئۇرۇش (بۇ يەردە ھەممە ئىش مۇزاكىرىلەر ئارقىلىق ھەل قىلىنىۋاتاتتى)، ياۋروپىدا تىجارەت ئاكتىپلىقىنى تۆۋەنلىتىشكە ئىمكانىيەت بەردى، شۇنىڭ بىلەن يېۋروغا بولغان ئېھتىياجمۇ تۆۋەنلىدى، بۇ بولسا يېۋرونى قوللايدىغان بارلىق ۋالىيۇتىلارنىڭ قىممىتىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىگە ئېلىپ كەلدى. مەسىلەن، نېمىس ماركىسى 50 پۇنكتقا دېگىدەك (25 پائىز ئەتراپىدا) چۈشۈپ كەتتى. يەنى، يۇگوسلاۋىيەدىكى ئۇرۇش تۈپەيلى، ئا ق ش ئۆز ۋالىيۇتىسىنى مۇستەھكەملىدى ۋە ئۇ دۇنيادا تېخىمۇ كۈچلۈك ۋالىيۇتىغا ئايلاندى، ئەندى يېۋرو بولسا زاكىسىدىلا بەربات قىلىنغان ئىدى.

ئەندى بۇ ساۋاقلارنىڭ يېقىنقى ئون ژىللىقلار ئىچىدە ئۇيغۇرلارغا قانداق تەسىر قىلىشى مۇمكىنلىكىنى كۆرۈپ باقايلى. بىز بۈگۈنى نەق ئەينە شۇ ئۇيغۇرلار ئەڭ كۆپ ياشايدىغان ئەللەردە، يەنى خىتاي ۋە قازاقىستاندا پەرەز قىلىپ باقايلى. قازاقىستان ئەندى دۇنياۋىي بىرلەشمە ئۈچۈن رېگىئوندىكى ئېھتىمال بولغان لىدېر سۈپىتىدە ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك دۆلەت بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. بۇ ھەقتە قازاقىستاندا يېتەكچى ياكى ئازدۇ - تولا ئەھمىيەتلىك شىركەتلەرنىڭ ئۆز پائالىيىتىنى توختاتقانلىقى گۇۋالىق قىلىدۇ. مەھسۇلات ئىشلەش كارخانىلىرىنىڭ بەربات بولۇشى، ستراتېگىيەلىك مۇھىم ئوبيېكتلارنىڭ غەرىپنىڭ ساختا شىركەتلىرىگە سېتىلىشى، ئىشسىزلىق، نامراتلىق ۋە ئىستىقبالغا، كېلەچەككە تولۇق ئىشەنمەسلىك - بۇلارنىڭ ھەممىسى قازاقىستاننى ئاۋتورىتار ھوكۇمرانلىقىدىكى قالاق مەملىكەتكە ئايلاندۇرىدۇ.

خىتاي. بۇ ئەل ژىلدىن - ژىلغا تېخىمۇ كۈچلۈك، تېخىمۇ قۇدرەتلىك دۆلەتكە ئايلانماقتا. خىتاي ھېچ قانداق قىيىنچىلىقلارغا قارىماي ئۆز ئىقتىسادىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈۋاتقان ۋە مالىيە جەھەتتىن تېخىمۇ بېيىۋاتقان موجىزىگە ئايلانماقتا. كۈندىلىك ئېھتىياج تاۋارلىرىنىڭ كۆپچىلىكىنى ئىشلەپ چىقىرىۋاتقانلىقىنى ئېيتمىغاننىڭ ئۆزىدە، ئۇنىڭ ئەمەلىياتتا پۈتكۈل دۇنيانى كىيىندۈرۈۋاتقانلىقىنى ئېيتىش مۇمكىن. دۇنياۋىي بىرلەشمە ئۈچۈن خىتاي رىيال خوۋۇپ تۇغدۇرىدۇ. دۇنيادىكى يېتەكچى ئەللەرگە كۈچلۈك خىتاينىڭ كېرىكى يوق. ئۇلارغا قارا ئىشنى ئىجرا قىلىدىغان، يەنى ئوبرازلىق قىلىپ ئېيتقاندا، جاناپلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان خىتاي ياققان بولار ئىدى. دېمەك، مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن يېتەكچى يەتتە ئەل خىتايدا كەسكىنلىك ئۇچىغىنى پەيدا قىلىشقا باشلايدۇ، بۇنىڭ نەتىجىسىدە مەملىكەتنى پارچىلاش ۋە رېگىئوندا ئۆز تەسىر دائىرىسىنى كۈچەيتىشى مۇمكىن بولغان بولار ئىدى. ئاندىن مۈلۈكنى بۆلۈشۈش باشلىنىدىغانلىقى مۇقەررەردۇر. بۇنىڭدا، ئەتىمالىم، ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىدە ئامېرىكىلىقلار ئەڭ پائال بولىدۇ دەپ قاراش كېرەك. بارلىق پىليۇسلارنى تارازىغا سالغان ھالدا چوڭ ئېھتىمال بىلەن شۇنى پەرەز قىلىش مۇمكىنكى، ش ئۇ ئار مۇنداق كەسكىنلىك ئۇچىغى بولۇشى مۇمكىن. خىتايلار ئۈچۈن بۇ رېگىئون ئۇنىڭسىزمۇ كەسكىنلىك ئۇچىغى بولۇپ ھېساپلىنىدىغانلىقى، ئېھتىمال بولغان ۋاقىئەلەرنىڭ مىقياسلىق دەرىجىسىنى بىلدۈرمەيدۇ. يەنە كېلىپ، بۇ يېتەكچى غەرىپ ئەللىرىنىڭ مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتىنى قۇرۇشقا مەنپىيەتدار ئېكەنلىكى توغرىلىق بىلدۈرمەيدۇ. لېكىن ئەگەر ئۇلارغا ئەقىللىق ۋە ئىتائەتچان ئىتتىپاقداشنى بەرپا قىلىش مۇمكىن بولغان تەغدىردە، ئۇنى سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردىن قوللاش ناھايىتى پايدىلىق، چۈنكى روسسىيەگە يېقىنلىقى توغرىلىق ئېيتمىغاننىڭ ئۆزىدە، ئاسىيە رېگىئونىنىڭ ئەمەلىياتتا بارلىق ئەللىرىنىڭ ئىقتىسادىغا ۋە سىياسىي ۋەزىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىش مۇمكىن بولىدۇ. ئېيتماقچى، بۇ قىسمەن مەيۈسلۈك فاكت، چۈنكى روسسىيە ئۆز چېگارىسىنىڭ يېنىدا ئۆز تەسىر دائىرىسى ئۈچۈن كۈرەشىدىغان بولىدۇ ۋە ئەتىمالىم، خىتاينى قوللاپ - قۇۋۋەتلەيدىغان بولىدۇ، نېمە ئۈچۈنكى بىلمىدىم، لېكىن تارىخىي شۇنداق قېلىپلاشقانكى، ئۇيغۇرلارغا روسسىيەدىن ھېچ قاچان زادىلا ياخشىلىق كەلمىگەن.

شۇنداق قىلىپ، ئويلايمەنكى، ئەگەر ئۇيغۇرلارغا غەرىپنىڭ خىتاينى پارچىلاش مەنپىيەتدارلىقى ئوخشاش پۇرسەت كەلگەن تەغدىردە، بۇ مەسىلەن، س س س ر بىلەن يۈز بەردى (جۈملىدىن ئۇرۇشسىز ۋە قان تۆكۈشسىز)، ئۇ چاغدا مۇنداق پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش كېلەچەك ئەۋلاتلار ئالدىدىلا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئازاتلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان ئەجدادلار ئالدىدىمۇ جىنايەت بولغان بولار ئىدى. ۋ. لېنىن ئىنقىلاپنى قىلىش ئىشنىڭ يېرىمى، ئىنقىلاپنىڭ ئۇتۇقلىرىنى ساقلاپ قېلىش، يەنى ھاكىمىيەتنى تۇتۇپ قېلىش قىيىنراق، - دېگەن ئىدى. دېمەك، بىز ئۆزىمىزنى ۋە باللىرىمىزنى ئېھتىمال بولغان ۋاقىئەلەرگە تەييارلىشىمىز لازىم. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ۋاقىئەلەر تەرەققىياتىنىڭ مۇمكىن بولغان بارلىق ۋارىيانتلىرىنى كۆزدە تۇتۇش لازىم، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن لىدېرنى ۋە ئىجرائىي كومىتېتنى سايلاش زۆرۈر، مەنسەپپەرەسلەر، ئالدامچىلار ۋە ئىش بىلمەيدىغانلار ئارىسىدا ئالدىراشلىق بىلەن ھاكىمىيەتنى بۆلۈشۈشكە يول قويماسلىق ئۈچۈن ئەينە شۇ لىدېر بىلەن ئىجرائىي كومىتېت دەرھال ھاكىمىيەتنى ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇشنى ئۆز قولىغا ئالىدۇ. ش ئۇ ئارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىشلەپ چىقىرىش تارماقلىرى بويىچە ئەخباراتنى ژىغىش زۆرۈر. بۇ بارلىق ئېگىلىكنى قانداق باشقۇرۇش كېرەكلىكىنى، قانداق باھادا قەيەرگە سېتىش ۋە قەيەردىن ئېلىش كېرەكلىكىنى بىلىش لازىم. پەقەت سودا خادىملىرىلا ئەمەس، بەلكى خەلق ئېگىلىكىنىڭ بارلىق ساھالىرىدا كادىرلار لازىم بولىدۇ. ئۇيغۇرستان پەقەتلا ستراتېگىيەلىك جەھەتتىن پايدىلىق جايغا ئورۇنلاشقان. بۇ رېگىئون سودا جەھەتتىن، ئەپسۇسكى، ناھايىتى قولايسىز، چۈنكى غەرىپ ۋە ئامېرىكا بازارلىرىغا چىقىش پەقەتلا دېڭىز ئارقىلىق مۇمكىن بولىدۇ ۋە ئەپسۇسكى، بۇ يەنىلا خىتاي ئارقىلىق بولىدۇ. بۇ بازارلارغا قازاقىستان ۋە روسسىيە ئارقىلىق چىقىشقا بولىدۇ، لېكىن ئۇ ئىقتىسادىي جەھەتتىن پايدىلىق ئەمەس. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر دۆلىتى پەقەتلا يۇقۇرى تېخنولوگىيەنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ھېساۋىغىلا ياشىشى مۇمكىن، بۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى مۇتەخەسسىسلەر كېرەك. ئەلۋەتتە، دەسلەپكى ۋاقىتلاردا بىز خام ئەشيا رېسۇرسلىرىنى سېتىش ھېساۋىغا ھايات كەچۈرۈشىمىز مۇمكىن. لېكىن قاراپ بېقىڭلار، ئۆز تەبىي بايلىقلىرى ھېساۋىغا ياشاۋاتقان دۆلەتلەر قانچىلىك روناق تاپتى؟

ئەندى قازاقىستاندىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ ھازىرقى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلغان ھالدا، بىزدە بىرلىكنىڭ يوقلىقىنى، ھەممە ئىشەش بىلدۈرگىدەك مۇناسىپ رەھبەرلەرنىڭ يوقلىقىنى كۆرۈش مۇمكىن. بىز كومانخور ۋە باشقىلارغا ئىشەنمەيمىز ۋە ئاخىردا شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، بىز ھورۇن. ئۇيغۇر رەھبەرلەر كىلۇبىنى قۇرۇش ۋاقتى كەلدى دەپ ئويلايمەن. ئۇنىڭدا قازاقىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھاياتىغا باغلىق كۆپلىگەن مەسىلىلەر ھەل قىلىنىشى، بىرلەشكەن لايىھەلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى، يېڭى ئىش ئورۇنلىرى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلۈشى ۋە ھاكازىلارنى ھەل قىلىش مۇمكىن بولغان بولار ئىدى. ئىلگىرى ئالمۇتا بازارلىرىدا يېزا ئېگىلىكى مەھسۇلاتى ئاساسىي جەھەتتىن پانفىلوۋ ۋە چېلەك ناھىيەلىرىدىن كەلتۈرۈلەتتى، ئەندى ھازىرچۇ؟ ئۆزبېكىستاندىن ۋە خىتايدىن كەلتۈرۈلمەكتە. بىزدە بولسا پىشىپ يېتىلىشكە ئۈلگەرمەي ھەممە نەرسە نابۇت بولماقتا. ئېكولوگىيە بويىچە مەسىلىنى كىم كۆتىرىدۇ، خەلقىمىزنىڭ مەنپىيەتلىرىنى كىم ھىمايە قىلىشى كېرەك؟ بۇ ناھىيەلەرنىڭ رەھبەرلىرى بۇ مۇئامىلالارنى كۆرمەمدۇ، ياكى ئۇلارنى ھەل قىلىش خاھىشى يوقمۇ؟ ئەتىمالىم، ئاستانىدىن ياردەم كۈتۈش ئېغىر، ئىش ئورنىدىن ئايرىلىپ قېلىش ئوڭاي بولسا كېرەك. ئەندى خەلقىنىڭ قوللىشى ئاتايىن. نەتىجىدە بىز نېمىگە شىكايەت قىلساق، شۇنىڭغا ئېگە. لېكىن بەرى - بىر، بارلىق رەھبەرلەر خەلق بىر مەخسەتكە بىرلىشىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ساخاۋىتى ۋە كۆڭۈللىنىشى ئۈچۈن ئىشلەيدىغان كۈن كېلىدۇ. لېكىن بۇ ھەتتا قانداقتۇر مەخپىي جەمىيەتنىڭ كۈچ قوللىنىش ئۇسۇللىرى بىلەن بولسىمۇ قولغا كەلتۈرۈلىدىغان بولسۇن، ئېيتماقچى: «بارلىق ۋاستىلار ياخشى».

مەن ئۇيغۇرلارغا يەھۇدىي خەلقىنىڭ تەغدىرىگە ئوخشاش قىسمەتنى خالىمايمەن، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۈلگىسى پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدۇ. بۇ خەلق 2000 ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت پۈتكۈل دۇنيادا تەقىپلەندى، ئۇ ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ تەبىي تاللىنىشىدىن ئۆتكەن بىردىن - بىر خەلقتۇر. يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلۈنگەن ئەۋلاتلىرى ئارمان قىلغان يەر توغرىلىق، ئۆز مەملىكىتى توغرىلىق ئارزۇ بىلەن تۇغۇلاتتى ۋە ئۆلەتتى. ئەڭ ئەقىللىقلەر، چاققانلار ئامان قالاتتى. بۇ مىللەت ئەڭ بىلىملىك ۋە رىۋاجلانغان خەلققە ئايلاندى. ئۇلار مەخسىتىگە يەتتى. يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ قىلغان يېرىنى، ئۆز ئىسرائىلىنى بەرپا قىلدى. بىزگىمۇ، ئۇيغۇرلارغا، ئوقۇش كېرەك ۋە ئۆز باللىرىمىزنى ياخشى، ئاساسلىق ئوقۇتۇشىمىز لازىم. ھەر قانداق ۋەزىيەتكە تەييارلىنىش ۋە تەييار تۇرۇش كېرەك. بىزنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىمىز رىياللىققا ئايلانغىچە بىز ھەر دايىم تەييارلىنىشىمىز ۋە تەييار تۇرۇشىمىز كېرەك.

يادىكار غەنىيېۋ،
موسكۋا شەھىرى.
(«رېسپۇبلىكا - 2000» گېزىتىنىڭ بېيىلقى 15 - ساندىن ئېلىندى).

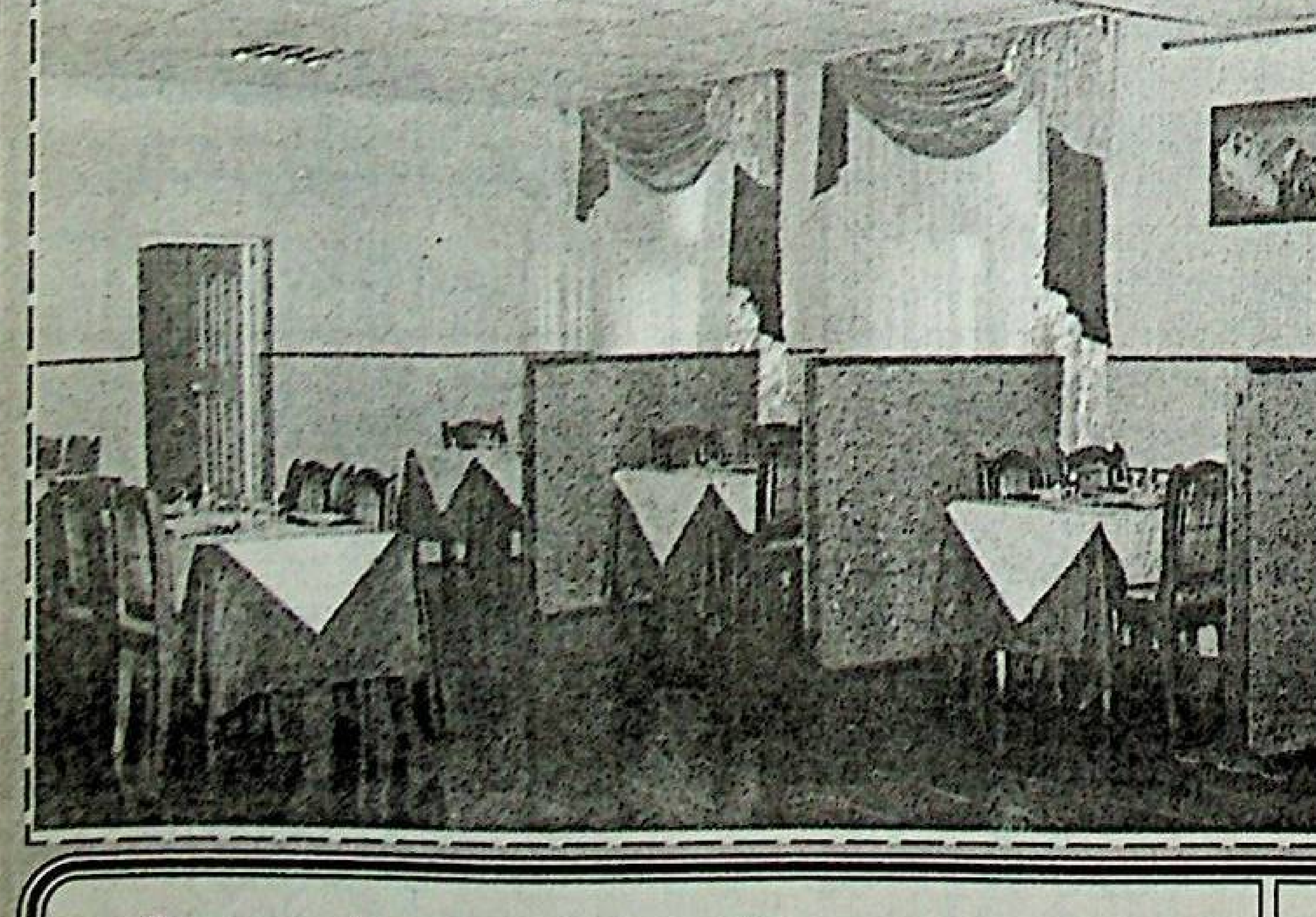

«شارىس»
كافېسىغا مەرھەمەت!

ئالمۇتا شەھىرىدىكى 1 - تومۇر يول ۋوكزالىنىڭ يېنىغا ئورۇنلاشقان «شارىس» كافېسى ھەر دايىم خېرىدارلارنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ئۇ يەردىكى ماھىر ئاشپەزلەر تەييارلىغان لەززەتلىك تائاملار ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىپ كەلمەكتە. شۇنداقلا كافېدا تەۋەللۇد، ئۆيلىنىش تويى، تۇغۇلغان كۈن ۋە ھەر خىل سەنەلەرنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قولايلىقلار يارىتىلغان 50 ۋە 80، 300 ئورۇنلۇق زاللار مەۋجۇت.

ئالاقە تېلېفونلار: 59 - 82 - 35، 83 - 29 - 36.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044 ئىبەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8 - قەۋەت، 813 - خانە

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىكى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى. تىراژى 1500 زاكاز 9698

تېلېفون: 33 - 84 - 59

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.